काम्यैर्नैमित्तिकाजस्रैरिष्टाश्च तिमवाप्नुयात् । स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
पुत्रात्पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् । २१९९
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युबधपर्व्वणि षोडशराजिके षट्पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥
॥ नारद उवाच ॥ राजानं पौरवं वीरं मृतं सृञ्जय शुश्रुम । यः सहस्रं सहस्राणां श्वेतानश्वानवासृजत् ।
तस्याश्वमेधे राजर्षेर्देशाद्देशात्समेयुषां । शिक्षाक्षरविधिज्ञानां नासीत्संख्या विपश्चितां ।
वेदविद्याव्रतस्नाता वदान्याः प्रियदर्शनाः । सुभिक्षाच्छादनगृहाः सुशय्यासनवाहनाः ।
नटनर्त्तनगन्धर्व्वैः पूर्णकैर्वर्द्धमानकैः । नित्योद्योगैश्च क्रीडद्भिस्तत्रस्म परिहर्षिताः ।
यज्ञे यज्ञे यथा कालं दक्षिणाः सोऽत्यकालयत् । द्विपा-दशसहस्राख्याः प्रमदाः काञ्चनप्रभाः । २२००
सध्वजाः सपताकाश्च रथा हेममयास्तथा । यः सहस्रं सहस्राणां कन्या हेमविभूषिताः ।
धूर्य्यश्वाश्वगणारूढाः सगृहक्षेत्रगोशताः । शतं शतसहस्राणि स्वर्णमाली महात्मनां ।
गवा सहस्रानुचरान् दक्षिणामत्यकालयत् । तत्रास्य गाथा गायन्ति ये पुराणविदो जनाः ।
हेमशृङ्ग्यो रौप्यखुराः सवत्साः कांस्यदोहनाः । दासीदासखरोष्ट्रांश्च प्रादादाजाविकं बहु ।
रत्नानां विविधानाञ्च विविधांश्चान्नपर्व्वतान् । तस्मिन् संवितते यज्ञे दक्षिणामत्यकालयत् । २२०५
अङ्गस्य यजमानस्य स्वधर्म्माधिगताः शुभाः । गुणोत्तरास्तु क्रतवस्तस्यासन् सार्व्वकामिकाः ।
स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया । पुत्रात्पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः ।
अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युबधपर्व्वणि षोडशराजिके सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥
॥ नारद उवाच ॥ शिविमौशीनरञ्चापि मृतं सृञ्जय शुश्रुम । य इमां पृथिवीं सर्व्वाञ्चर्मवत्पर्य्यवेष्टयत् ।
साद्रिद्वीपार्णववनां रथघोषेण नादयन् । स शिविर्य्यद्रिपून्नित्यं मुख्यान्निघ्नन् सपत्नजित । २२१०
तेन यज्ञैर्ब्बहुविधैरिष्टं पर्य्याप्तदक्षिणैः । स राजा वीर्य्यवान् धीमानवाप्य वसु पुष्कलं ।
सर्व्वमूर्द्धाभिषिक्तानां सम्मतः सोऽभवद्युधि । अयजच्चाश्वमेधैर्य्यो विजित्य पृथिवीमिमां ।
निरर्गलैर्बहुफलैर्निष्ककोटिसहस्रदः । हस्त्यश्वपशुभिर्धान्यैर्मृगैर्गोऽजाविभिस्तथा ।
विविधां पृथिवीं पुण्यां शिविर्ब्राह्मणसात्करोत् । यावत्यो वर्षतो धारा यावत्यो दिवि तारकाः ।
यावत्यः सिकतागाङ्ग्या यावन्मेरोर्महोपलाः । उदन्वति च यावन्ति रत्नानि प्राणिनोऽपि च । २२१५
तावतीरददद्गा वै शिविरौशीनरोऽध्वरे । नो यन्तारं धुरन्तस्य कञ्चिदन्यं प्रजापतिः ।
भूतं भव्यं भवन्तं वा नाध्यगच्छन्नरेश्वरं । तस्यासन् विविधा यज्ञाः सर्व्वकामैः समन्विताः ।
हेमयूपासनगृहा हेमप्राकारतोरणाः । शुचि स्वाद्वन्नपानञ्च ब्राह्मणाः प्रयुतायुताः ।
नानाभक्ष्यैः प्रियकथाः पयोदधिमहाह्रदाः । तस्यासन् यज्ञवाटेषु नद्यः शुभ्रान्नपर्व्वताः ।
पिबत स्नात खादध्वमिति यद्राचते जनाः । तस्मै प्रादाद्वरं रुद्रस्तुष्टः पुण्येन कर्म्मणा । २२२०
अक्षयं ददतो वित्तं श्रद्धा कीर्त्तिस्तथा क्रियाः । यथोक्तमेव भूतानां प्रियत्वं सर्व्वमुत्तमं ।

एतांल्लब्ध्वा वरानिष्टान् शिबिः काले दिवङ्गतः । स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
पुण्यात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्त्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥
॥ नारद उवाच ॥ रामं दाशरथिञ्चैव मृतं सृञ्जय शुश्रुम । यं प्रजा अन्वमोदन्त पिता पुत्त्रानिवौरसान् ।
असङ्ख्येया गुणा यस्मिन्नासन्नमिततेजसि । यश्चतुर्द्दशवर्षाणि निदेशात् पितुरच्युतः ।
वने वनितया सार्द्धमवसल्लक्ष्मणाग्रजः । जघान च जनस्थाने राक्षसान् मनुजर्षभः ।
तपस्विनां रक्षणार्थं सहस्राणि चतुर्द्दश । तत्रैव वसतस्तस्य रावणो नाम राक्षसः ।
जहार भार्य्यां वैदेहीं संमोह्यैनं सहानुजं । तमागस्कारिणं रामः पौलस्त्यमजितं परैः ।
जघान समरे क्रुद्धः पुरेव त्र्यम्बकोऽन्धकं । सुरासुरैरवध्यन्तं देवब्राह्मणकण्टकं ।
जघान स महाबाहुः पौलस्त्यं सगणं रणे । स प्रजानुग्रहं कृत्वा त्रिदशैरभिपूजितः ।
व्याप्य कृत्स्नं जगत् कीर्त्त्या सुरर्षिगणसेवितः । स प्राप्य विविधं राज्यं सर्व्वभूतानुकम्पकः ।
आजहार महायज्ञं प्रजा धर्म्मेण पालयन् । निरर्गलं सजारूथ्यमश्वमेधशतं विभुः ।
आजहार सुरेशस्य हविषामुदमावहत् । अन्यैश्च विविधैर्यज्ञैरीजे बहुगुणैर्नृप ।
क्षुत्पिपासेऽजयद्रामः सर्व्वरोगांश्च देहिनां । सततं गुणसम्पन्नो दीप्यमानः स्वतेजसा ।
अति सर्व्वाणि भूतानि रामो दाशरथिर्बभौ । ऋषीणां देवतानाञ्च मानुषाणाञ्च सर्व्वशः ।
पृथिव्यां सहवासोऽभूद्रामे राज्यं प्रशासति । नाहीयन्त तदा प्राणाः प्राणिनां न तदन्यथा ।
प्राणापानसमानाश्च रामे राज्यं प्रशासति । पर्य्यदीप्यन्त तेजांसि तथानर्थाश्च नाभवन् ।
दीर्घायुषः प्रजाः सर्व्वा युवा न म्रियते तदा । वेदैश्चतुर्भिः सुप्रीताः प्राप्नुवन्ति दिवौकसः ।
हव्यं कव्यञ्च विविधं निष्पूर्त्तं हुतमेव च । अदंशमशका देशा नष्टव्यालसरीसृपाः ।
नाप्सु प्राणभृतां मृत्युर्नाकाले ज्वलनोऽदहत् । अधर्म्मरुचयो लुब्धा मूर्खा वा नाभवंस्तदा ।
प्रजाः शिष्टेष्टकर्म्माणः सर्व्वे वर्णास्तदाऽभवन् । स्वधा पूजाश्च रक्षोभिर्जनस्थाने प्रणाशिताः ।
प्रादान्निहत्य रक्षांसि पितृदेवेभ्य ईश्वरः । सहस्रपुत्त्राः पुरुषा दशवर्षशतायुषः ।
न च ज्येष्ठाः कनिष्ठेभ्यस्तदा श्राद्धान्यकारयन् । युवा श्यामो लोहिताक्षो मत्तमातङ्गविक्रमः ।
आजानुबाहुः सुभुजः सिंहस्कन्धो महाबलः । दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
सर्व्वभूतमनःकान्तो रामो राज्यमकारयत् । रामो रामो राम इति प्रजानामभवत् कथा ।
रामाद्रामं जगदभूद्रामे राज्यं प्रशासति । चतुर्व्विधाः प्रजा रामः स्वर्गं नीत्वा दिवं गतः ।
आत्मानं सम्प्रतिष्ठाप्य राजवंशमिहाष्टधा । स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
पुण्यात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्त्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके एकोनषष्टोऽध्यायः ॥ ५९ ॥
॥ नारद उवाच ॥ भगीरथञ्च राजानं मृतं सृञ्जय शुश्रुम । येन भागीरथी गङ्गा चयनैः काञ्चनैश्चिता ।

य, सहस्रं सहस्राणां कन्या हेमविभूषिताः । राज्ञश्च राजपुत्त्रांश्च ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत । २२५०
सर्व्वा रथगताः कन्या रथाः सर्व्वे चतुर्युजः । रथे रथे शतं नागाः सर्व्वे वै हेममालिनः ।
सहस्रमश्वा एकैकं राजानं पृष्ठतोऽन्वयुः । अश्वे अश्वे शतं गावो गवां पश्चादजाविकं ।
तेनाक्रान्ता जनौघेन दक्षिणा भूयसीर्द्ददत् । उपह्वरेऽतिव्यथिता तस्याङ्के निषसाद च ।
तथा भागीरथी गङ्गा उर्व्वशी चाभवत् पुरा । दुहितृत्वं गता राज्ञः पुत्त्रत्वमगमत्तदा ।
तान्तु गाथां जगुः प्रीता गन्धर्व्वाः सूर्य्यवर्च्चसः । पितृदेवमनुष्याणां शृण्वतां वल्गुवादिनां । २२५५
भगीरथं यजमानमैक्ष्वाकं भूरिदक्षिणं । गङ्गा समुद्रगा देवी वव्रे पितरमीश्वरं ।
तस्य सेन्द्रैः सुरगणैर्द्देवैर्यज्ञः स्वलङ्कृतः । सम्यक्परिगृहीतश्च शान्तविघ्नो निरामयः ।
यो य इच्छेत विप्रो वै यत्र यत्रात्मनः प्रियं । भगीरथस्तथा प्रीतस्तत्र तत्रानघद्दशौ ।
नादेयं ब्राह्मणेष्वासीत् यस्य यत् स्यात् प्रियं धनं । सोऽपि विप्रप्रसादेन ब्रह्मलोकगतो नृपः ।
येन याता मखमुखा दिशाशाविटपाद्पाः । तेनावस्थातुमिच्छन्ति तं गत्वा राजमीश्वरं । २२६०
स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया । पुत्त्रात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्त्रमनुतप्यथाः ।
अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥
॥ नारद उवाच ॥ दिलीपं वै चैलविलं मृतं सृञ्जय शुश्रुम । यस्य यज्ञशतेष्वासन् प्रयुतायुतशो द्विजाः ।
तन्त्रज्ञानार्थसम्पन्ना यज्वानः पुत्त्रपौत्त्रिणः । य इमां वसुसंपूर्णां वसुधां वसुधाधिपः ।
ईजानो विविधैर्य्यज्ञैर्ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत । दिलीपस्य च यज्ञेषु कृतः पन्था हिरण्मयः । २२६५
तं धर्म्ममिव कुर्व्वाणाः सेन्द्रा देवाः समागमन् । चषालं प्रचषालञ्च यस्य यूपे हिरण्मये ।
रागखाण्डवभोज्येषु मत्ताः पथिषु शेरते । तदेतदद्भुतं मन्ये अन्यैर्न सदृशं नृपैः ।
यदप्सु युध्यमानस्य चक्रे न परिपेततुः । राजानं दृढधन्वानं दिलीपं सत्यवादिनं ।
येऽपश्यन् भूरिदाक्षिण्यं तेऽपि स्वर्गजितो नराः । पञ्चशब्दा न जीर्य्यन्ते खट्टाङ्गस्य निवेशने ।
स्वाध्यायघोषो ज्याघोषः पिवताश्नीत खादत । स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया । २२७०
पुत्त्रात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्त्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके एकषष्टोऽध्यायः ॥ ६१ ॥
॥ नारद उवाच ॥ मान्धाता चेद्यौवनाश्वो मृतं सृञ्जय शुश्रुम । देवासुरमनुष्याणां त्रैलोक्यविजयी नृपः ।
यं देवावश्विनौ गर्भात् पितुः पूर्व्वं चकर्षतुः । मृगयां विचरन् राजा तृषितः श्रान्तवाहनः ।
धूमं दृष्ट्वाऽगमत् सत्रं पृषदाज्यमवाप स । तं दृष्ट्वा युवनाश्वस्य जठरे सूनुतां गतं ।
गर्भाद्धिजह्रतुर्द्देवावश्विनौ भिषजाम्वरौ । तं दृष्ट्वा पितुरुत्सङ्गे शयानं देववर्च्चसं । २२७५
अन्योऽन्यमब्रुवन् देवाः कमयं धास्यतीति वै । मामेवायं धयत्वग्रे इति ह स्माह वासवः ।
ततोऽङ्गुलिभ्यो हीन्द्रस्य प्रादुरासीत् पयोऽमृतं ॥ मां धास्यतीति कारुण्यात् यदा ह्येनं त्वकल्पयत् ।

तस्मात्तु मान्धातेत्येवं नाम तस्य तु तैः कृतं। ततस्तु धाराः पयसो घृतस्य च महात्मनः ।
तस्यास्ये यौवनाश्वस्य पाणिरिन्द्रस्य चास्रवत्। अपिवत् पाणिमिन्द्रस्य तमासाद्य व्यवर्द्धत ।
सोऽभवद्द्वादशसमो द्वादशाहेन वीर्य्यवान् । इमाञ्च पृथिवीं कृत्स्नामेकाह्ना स व्यजीजयत् । २२८०
धर्म्मात्मा धृतिमान् वीरः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः। जनमेजयं सुधन्वानं गयं पूरुं बृहद्रथं।
असितञ्च नृगञ्चैव मान्धाता मनुजोऽजयत्। उदेति च यतः सूर्य्यो यत्र च प्रतितिष्ठति ।
तत्सर्व्वं यौवनाश्वस्य मान्धातुः क्षेत्रमुच्यते । सोऽश्वमेधशतैरिष्ट्वा राजसूयशतेन च ।
अददद्रोहितान्मत्स्यान् ब्राह्मणेभ्यो विशाम्पते । हैरण्यान् योजनोत्सेधान् आयतान् दशयोजनं ।
बहुप्रकारान् सुस्वादून् भक्ष्यभोज्यान्नपर्व्वतान् । अतिरिक्तं ब्राह्मणेभ्यो भुञ्जानाद्धीयते जनः । २२८५
भक्ष्यान्नपाननिचयाः शुशुभुस्त्वन्नपर्व्वताः । घृतह्रदाः सूपपङ्का दधिफेना गुडोदकाः ।
रुरुधुः पर्व्वतान् नद्यो मधुक्षीरवहाः शुभाः । देवासुरनरा यक्षा गन्धर्व्वोरगपक्षिणः ।
विप्रास्तत्रागतास्तत्र वेदवेदाङ्गपारगाः । ब्राह्मणा ऋषयश्चापि नासंस्तत्राविपश्चितः ।
समुद्रान्तां वसुमतीं वसुपूर्णाञ्च सर्व्वतः । स तां ब्राह्मणसात् कृत्वा जगामास्तं तदा नृपः ।
गतः पुण्यकृताल्लोँकान् व्याप्य यशसा दिशः । स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया । २२९०
पुत्त्रात्पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्त्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन्।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युबधपर्व्वणि षोडशराजिके द्विषष्टोऽध्यायः ॥ ६२ ॥
॥ नारद उवाच ॥ ययातिं नाहुषञ्चैव मृतं सृञ्जय शुश्रुम । राजसूयशतैरिष्ट्वा सोऽश्वमेधशतेन च ।
पुण्डरीकसहस्रेण वाजपेयशतैस्तथा । अतिरात्रसहस्रेण चातुर्म्मास्यैश्च कामतः ।
अग्निष्टोमैश्च विविधैः सत्रैश्च प्राज्यदक्षिणैः । अब्राह्मणानां यद्वित्तं पृथिव्यामस्ति किञ्चन ।
तत् सर्व्वं परिसङ्ख्याय ततो ब्राह्मणसात्करोत् । व्यूढे देवासुरे युद्धे कृत्वा देवसहायतां । २२९५
चतुर्द्धा व्यभजत् सर्व्वां चतुर्भ्यः पृथिवीमिमां । यज्ञैर्नानाविधैरिष्ट्वा प्रजामुत्पाद्य चोत्तमां ।
देवयान्याञ्चौशनस्यां शर्म्मिष्ठायाञ्च धर्म्मतः । देवारण्येषु सर्व्वेषु विजहारामरोपमः ।
आत्मनः कामचारेण द्वितीय इव वासवः । यदा नाध्यगमच्छान्तिं कामानां सर्व्ववेदवित् ।
ततो गाथामिमां गीत्वा सदारः प्राविशद्वनं । यत् पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः ।
नालमेकस्य तत्सर्व्वमिति मत्वा शमं व्रजेत् । एवं कामान् परित्यज्य ययातिर्धृतिमेत्य च । २३००
पूरुं राज्ये प्रतिष्ठाप्य प्रयातो वनमीश्वरः । स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
पुत्त्रात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्त्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युबधपर्व्वणि षोडशराजिके त्रिषष्टोऽध्यायः ॥ ६३ ॥
॥ नारद उवाच ॥ नाभागमम्बरीषञ्च मृतं सृञ्जय शुश्रुम । यः सहस्रं सहस्राणां राज्ञामेकस्त्वयोधयत् ।
जिगीषमाणाम् सङ्ग्रामे समन्तादैरिणोऽभ्ययात् । अस्त्रयुद्धविदो घोराः सृजन्तश्चाशिवा गिरः ।
बललाघवशिक्षाभ्यां तेषां सोऽस्त्रबलेन च । छत्रायुधध्वजरथांश्छित्त्वा प्राणानपेतव्यथः । २३०५

त एनं मुक्तसन्नाहाः प्रार्थयन् जीवितैषिणः। शरण्यमीयुः शरणं तव स्म इति वादिनः।
स तु तान् वशगान् कृत्वा जित्वा चेमां वसुन्धरां। ईजे यज्ञशतैरिष्टैर्यथाशास्त्रं तथाऽनघ।
बुभुजुः सर्व्वसम्पन्नमन्नमन्ये जनास्तदा। तस्मिन् यज्ञे तु विप्रेन्द्राः सुहृष्टाः परमार्च्चिताः।
मोदकान् पूरिकान् पूपान् स्वादुपूर्णाश्च शष्कुलीः। करम्भान् पृथुमृद्वीका अन्नानि सुकृतानि च।
सूपान् मैरेयकान् पूपान् रागखाण्डवपानकान्। मिष्टान्नानि सुयुक्तानि मृदूनि सुरभीणि च।
घृतं मधु पयस्तोयं दधीनि रसवन्ति च। फलं मूलञ्च सुस्वादु द्विजास्तत्रोपभुञ्जते।
मदनीयानि पानानि विदित्वा चात्मनः सुखं। आपिबन्ति यथाकालं पानपा गीतवादितैः।
यत्र स्म गाथा गायन्ति क्षीवा हृष्टाः पतन्ति च। नाभागस्तुतिसंयुक्ता ननृतुश्च सहस्रशः।
तेषु यज्ञेष्वम्बरीषो दक्षिणामत्यकालयत्। राज्ञां शतसहस्राणि दशप्रयुतयाजिनां।
हिरण्यकवचान् सर्व्वान् श्वेतच्छत्रप्रकीर्णकान्। हिरण्यस्यन्दनारूढान् सानुयात्रपरिच्छदान्।
ईजानो विविधैर्यज्ञैर्दक्षिणामत्यकालयत्। मूर्द्धाभिषिक्तांश्च नृपान् राजपुत्रशतानि च।
सदण्डकोषनिचयान् ब्राह्मणेभ्योह्यमन्यत। नैवं पूर्व्वजनाश्चक्रुर्न करिष्यन्ति चापरे।
यदम्बरीषो नृपतिः करोत्यमितदक्षिणः। इत्येवमनुमोदन्ते प्रीता यस्य महर्षयः।
स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया। पुत्रात्पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः।
अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन्।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युबधपर्व्वणि षोडशराजिके चतुःषष्टोऽध्यायः॥ ६४ ॥
॥ नारद उवाच ॥ शशबिन्दुं च राजानं मृतं सृञ्जय शुश्रुम। ईजे स विविधैर्यज्ञैः श्रीमान् सत्यपराक्रमः।
तस्य भार्य्यासहस्राणां शतमासीन्महात्मनः। एकैकस्याञ्च भार्य्यायां सहस्रं तनयाभवन्।
ते कुमाराः पराक्रान्ताः सर्व्वे नियुतयाजिनः। राजानः क्रतुभिर्मुख्यैरीजाना वेदपारगाः।
हिरण्यकवचाः सर्व्वे सर्व्वे चोत्तमधन्विनः। सर्व्वेऽश्वमेधैरीजानाः कुमाराः शाशबिन्दवाः।
तानश्वमेधे राजेन्द्रो ब्राह्मणेभ्योऽददत् पिता। शतं शतं रथगजा एकैकं पृष्ठतोऽन्वयुः।
राजपुत्रं तदा कन्यास्तपनीयस्वलङ्कृताः। कन्यां कन्यां शतं नागा नागे नागे शतं रथाः।
रथे रथे शतञ्चाश्वा वाजिनो हेममालिनः। अश्वे अश्वे सहस्रञ्च गवां पञ्चाशदाविकाः।
एतद्धनम पर्य्यन्तमश्वमेधे महामखे। शशबिन्दुर्महाभागो ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत।
वार्क्षाश्च यूपा यावन्तो अश्वमेधे महामखे। ते तथैव पुनस्त्वान्ये तावन्तः काञ्चनाभवन्।
भक्ष्यान्नपाननिचयाः पर्व्वताः क्रोशमुच्छ्रिताः। तस्याश्वमेधे निर्वृत्ते राज्ञः शिष्टास्त्रयोदश।
तुष्टपुष्टजनाकीर्णाः शान्तविघ्नास्वनामयाः। शशबिन्दुरिमां भूमिं चिरं भुक्त्वा दिवं गतः।
स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया। पुत्रात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः।
अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन्।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युबधपर्व्वणि षोडशराजिके पञ्चषष्टोऽध्यायः॥ ६५ ॥

॥ नारद उवाच ॥ गयश्चामूर्त्तरयसं मृतं सृञ्जय शुश्रुम । यो वै वर्षशतं राजा हुतशिष्टाशनोऽभवत् ।
तस्मै ह्यग्निर्व्वरं प्रादात्ततो वव्रे वरं गयः । तपसा ब्रह्मचर्य्येण व्रतेन नियमेन च । २२३५
गुरूणाञ्च प्रसादेन वेदानिच्छामि वेदितुं । स्वधर्म्मेणाविहिंस्यान्यान्धनमिच्छामि चाक्षयं ।
विप्रेषु ददतश्चैव श्रद्धा भवतु नित्यशः । अनन्यासु सवर्णासु पुत्रजन्म च मेऽभवेत् ।
अन्नं मे ददतः श्रद्धा धर्म्मे मे रमतां मनः । अविघ्नं चास्तु मे नित्यं धर्म्मकार्य्येषु पावक ।
तथा भविष्यतीत्युक्त्वा तत्रैवान्तरधीयत । गयो ह्यवाप्य तत् सर्व्वं धर्म्मेणारीनजीजयत् ।
स दर्शपौर्णमासाभ्यां कालेष्वाग्रयणेषु च । चातुर्म्मास्यैश्च विविधैर्यज्ञैश्चावाप्तदक्षिणैः । २२४०
अयजच्छ्रद्धया राजा परिसम्वत्सरान् शतं । गवां शतसहस्राणि शतमश्वशतानि च ।
शतं निष्कसहस्राणि गवाञ्चाप्ययुतानि षट् । उत्थायोत्थाय संप्रादात् परिसम्वत्सरान् शतं ।
नक्षत्रेषु च सर्व्वेषु ददन्नक्षत्रदक्षिणाः । ईजे च विविधैर्यज्ञैर्यथा सोमोऽङ्गिरा यथा ।
सौवर्णीं पृथिवीं कृत्वा य इमां मणिशर्करां । विप्रेभ्यः प्राददद्राजा अश्वमेधे महामखे ।
जाम्बूनदमया यूपाः सर्व्वे रत्नपरिच्छदाः । गयस्यासन् समृद्धास्तु सर्व्वभूतमनोहराः । २२४५
सर्व्वकामसमृद्धांश्च प्रादात्तांश्च गयस्तथा । ब्राह्मणेभ्यः प्रहृष्टेभ्यः सर्व्वभूतेभ्य एव च ।
ससमुद्रवनद्वीपनदीनदवनेषु च । नगरेषु च राष्ट्रेषु दिवि व्योम्नि च येऽवसन् ।
भूतग्रामाश्च विविधाः संतृप्ता यज्ञसम्पदा । गयस्य सदृशो यज्ञो नास्त्यन्य इति तेऽब्रुवन् ।
षट्त्रिंशद्योजनायामा त्रिंशद्योजनमायता । पश्चात्पुरश्चतुर्व्विंशद्वेदी ह्यासीद्धिरण्मयी ।
गयस्य यजमानस्य मुक्तावज्रमणिस्तृता । प्रादात् स ब्राह्मणेभ्योऽथ वासांस्याभरणानि च । २२५०
यथोक्ता दक्षिणाश्चान्या विप्रेभ्यो भूरिदक्षिणः । यत्र भोजनशिष्टस्य पर्व्वताः पञ्चविंशतिः ।
कुल्याः सुस्रवन्त्यो रसानामभवंस्तदा । वस्त्राभरणगन्धानां राशयश्च पृथग्विधाः ।
यस्य प्रभावाच्च गयस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः । वटश्चाक्षयकरणः पुण्यं ब्रह्मसरश्च तत् ।
स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया । पुत्रात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः ।
अयज्वानमदाक्षिण्यमभिगच्छेति व्याहरन् । २२५५
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके षट्षष्टोऽध्यायः ॥ ६६ ॥
॥ नारद उवाच ॥ साङ्कृतिं रन्तिदेवञ्च मृतं सृञ्जय शुश्रुम । यस्य द्विशतसाहस्रा आसन् सूदा महात्मनः ।
गृहानभ्यागतान् विप्रानतिथीन् परिवेषकाः । पक्वापक्वं दिवारात्रमपर्य्याप्तं धनं तदा ।
न्यायेनाधिगतं वित्तं ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत । वेदानधीत्य धर्म्मेण यश्चक्रे द्विषतो वशे ।
उपस्थिताश्च पशवः स्वयं यं संशितव्रतं । बहवः स्वर्गमिच्छन्तो विधिवत्सत्रयाजिनं ।
नदी महानसाद्यस्य प्रवृत्ता चर्म्मराशितः । तस्माच्चर्म्मण्वती पूर्व्वमग्निहोत्रेऽभवत् पुरा । २२६०
ब्राह्मणेभ्योऽददन्निष्कं सौवर्णं स प्रभावतः । तुभ्यं निष्कं तुभ्यं निष्कमिति स्म प्रभाषते ।
तुभ्यं तुभ्यमिति प्रादात् निष्कान् निष्कान् सहस्रशः । ततः पुनः समाश्वास्य निष्कानेव प्रयच्छति ।

अल्पं दत्तं मयाद्येति निष्ककोटिं सहस्रशः । एकाह्ना दापयति पुनः कोऽन्यस्तत् सम्प्रदास्यति ।
द्विजपाणिवियोगेन दुःखं मे शाश्वतं भवेत् । भविष्यति न सन्देह एवं राजाऽददद्वसु ।
सहस्रशश्च सौवर्णान् वृषभान् गोशतानुगान् । साष्टं शतं सुवर्णानां निष्कमाहुर्धनं तदा ।
अध्यर्द्धमासमददद्ब्राह्मणेभ्यः शतं समाः । अग्निहोत्रोपकरणं यज्ञोपकरणञ्च यत् ।
ऋषिभ्यः करकान् कुम्भान् स्थालीः पिठरमेव च । शयनासनयानानि प्रासादांश्च गृहाणि च ।
वृक्षांश्च विविधान् दद्यादन्नानि विविधानि च । सर्व्वं सौवर्णमेवासीद्रन्तिदेवस्य धीमतः ।
तत्र स्म गाथा गायन्ति ये पुराणविदो जनाः । रन्तिदेवस्य तां दृष्ट्वा समृद्धिमतिमानुषीं ।
नैतादृशं दृष्टपूर्व्वं कुवेरसदनेष्वपि । धनस्य पूर्य्यमाणं नः किं पुनर्मनुजेष्विति ।
व्यक्तं वस्वौकसारेयमित्यूचुस्तत्र विस्मिताः । साङ्कृतेरन्तिदेवस्य यां रात्रिमतिथिर्वसेत् ।
आलभ्यन्त तदा गावः सहस्राण्येकविंशतिः । तत्र स्म सूदाः क्रोशन्ति सुमृष्टमणिकुण्डलाः ।
सूपं भूयिष्ठमश्नीध्वं नाद्य मांसं यथा पुरा । रन्तिदेवस्य यत्किञ्चित् सुवर्णमभवत्तदा ।
तत् सर्व्वं वितते यज्ञे ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत । प्रत्यक्षं तस्य हव्यानि प्रतिगृह्णन्ति देवताः ।
कव्यानि पितरः काले सर्व्वकामान् द्विजोत्तमाः । स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
पुत्रात्पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके सप्तषष्टोऽध्यायः ॥ ६७ ॥
॥ नारद उवाच ॥ दौष्मन्तं भरतञ्चापि मृतं सृञ्जय शुश्रुम । कर्म्माण्यसुकराण्यन्यैः कृतवान् यः शिशुर्वने ।
हिमावदातान् यः सिंहान्नखदंष्ट्रायुधान् बली । निर्व्वीर्य्यांस्तरसा कृत्वा विचकर्ष बबन्ध च ।
क्रूरांश्चोग्रतरान् व्याघ्रान् दमित्वा चाकरोद्वशे । मनःशिलासमाशुक्लान् सपृक्तान् धातुराजिभिः ।
व्यालादींश्चातिबलवान् सुप्रतीकान् गजानिति । दंष्ट्रासु गृह्य विमुखान् शुष्कास्यानकरोद्वशे ।
महिषानप्यतिबलान् बलिनो विचकर्ष ह । सिंहानां च सुदृप्तानां शतान्याकर्षयद्बलात् ।
बलिनः सृमरान् खड्गान्नानासत्त्वानि चाप्युत । कृच्छ्रप्राणं वने बद्ध्वा दमयित्वाप्यवासृजत् ।
तं सर्व्वदमनेत्याहुस्ते द्विजास्तेन कर्म्मणा । तम्प्रत्यषेधज्जननी मा सत्त्वानि विहिंसिहि ।
सोऽश्वमेधशतेनेष्ट्वा यमुनामनु वीर्य्यवान् । त्रिशतास्त्रान् सरस्वत्यां गङ्गामनु चतुःशतान् ।
सोऽश्वमेधसहस्रेण राजसूयशतेन च । पुनरीजे महायज्ञैः समाप्तवरदक्षिणैः ।
अग्निष्टोमातिरात्राभ्यामुक्थ्यैर्विश्वजिता अपि । वाजपेयसहस्राणां सहस्रैश्च सुसंस्कृतैः ।
इष्ट्वा शाकुन्तलो राजा तर्पयित्वा द्विजान् धनैः । सहस्रं यत्र पद्मानां कण्वाय भरतो ददौ ।
जाम्बूनदस्य शुद्धस्य कनकस्य महायशाः । यस्य यूपः शतव्यामः परिणाहेन काञ्चनः ।
समागम्य द्विजैः सार्द्धं सेन्द्रैर्देवैः समुच्छ्रितः । स्वलङ्कृतान् राजमानान् सर्व्वरत्नैर्मनोहरैः ।
हैरण्यानश्वान् द्विरदान् रथानुष्ट्रानजाविकं । दासीदासं धनं धान्यं गाः सवत्साः पयस्विनीः ।
ग्रामान् गृहाणि क्षेत्राणि विविधांश्च परिच्छदान् । कोटीशतायुतांश्चैव ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत ।

चक्रवर्त्ती त्वदीयाश्च जिताश्चित्रजितः परैः । स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया ।
पुत्त्रात् पुण्यतरश्चैव मा पुत्त्रमनुतप्यथाः । अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके अष्टषष्टोऽध्यायः ॥ ६८ ॥
॥ नारद उवाच ॥ पृथुं वैण्यञ्च राजानं मृतं सृञ्जय शुश्रुम । यमभ्यषिञ्चन् साम्राज्ये राजसूये महर्षयः ।
यत्नतः प्रथितेत्यूचुः सर्व्वानभिभवन् पृथुः । क्षतान्नस्त्रास्यते सर्व्वान् स इत्येवं क्षत्रियोऽभवत् । २३९५
पृथुं वैण्यं प्रजा दृष्ट्वा रक्ताः स्मेति यदब्रुवन् । ततो राजेति नामास्य अनुरागादजायत ।
अकृष्टपच्या पृथिवी आसीद्वैण्यस्य कामधुक् । सर्व्वाः कामदुघा गावः पुटके पुटके मधु ।
आसन् हिरण्मया दर्भाः सुखस्पर्शाः सुखावहाः । तेषां चीराणि संवीताः प्रजास्तेष्वेव शेरते ।
फलान्यमृतकल्पानि स्वादूनि च मृदूनि च । तेषामासीत्तदाहारो निराहाराश्च नाभवन् ।
अरोगाः सर्व्वसिद्धार्था मनुष्या अकुतोभयाः । न्यवसन्त यथाकामं वृक्षेषु च गुहासु च । २४००
प्रविभागो न राष्ट्राणां पुराणाञ्चाभवत्तदा । यथासुखं यथाकामं तथैता मुदिताः प्रजाः ।
तस्य संस्तम्भिता ह्यापः समुद्रमभियास्यतः । पर्व्वताश्च ददुर्म्मार्गं ध्वजभङ्गश्च नाभवत् ।
तं वनस्पतयः शैला देवासुरनरोरगाः । सप्तर्षयः पुण्यजना गन्धर्व्वाप्सरसोऽपि च ।
पितरश्च सुखासीनमभिगम्येदमब्रुवन् । सम्राडसि क्षत्रियोऽसि राजा गोप्ता पितासि नः ।
देह्यस्मभ्यं महाराज प्रभुः सन्नीप्सितान् वरान् । यैर्वयं शाश्वतीस्तृप्तिर्व्वर्त्तयिष्यामहे सुखं । २४०५
तथेत्युक्त्वा पृथुर्व्वैण्यो गृहीत्वाजगवं धनुः । शरांश्चाप्रतिमान् घोरान् चिन्तयित्वाब्रवीन्महीं ।
एह्येहि वसुधे क्षिप्रं क्षरैभ्यः काङ्क्षितं पयः । ततो दास्यामि भद्रं ते अन्नं यस्य यथेप्सितं ।
॥ वसुधोवाच ॥ दुहितृत्वेन मां वीर सङ्कल्पयितुमर्हसि । तथेत्युक्त्वा पृथुः सर्व्वं विधानमकरोद्वशी ।
ततो भूतनिकायास्तां वसुधां दुदुहुस्तदा । तां वनस्पतयः पूर्व्वं समुत्तस्थुर्दुधुक्षवः ।
सातिष्ठद्वत्सला वत्सं दोग्धृ पात्राणि चेच्छती । वत्सोऽभूत् पुष्पितः शालः प्लक्षो दोग्धाऽभवत्तदा । २४१०
छिन्नप्ररोहणं दुग्धं पात्रमौदुम्बरं शुभं । उदयः पर्व्वतो वत्सो मेरुर्द्दोग्धा महागिरिः ।
रत्नान्योषधयो दुग्धं पात्रमश्ममयं तदा । दोग्धा चासीत्तदा देवो दुग्धमूर्ज्जस्करं प्रियं ।
असुरा दुदुहुर्म्मायामामपात्रे तु ते तदा । दोग्धा द्विमूर्द्धा तत्रासीद्वत्सश्चासीद्विरोचनः ।
कृषिञ्च सस्यञ्च नरा दुदुहुः पृथिवीतले । स्वायम्भुवो मनुर्व्वत्सस्तेषां दोग्धाऽभवत् पृथुः ।
अलाबुपात्रे च तदा विषं दुग्धा वसुन्धरा । धृतराष्ट्रोऽभवद्दोग्धा तेषां वत्सस्तु तक्षकः । २४१५
सप्तर्षिभिर्ब्रह्म दुग्धं तथा चाक्लिष्टकर्म्मभिः । दोग्धा बृहस्पतिः पात्रं छन्दो वत्सश्च सोमराट् ।
अन्तर्द्धानं चामपात्रे दुग्धं पुण्यजनैर्व्विराट् । दोग्धा वैश्रवणस्तेषां वत्सश्चासीद्वृषध्वजः ।
पुण्यगन्धान् पद्मपात्रे गन्धर्व्वाप्सरसोऽदुहन् । वत्सश्चित्ररथस्तेषां दोग्धा विश्वरुचिः प्रभुः ।
स्वधां रजतपात्रेषु दुदुहुः पितरश्च तां । वत्सो वैवस्वतस्तेषां यमो दोग्धान्तकस्तदा ।

एवं निकामैर्दुग्धा पयोभीष्टानि सा विराट्। येनेयं वशिना ते वै पार्थिवेन्द्रेण निश्चयः।
यज्ञैश्च विविधैरिष्ट्वा पृथुर्वैन्यः प्रतापवान्। सन्तर्पयित्वा भूतानि सर्व्वैः कामैर्मनःप्रियैः।
हैरण्यानकरोद्राजा ये केचित् पार्थिवा भुवि। तान् ब्राह्मणेभ्यः प्रायच्छदश्वमेधे महामखे।
षष्टिनागसहस्राणि षष्टिनागशतानि च। सौवर्णानकरोद्राजा ब्राह्मणेभ्यश्च तान् ददौ।
इमाञ्च पृथिवीं सर्व्वां मणिरत्नविभूषिताम्। सौवर्णीमकरोद्राजा ब्राह्मणेभ्यश्च तां ददौ।
स चेन्ममार सृञ्जय चतुर्भद्रतरस्त्वया। पुण्यात् पुण्यतरस्तुभ्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः।
अयज्वानमदाक्षिण्यमभिश्वैत्येति व्याहरन्।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके एकोनसप्ततोऽध्यायः ॥ ६९ ॥
॥ नारद उवाच ॥ रामो महातपाः शूरो वीरलोकनमस्कृतः। जामदग्न्योऽप्यतियशा अवितृप्तो मरिष्यति।
यस्माद्यमनुपर्य्येति भूमिं कुर्व्वन्निमां सुखी। न चासीद्विक्रिया यस्य प्राप्य श्रियमनुत्तमाम्।
यः क्षत्रियैः परामृष्टे वत्से पितरि चाब्रुवन्। ततोऽवधीत् कार्त्तवीर्य्यमजितं समरे परैः।
क्षत्रियाणां चतुःषष्टिमयुतानि सहस्रशः। तदा मृत्योः समेतानि एकेन धनुषाऽजयत्।
ब्रह्मद्विषाञ्चाथ तस्मिन् सहस्राणि चतुर्दश। पुनरन्यानि जग्राह दन्तकूरं जघान च।
सहस्रं मुषलेनाहन् सहस्रमसिनाऽवधीत्। उद्बन्धनात् सहस्रन्तु हैहयाः समरे हताः।
सरथाश्वगजा वीरा निहतास्तत्र शेरते। पितुर्वधामर्षितेन जामदग्न्येन धीमता।
निजघ्ने दशसाहस्रान् रामः परशुना तदा। न ह्यमृष्यत ता वाचो आर्त्तैर्भृशमुदीरिताः।
भृगो रामाभिधावेति यदाऽक्रन्दन् द्विजोत्तमाः। ततः काश्मीरदरदान् कुन्तिक्षुद्रकमालवान्।
अङ्गवङ्गकलिङ्गांश्च विदेहान् ताम्रलिप्तकान्। रक्षोवाहान् वीतहोत्रान् त्रिगर्त्तान् मार्त्तिकावतान्।
शिवीनन्यांश्च राजन्यान् देशाद्देशात् सहस्रशः। निजघान शितैर्बाणैर्जामदग्न्यः प्रतापवान्।
कोटीशतसहस्राणि क्षत्रियाणां सहस्रशः। इन्द्रगोपकवर्णस्य बन्धुजीवनिभस्य च।
रुधिरस्य परीवाहान् पूरयित्वा सरांसि च। सर्व्वानष्टादशद्वीपान् वशमानीय भार्गवः।
ईजे क्रतुशतैः पुण्यैः समाप्तवरदक्षिणैः। वेदीमष्टनलोत्सेधां सौवर्णां विधिनिर्म्मिताम्।
सर्व्वरत्नशतैः पूर्णां पताकाशतमालिनीम्। ग्राम्यारण्यैः पशुगणैः सम्पूर्णाञ्च महीमिमाम्।
रामस्य जामदग्न्यस्य प्रतिजग्राह कश्यपः। ततः शतसहस्राणि द्विपेन्द्रान् हेमभूषणान्।
निर्द्दस्युं पृथिवीं कृत्वा शिष्टेष्टजनसङ्कुलाम्। कश्यपाय ददौ रामो हयमेधे महामखे।
त्रिःसप्तवारान् पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां प्रभुः। इष्ट्वा क्रतुशतैर्वीरो ब्राह्मणेभ्यो ह्यमन्यत।
सप्तद्वीपां वसुमतीं मारीचोऽगृह्णत द्विजः। रामं प्रोवाच निर्गच्छ वसुधातो ममाज्ञया।
स कश्यपस्य वचनात् प्रोत्सार्य्य सरितां पतिम्। इषुपातैर्युधां श्रेष्ठः कुर्व्वन् ब्राह्मणशासनम्।
अध्यावसद्गिरिश्रेष्ठं महेन्द्रं पर्व्वतोत्तमम्। एवं गुणशतैर्जुष्टो भृगूणां कीर्त्तिवर्द्धनः।

जामदग्न्योऽप्यतियशा मरिष्यति महाद्युतिः। त्वया चतुर्भद्रतरः पुण्यात् पुण्यतरस्तव।
अयज्वानमदाक्षिण्यं मा पुत्रमनुतप्यथाः। एते चतुर्भद्रतरास्त्वया भद्रशताधिकाः।
मृता नरवरश्रेष्ठ मरिष्यन्ति च सृञ्जय। २४५०
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके सप्ततितमोऽध्यायः॥ ७०॥
॥ व्यास उवाच॥ पुण्यमाख्यानमायुष्यं श्रुत्वा षोडशराजिकं। अव्याहरन्नरपतिस्तूष्णीमासीत् स सृञ्जयः।
तमब्रवीत्तथासीनं नारदो भगवानृषिः। श्रुतं कीर्त्तयतो मह्यं गृहीतन्ते महाद्युते।
आहोस्विदं ततो नष्टं श्राद्धं शूद्रापतेरिव। स एवमुक्तः प्रत्याह प्राञ्जलिः सृञ्जयस्तदा।
एतत् श्रुत्वा महाबाहो धन्यमाख्यानमुत्तमं। राजर्षीणां पुराणानां यज्वनां दक्षिणावतां।
विस्मयेन हते शोके तमसीवार्कतेजसा। विपाप्मास्म्यव्यथोपेतो ब्रूहि किं करवाण्यहं। २४५५
॥ नारद उवाच॥ दिष्ट्याऽपहतशोकस्त्वं वृणीष्वेह यदिच्छसि। तत्तत् प्रपत्स्यसे सर्व्वं न मृषावादिनो वयं।
॥ सृञ्जय उवाच॥ एतेनैव प्रतीतोऽहं प्रसन्नो यद्भवान्मम। प्रसन्नो यस्य भगवान् न तस्यास्तीह दुर्लभं।
॥ नारद उवाच॥ मृतं ददामि ते पुत्रं दस्युभिर्निहतं वृथा। उद्धृत्य नरकात् कष्टात् पशुवत् प्रोक्षितं यथा।
॥ व्यास उवाच॥ प्रादुरासीत्ततः पुत्रः सृञ्जयस्याद्भुतः प्रभुः। प्रसन्नेनर्षिणा दत्तः कुबेरतनयोपमः।
ततः सङ्गम्य पुत्रेण प्रीतिमानभवन्नृपः। ईजे च क्रतुभिः पुण्यैः समाप्तवरदक्षिणैः। २४६०
अकृतार्थश्च भीतश्च न च साम्नाहिको हतः। अयज्वा चानपत्यश्च ततोऽसौ जीवितः पुनः।
शूरो वीरः कृतार्थश्च प्रताप्यारीन् सहस्रशः। अभिमन्युर्गतो वीरः पृतनाभिमुखो हतः।
ब्रह्मचर्य्येण यान् कांश्चित् प्रज्ञया च श्रुतेन च। इष्टैश्च क्रतुभिर्यान्ति तांस्ते पुत्रोऽक्षयान् गतः।
विद्वांसः कर्म्मभिः पुण्यैः स्वर्गमीहन्ति नित्यशः। न तु स्वर्गादयं लोकः काम्यते स्वर्गवासिभिः।
तस्मात् स्वर्गगतं पुत्रमर्ज्जुनस्य हतं रणे। न चेहानयितुं शक्यं किञ्चिदप्राप्यमीहितं। २४६५
यां योगिनो ध्यानविविक्तदर्शनाः प्रयान्ति याश्चोत्तमयज्ञिनो जनाः। तपोभिरिद्धैरनुयान्ति यत्तथा तामक्षयां ते तनयो गतो गतिं।
अन्तात् पुनर्भावगतो विराजते राजेव वीरो ह्यमृतात्मरश्मिभिः। तामैन्दवीमात्मतनुं द्विजेप्सितां गतोऽभिमन्युर्न स शोकमर्हति।
एवं ज्ञात्वा स्थिरो भूत्वा जह्यरीन् धैर्य्यमाप्नुहि। जीवन्त एव नः शोच्या न तु स्वर्गगतानघ।
शोचतो हि महाराज अघमेव विवर्द्धते। तस्माच्छोकं परित्यज्य श्रेयसे प्रयतेद्बुधः।
प्रहर्षमभिमानञ्च सुखप्राप्तिञ्च चिन्तयेत्। एतद्बुद्ध्वा बुधाः शोकं न शोकः शोक उच्यते। २४७०
एवं विद्धि समुत्तिष्ठ प्रयतो भव मा शुचः। श्रुतस्ते सम्भवो मृत्योस्तपांस्यनुपमानि च।
सर्व्वभूतसमत्वञ्च चञ्चलाश्च विभूतयः। सृञ्जयस्य तु तं पुत्रं मृतं सञ्जीवितं पुनः।
एवं विद्वन् महाराज मा शुचः साधु याम्यहं। एतावदुक्त्वा भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत।
वागीशाने भगवति व्यासे व्यभ्रनभःप्रभे। गते मतिमतां श्रेष्ठे समाश्वास्य युधिष्ठिरं।

पूर्व्वेषां पार्थिवेन्द्राणां महेन्द्रप्रतिमौजसां । न्यायाधिगतवित्तानां तां श्रुत्वा यज्ञसम्पदं ।
संपूज्य मनसा विद्वन् विशोकोऽभूद्युधिष्ठिरः । पुनश्चाचिन्तयद्दीनः किं स्विद्वक्ष्ये धनञ्जयं ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि अभिमन्युवधपर्व्वणि षोडशराजिके एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ समाप्तञ्च अभिमन्युवध पर्व्व ॥

॥ अथ प्रतिज्ञापर्व्व ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्मिन्नहनि निर्वृत्ते घोरे प्राणभृतां क्षये । आदित्येऽस्तं गते श्रीमान् सन्ध्याकाल उपस्थिते ।
व्यपयातेषु वासाय सैन्येषु भरतर्षभ । हत्वा संशप्तकव्रातान् दिव्यैरस्त्रैः कपिध्वजः ।
प्रायात् स्वशिबिरं जिष्णुर्जैत्रमास्थाय तं रथं । गच्छन्नेव च गोविन्दं साश्रुकण्ठोऽभ्यभाषत ।
किंनु मे हृदयं त्रस्तं वाक्च सज्जति केशव । स्पन्दन्ति चाप्यनिष्टानि गात्रं सीदति चाच्युत ।
अनिष्टञ्चैव मे श्लिष्टं हृदयान्नापसर्पति । भुवि ये दिक्षु चात्युग्रा उत्पातास्त्रासयन्ति मां ।
बहुप्रकारा दृश्यन्ते सर्व्वत्र चाघशंसिनः । अपि स्वस्ति भवेद्राज्ञः सामात्यस्य गुरोर्मम ।
॥ वासुदेव उवाच ॥ व्यक्तं शिवं तव भ्रातुः सामात्यस्य भविष्यति । माशुचः किञ्चिदेवान्यत् तत्रानिष्टं भविष्यति ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततः सन्ध्यामुपास्यैव वीरौ वीरावसादने । कथयन्तौ रणे वृत्तं प्रयातौ रथमास्थितौ ।
ततः स्वशिबिरं प्राप्तौ हतानन्दं हतत्विषं । वासुदेवोऽर्ज्जुनश्चैव कृत्वा कर्म्म सुदुष्करं ।
ध्वस्ताकारं समालक्ष्य शिबिरं परवीरहा । बीभत्सुरब्रवीत् कृष्णमस्वस्थहृदयस्ततः ।
नदन्ति नाद्य तूर्य्याणि माङ्गल्यानि जनार्द्दन । मिश्रा दुन्दुभिनिर्घोषैः शङ्खाश्चाडम्बरैः सह ।
वीणा नैवाद्य वाद्यन्ते शम्यातालस्वनैः सह । मङ्गल्यानि च गीतानि न गायन्ति पठन्ति च ।
स्तुतियुक्तानि रम्याणि ममानीकेषु वन्दिनः । योधाश्चापि हि मां दृष्ट्वा निवर्त्तन्ते ह्यधोमुखाः ।
कर्म्माणि च यथापूर्व्वं कृत्वा नाभिवदन्ति मां । अपि स्वस्ति भवेदद्य भ्रातृभ्यो मम माधव ।
नहि शुध्यति मे भावो दृष्ट्वा स्वजनमाकुलं । अपि पाञ्चालराजस्य विराटस्य च मानद ।
सर्व्वेषाञ्चैव योधानां सामग्र्यं स्यान्ममाच्युत । नच मामद्य सौभद्रः प्रहृष्टो भ्रातृभिः सह ।
रणादायान्तमुचितं प्रत्युद्याति हसन्निव ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवं संकथयन्तौ तौ प्रविष्टौ शिबिरं स्वकं । ददृशाते भृशास्वस्थान् पाण्डवान्नष्टचेतसः ।
दृष्ट्वा भ्रातॄंश्च पुत्रांश्च विमना वानरध्वजः । अपश्यंश्चैव सौभद्रमिदं वचनमब्रवीत् ।
मुखवर्णोऽप्रसन्नो वः सर्व्वेषामेव लक्ष्यते । नचाभिमन्युं पश्यामि नच मां प्रतिनन्दथ ।
मया श्रुतश्च द्रोणेन चक्रव्यूहो विनिर्म्मितः । नचवस्तस्य भेत्ताऽस्ति विना सौभद्रमर्भकं ।
नचोपदिष्टस्तस्याभून्मयाऽनीकाद्विनिर्गमः । कच्चिन्न बालो युष्माभिः परानीकं प्रवेशितः ।
भित्त्वाऽनीकं महेष्वासः परेषां बहुशो युधि । कच्चिन्न निहतः सङ्ख्ये सौभद्रः परवीरहा ।
लोहिताक्षं महाबाहुं जातं सिंहमिवाद्रिषु । उपेन्द्रसदृशं ब्रूत कथमायोधने हतः ।

सुभद्रायाः प्रियं पुत्रं द्रौपद्याः केशवस्य च । अम्बायाश्च प्रियं नित्यं कोऽवधीत् कालमोहितः ।
सदृशो वृष्णिवीरस्य केशवस्य महात्मनः । विक्रमश्रुतिमाहात्म्यैः कथमायोधने हतः ।
वार्ष्णेयीदयितं शूरं मया सततलालितं । यदि पुत्रं न पश्यामि यास्यामि यमसादनं ।
मृदुकुञ्चितकेशान्तं बालं बालमृगेक्षणं । मत्तद्विरदविक्रान्तं शालपोतमिवोद्गतं ।
स्मिताभिभाषिणं शान्तं गुरुवाक्यकरं सदा । बाल्येऽप्यबालकर्म्माणं प्रियवाक्यममत्सरं ।
महोत्साहं महावीर्य्यं दीर्घराजीवलोचनं । भक्तानुकम्पिनं दान्तं नच नीचानुसारिणं ।
कृतज्ञं ज्ञानसम्पन्नं कृतास्त्रमनिवर्त्तिनं । युद्धाभिनन्दिनं नित्यं द्विषतां भयवर्द्धनं ।
स्वेषां प्रियहिते युक्तं पितॄणां जयगृद्धिनं । नच पूर्व्वप्रहर्त्तारं सङ्ग्रामे नष्टसम्भ्रमं ।
यदि पुत्रं न पश्यामि यास्यामि यमसादनं । रथेषु गण्यमानेषु गणितं तं महारथं ।
मयाऽध्यर्द्धगुणं सङ्ख्ये तरुणं बाहुशालिनं । प्रद्युम्नस्य प्रियं नित्यं केशवस्य ममैव च ।
यदि पुत्रं न पश्यामि यास्यामि यमसादनं । सुनसं सुललाटान्तं स्वक्षिभ्रूदशनच्छदं ।
अपश्यतस्तद्वदनं का शान्तिर्हृदयस्य मे । तन्त्रीस्वनसुखं रम्यं पुंस्कोकिलसमध्वनिं ।
अशृण्वतस्तस्य स्वनं का शान्तिर्हृदयस्य मे । रूपं चाप्रतिमं तस्य त्रिदशेष्वतिदुर्लभं ।
अपश्यतो हि वीरस्य का शान्तिर्हृदयस्य मे । अभिवादनदक्षं तं पितॄणां वचने रतं ।
नाद्याहं यदि पश्यामि का शान्तिर्हृदयस्य मे । सुकुमारः सदा वीरो महार्हशयनोचितः ।
भूमावनाथवच्छेते नूनं नाथवतां वरः । शयानं समुपासन्ति यं पुरा परमस्त्रियः ।
तमद्यो विप्रविद्धाङ्गमुपासन्त्यशिवाः शिवाः । यः पुरा बोध्यते सुप्तः सूतमागधवन्दिभिः ।
बोधयन्त्यद्य तं नूनं श्वापदा विकृतैः स्वनैः । छत्रच्छायासमुचितं तस्य तद्वदनं शुभं ।
नूनमद्य रजोध्वस्तं रणे रेणुः करिष्यति । हा पुत्रकावितृप्तस्य सततं पुत्रदर्शने ।
भाग्यहीनस्य कालेन यथा मे नीयसे बलात् । साऽद्य संयमनी नूनं सदा सुकृतिनां गतिः ।
स्वभाभिर्भासिता रम्या त्वयाऽत्यर्थं विराजते । नूनं वैवस्वतस्त्वां वरुणश्च प्रियातिथिं ।
शतक्रतुर्द्धनेशश्च प्राप्तमर्च्चन्त्यभीरुकं । एवं विलप्य बहुधा भिन्नपोतो वणिग्यथा ।
दुःखेन महताविष्टो युधिष्ठिरमपृच्छत । कच्चित् स कदनं कृत्वा परेषां कुरुनन्दन ।
स्वर्गतोऽभिमुखः सङ्ख्ये युध्यमानो नरर्षभैः । स नूनं बहुभिर्यत्तैर्युध्यमानो नरर्षभैः ।
असहायः सहायार्थी मामनुध्यातवान् ध्रुवं । पीड्यमानः शरैस्तीक्ष्णैः कर्णद्रोणकृपादिभिः ।
नानालिङ्गैः सुधौताग्रैर्मम पुत्रोऽल्पचेतनः । इह मे स्यात् परित्राणं पितेति स पुनःपुनः ।
इति विप्रलपन् मन्ये नृशंसैर्भुवि पातितः । अथवा मत्प्रसूतः स स्वस्रीयो माधवस्य च ।
सुभद्रायाञ्च संभूतो नैवं वक्तुमर्हति । वज्रसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।
अपश्यतो दीर्घबाहुं रक्ताक्षं यन्न दीर्य्यते । कथम्बाले महेष्वासे नृशंसा मर्म्मभेदिनः ।
स्वस्रीये वासुदेवस्य मम पुत्रेऽक्षिपन् शरान् । यो मां नित्यमदीनात्मा प्रत्युद्गम्याभिनन्दति ।

उपयान्तं रिपून् हत्वा सोऽद्य मां किं न पश्यति। नूनं स पतितः शेते धरण्यां रुधिरोक्षितः।
शोभयन्मेदिनीं गात्रैरादित्य इव पातितः। सुभद्रामनुशोचामि या पुत्रमपलायिनं।
रणेऽभिनिहतं श्रुत्वा शोकार्त्ता वै विनङ्क्ष्यति। सुभद्रा वक्ष्यते किं मां अभिमन्युमपश्यती।
द्रौपदी चैव दुःखार्त्ते तेऽपि वक्ष्यामि किन्त्वहं। वज्रसारमयं नूनं हृदयं यन्न यास्यति।
सहस्रधा वधूं दृष्ट्वा रुदतीं शोककर्षितां। दृप्तानां धार्त्तराष्ट्राणां सिंहनादो मया श्रुतः। २५३५
युयुत्सुश्चापि कृष्णेन श्रुतो वीरानुपालभन्। अशक्नुवन्तो बीभत्सुं बालं हत्वा महारथाः।
किं नोदध्वमधर्म्मज्ञाः पाण्डवं दृश्यतां बलं। किन्तयोर्व्विप्रियं कृत्वा केशवार्ज्जुनयोर्म्मृधे।
सिंहवन्नदथ प्रीताः शोककाल उपस्थिते। आगमिष्यति वः क्षिप्रं फलं पापस्य कर्म्मणः।
अधर्म्मो हि कृतस्तीव्रः कथं स्यादफलश्चिरं। इति तान् परिभाषन् वै वैश्यापुत्रो महामतिः।
अपायाच्छस्त्रमुत्सृज्य कोपदुःखसमन्वितः। किमर्थमेतन्नाख्यातं त्वया कृष्ण रणे मम। २५४०
अधक्ष्यन्तानहं क्रूरांस्तदा सर्व्वान् महारथान्।
॥ सञ्जय उवाच ॥ पुत्रशोकार्द्दितं पार्थं ध्यायन्तं साश्रुलोचनं। निगृह्य वासुदेवस्तं पुत्राधिभिरभिप्लुतं।
मैवमित्यब्रवीत् कृष्णस्तीव्रशोकसमन्वितं। सर्व्वेषामेष वै पन्थाः शूराणामनिवर्त्तिनां।
क्षत्त्रियाणां विशेषेण येषां युद्धेन जीविका। एषा वै युध्यमानानां शूराणामनिवर्त्तिनां।
विहिता धर्म्मशास्त्रज्ञैर्गतिर्मतिमतां वर। ध्रुवं हि युद्धे मरणं शूराणामपलायिनां। २५४५
गतः पुण्यकृतांल्लोकानभिमन्युर्न संशयः। एतच्च सर्व्ववीराणां काङ्क्षितं भरतर्षभ।
सङ्ग्रामेऽभिमुखो मृत्युं प्राप्नुयादिति मानद। स च वीरान् रणे हत्वा राजपुत्त्रान् महाबलान्।
वीरैराकाङ्क्षितं मृत्युं सम्प्राप्तोऽभिमुखं रणे। मा शुचः पुरुषव्याघ्र पूर्व्वैरेष सनातनः।
धर्म्मकृद्भिः कृतो धर्म्मः क्षत्त्रियाणां रणे क्षयः। इमे ते भ्रातरः सर्व्वे दीना भरतसत्तम।
त्वयि शोकसमाविष्टे नृपाश्च सुहृदस्तव। एतांश्च वचसा साम्ना समाश्वासय मानद। २५५०
विदितं वेदितव्यं ते न शोकं कर्त्तुमर्हसि। एवमाश्वासितः पार्थः कृष्णेनाद्भुतकर्म्मणा।
ततोऽब्रवीत्तदा भ्रातॄन् सर्व्वान् पार्थः सगद्गदान्। स दीर्घबाहुः पृथ्वंसो दीर्घराजीवलोचनः।
अभिमन्युर्यथावृत्तः श्रोतुमिच्छाम्यहं तथा। सनागस्यन्दनहयान् द्रक्ष्यध्वं निहतान्मया।
सङ्ग्रामे सानुबन्धांस्तान् मम पुत्रस्य वैरिणः। कथञ्च वः कृतास्त्राणां सर्व्वेषां शस्त्रपाणिनां।
सौभद्रो निधनं गच्छेद्वज्रिणापि समागतः। यद्येवमहमज्ञास्यमशक्तान् रक्षणे मम। २५५५
पुत्रस्य पाण्डुपाञ्चालान् मया गुप्तो भवेत्ततः। कथञ्च वै रथस्थानां शरवर्षाणि मुञ्चतां।
नीतोऽभिमन्युर्निधनं कदर्थीकृत्य वः परैः। अहो वः पौरुषं नास्ति न च वोऽस्ति पराक्रमः।
यत्राभिमन्युः समरे पश्यतां वो निपातितः। आत्मानमेव गर्हेयं यदहं वै सुदुर्ब्बलान्।
युष्मानाज्ञाय निर्यातो भीरूनकृतनिश्चयान्। अहोस्वित् भूषणार्थानि वर्म्मशस्त्रायुधानि वः।
वाचश्च वक्तुं संसत्सु मम पुत्त्रमरक्षतां। एवमुक्त्वा ततो वाक्यं तिष्ठंश्चापवरासिमान्। २५६०

नाभ्यागच्छत बीभत्सुः केनचित् प्रत्यवेक्षितुं । तमब्रवीत् ततो दुःखं निःश्वसन् कुरुपुङ्गवः ।
पुत्रशोकाभिसन्तप्तमनुपूर्व्वमुपस्थितं । नाशंसितुं शक्नुवन्ति द्रष्टुं वा सुहृदोऽर्ज्जुनं ।
अन्यत्र वासुदेवाद्वा ज्येष्ठाद्वा पाण्डुनन्दनात् । सर्व्वावस्थासु हि तयोरर्ज्जुनस्य मतोऽनुगौ ।
बहुमानात् प्रियत्वाच्च तावेनं वक्तुमर्हतः । ततस्तं पुत्रशोकेन भृशं पीड़ितमानसं ।
राजीवलोचनं क्रुद्धं राजा वचनमब्रवीत् । २६९५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि अर्ज्जुनकोपे द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ त्वयि याते महाबाहो संशप्तकबलं प्रति । प्रयत्नमकरोत्तीव्रमाचार्य्यो ग्रहणे मम ।
व्यूढानीकं वयं द्रोणं वारयामः स्म सर्व्वशः । प्रतिव्यूह्य रथानीकं यतमानं तथा रणे ।
स वार्य्यमाणो रथिभिर्मयि चापि सुरक्षिते । अस्मानभिजगामाशु पीडयन्निशितैः शरैः ।
ते पीड्यमाना द्रोणेन द्रोणानीकं न शक्नुमः । प्रतिवीक्षितुमप्याजौ भेत्तुं तत् कुत एव तु ।
वयं त्वप्रतिमं वीर्य्ये सर्व्वे सौभद्रमात्मजं । उक्तवन्तः स्म तं तात भिन्ध्यनीकमिति प्रभो । २७००
स तथा चोदितोऽस्माभिः सदश्व इव वीर्य्यवान् । असह्यमपि तं भारं वोढुमेवोपचक्रमे ।
स तवास्त्रोपदेशेन वीर्य्येण च समन्वितः । प्राविशत्तद्बलं बालः सुपर्ण इव सागरं ।
तेऽनुयाता वयं वीरं सात्वतीपुत्रमाहवे । प्रवेष्टुकामास्तेनैव येन स प्राविशच्चमूं ।
ततः सैन्धवको राजा क्षुद्रस्तात जयद्रथः । वरदानेन रुद्रस्य सर्व्वान्नः समवारयत् ।
ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रौणिश्च कौशल्य एव च । कृतवर्म्मा च सौभद्रं षड्रथाः पर्य्यवारयन् । २७०५
परिवार्य्य तु तैः सर्व्वैर्युधि बालो महारथैः । यतमानः परं शक्त्या बहुभिर्विरथीकृतः ।
ततो दौःशासनिः क्षिप्रं तथा तैर्विरथीकृतं । संशयं परमं प्राप्य दिष्टान्तेनाभ्ययोजयत् ।
स तु हत्वा सहस्राणि नराश्वरथदन्तिनां । अष्टौ रथसहस्राणि नव दन्तिशतानि च ।
राजपुत्रसहस्रे द्वे वीरांश्चालक्षितान् बहून् । वृहद्बलं च राजानं स्वर्गेणाजौ प्रयोज्य ह ।
ततः परमधर्म्मात्मा दिष्टान्तमुपजग्मिवान् । एतावदेव निर्वृत्तमस्माकं शोकवर्द्धनं । २७१०
स चैवं पुरुषव्याघ्रः स्वर्गलोकमवाप्तवान् । ततोऽर्ज्जुनो वचः श्रुत्वा धर्म्मराजेन भाषितं ।
हा पुत्र इति निःश्वस्य व्यथितो न्यपतद्भुवि । विषण्णवदनाः सर्व्वे परिगृह्य धनञ्जयं ।
नेत्रैरनिमिषैर्दीनाः प्रत्यवेक्षन् परस्परं । प्रतिलभ्य ततः संज्ञां वासविः क्रोधमूर्च्छितः ।
कम्पमानो ज्वरेणेव निःश्वसंश्च मुहुर्मुहुः । पाणिं पाणौ विनिष्पिष्य श्वसमानोऽश्रुनेत्रवान् ।
उन्मत्त इव विप्रेक्षन्निदं वचनमब्रवीत् । २७१५

॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ सत्यं वः प्रतिजानामि श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथं । न चेद्वधभयाद्भीतो धार्त्तराष्ट्रान् प्रहास्यति ।
न चास्मान् शरणं गच्छेत् कृष्णं वा पुरुषोत्तमं । भवन्तं वा महाराज श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथं ।
धार्त्तराष्ट्रप्रियकरं मयि विस्मृतसौहृदं । पापं बालवधे हेतुं श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथं ।
रक्षमाणाश्च तं संख्ये ये मां योत्स्यन्ति केचन । अपि द्रोणकृपौ राजन् छादयिष्यामि तान् शरैः ।

यद्येतदेवं सङ्ग्रामे न कुर्य्यां पुरुषर्षभाः । मा स्म पुण्यकृतांल्लोकान् प्राप्नुयां शूरसत्तमाः ।
ये लोका मातृहन्तॄणां ये चापि पितृघातिनां । गुरुदाररतानां ये पिशुनानाञ्च ये सदा ।
साधूनसूयतां ये च ये चापि परिवादिनां । ये च निक्षेपहर्तॄणां ये च विश्वासघातिनां ।
भुक्तपूर्व्वां स्त्रियं ये च निन्दतामघशंसिनां । ब्रह्मघ्नानाञ्च ये लोका ये च गोघातिनामपि ।
पायसं वा यवान्नं वा शाकं कृसरमेव वा । संयावापूपमांसानि ये च लोका वृथाऽश्नतां ।
तानह्नायाधिगच्छेयं न चेद्धन्यां जयद्रथं । वेदाध्यायिनमत्यर्थं संशितं वा द्विजोत्तमं ।
अवमन्यमानो यान्याति वृद्धान्साधूंस्तथा गुरून् । स्पृशतो ब्राह्मणान्गाञ्च पादेनाग्निञ्च या भवेत् ।
अप्सु श्लेष्म पुरीषञ्च मूत्रं च मुञ्चतां गतिं । तां गच्छेयं गतिं कष्टां न चेद्धन्यां जयद्रथं ।
नग्नस्य स्नायमानस्य या च वन्ध्यातिथेर्गतिः । उत्कोचिनां मृषोक्तीनां वञ्चकानां च या गतिः ।
आत्मापहारिणां या च या च मिथ्याभिशंसिनां । भृत्यैः सन्दृश्यमानानां पुत्रदाराश्रितैस्तथा ।
असंविभज्य क्षुद्राणां या गतिर्मिष्टमश्नतां । तां गच्छेयं गतिं घोरां न चेद्धन्यां जयद्रथं ।
संश्रितं चापि यस्त्यक्त्वा साधुं तद्वचने रतं । न बिभर्त्ति नृशंसात्मा निन्दते चोपकारिणं ।
अर्हते प्रातिवेश्याय श्राद्धं यो न ददाति च । अनर्हेभ्यश्च यो दद्याद्वृषलीपत्यस्तथा ।
मद्यपो भिन्नमर्य्यादः कृतघ्नो भ्रातृनिन्दकः । तेषां गतिमियां क्षिप्रं न चेद्धन्यां जयद्रथं ।
धर्म्मादपेता ये चान्ये मया नात्रानुकीर्त्तिताः । ये चानुकीर्त्तितास्तेषां गतिं क्षिप्रमवाप्नुयां ।
यदि व्युष्टामिमां रात्रिं श्वो न हन्यां जयद्रथं । इमां चाप्यपरां भूयः प्रतिज्ञां मे निबोधत ।
यद्यस्मिन्नहते पापे सूर्य्योऽस्तमुपयास्यति । इहैव सम्प्रवेष्टाऽहं ज्वलितं जातवेदसं ।
असुरसुरमनुष्याः पक्षिणो वोरगा वा पितृरजनिचरा वा ब्रह्मदेवर्षयो वा । चरमचरमपीदं यत्परं चापि तस्मात्तदपि
मम रिपुं तं रक्षितुं नैव शक्ताः ।
यदि विशति रसातलं तदग्र्यं वियदपि देवपुरं दितेः पुरं वा । तदपि शरशतैरहं प्रभाते भृशमभिमन्युरिपोः शिरोऽ
भिहर्त्ता ।
एवमुक्त्वा विचिक्षेप गाण्डीवं सव्यदक्षिणं । तस्य शब्दमतिक्रम्य धनुःशब्दोऽस्पृशद्दिवं ।
अर्ज्जुनेन प्रतिज्ञाते पाञ्चजन्यं जनार्दनः । प्रदध्मौ तत्र संक्रुद्धो देवदत्तञ्च फाल्गुनः ।
स पाञ्चजन्योऽच्युतवक्त्रवायुना भृशं सुपूर्णोदरनिःसृतध्वनिः । जगत्सपातालवियद्दिगीश्वरं प्रकम्पयामास युगात्यये यथा ।
ततो वादित्रघोषाश्च प्रादुरासन्सहस्रशः । सिंहनादाश्च पाण्डूनां प्रतिज्ञाते महात्मना ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि अर्ज्जुनप्रतिज्ञायां त्रिसप्ततोऽध्यायः ॥ ७३ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ श्रुत्वा तु तं महाशब्दं पाण्डूनां जयगृद्धिनां । चारैः प्रवेदिते तत्र समुत्थाय जयद्रथः ।
शोकसंमूढहृदयो दुःखेनाभिपरिप्लुतः । मज्जमान इवागाधे विपुले शोकसागरे ।
जगाम समितिं राज्ञां सैन्धवो विमृशन्बहु । स तेषां नरदेवानां सकाशे परिदेवयन् ।
अभिमन्योः पितुर्भीतः सव्रीडो वाक्यमब्रवीत् । योऽसौ पाण्डोः किल क्षेत्रे जातः शक्रेण कामिना ।

स निनीषति दुर्बुद्धिर्मां किलैव यमक्षयं । तत्स्वस्ति वोऽस्तु यास्यामि स्वगृहं जीवितेप्सया ।
अथवाऽस्त्रप्रतिबलास्त्रात मां क्षत्रियर्षभाः । पार्थेन प्रार्थितं वीरास्ते यच्छन्तु ममाभयं ।
द्रोणदुर्य्योधनकृपाः कर्णमद्रेशबाह्लिकाः । दुःशासनादयः शक्तास्त्रातुमप्यन्तकार्दितं ।
किमङ्ग पुनरेकेन फाल्गुनेन जिघांसता । न त्रायेयुर्भवन्तो मां समस्ताः पतयः क्षितेः ।
प्रहर्षं पाण्डवेयानां श्रुत्वा मम महद्भयं । सीदन्ति मम गात्राणि मुमूर्षोरिव पार्थिवाः ।
वधो नूनं प्रतिज्ञातो मम गाण्डीवधन्वना । तथाहि हृष्टाः क्रोशन्ति शोककाले स्म पाण्डवाः ।
तत्र देवा न गन्धर्व्वा नासुरोरगराक्षसाः । उत्सहन्तेऽन्यथाकर्त्तुं कुत एव नराधिपाः ।
तस्मान्मामनुजानीत भद्रं वोऽस्तु नरर्षभाः । अदर्शनं गमिष्यामि न मां द्रक्ष्यन्ति पाण्डवाः ।
एवं विलपमानं तं भयाद्व्याकुलचेतसं । आत्मकार्य्यगरीयस्त्वाद्राजा दुर्य्योधनोऽब्रवीत् ।
न भेतव्यं नरव्याघ्र को हि त्वां पुरुषर्षभ । मध्ये क्षत्रियवीराणां तिष्ठन्तं प्रार्थयेद्युधि ।
अहं वैकर्त्तनः कर्णश्चित्रसेनो विविंशतिः । भूरिश्रवाः शलः शल्यो वृषसेनो दुरासदः ।
पुरुमित्रो जयो भोजः काम्बोजश्च सुदक्षिणः । सत्यव्रतो महाबाहुर्विकर्णो दुर्मुखश्च ह ।
दुःशासनः सुबाहुश्च कलिङ्गश्चाप्युदायुधः । विन्दानुविन्दावावन्त्यौ द्रोणो द्रौणिश्च सौबलः ।
एते चान्ये च बहवो नानाजनपदेश्वराः । ससैन्यास्त्वाऽभियास्यन्ति व्येतु ते मानसो ज्वरः ।
त्वञ्चापि रथिनां श्रेष्ठः स्वयं शूरोऽमितद्युते । स कथं पाण्डवेयेभ्यो भयं पश्यसि सैन्धव ।
अक्षौहिण्यो दशैकाच मदीयास्तव रक्षणे । यत्ता योत्स्यन्ति माभैस्त्वं सैन्धव व्येतु ते भयं ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमाश्वासितो राजन् पुत्त्रेण तव सैन्धवः । दुर्य्योधनेन सहितो द्रोणं रात्रावुपागमत् ।
उपसंग्रहणं कृत्वा द्रोणाय स विशाम्पते । उपोपविश्य प्रणतः पर्य्यपृच्छदिदं तदा ।
निमिषे दूरपातित्वे लघुत्वे दृढवेधने । मम ब्रवीतु भगवान् विशेषं फाल्गुनस्य च ।
विद्याविशेषमिच्छामि ज्ञातुमाचार्य्य तत्त्वतः । अर्जुनस्यात्मनश्चैव यथातथ्यं प्रचक्ष्व मे ।
॥ द्रोण उवाच ॥ सममाचार्य्यकं तात तव चैवार्जुनस्य च । योगाद्दुःखोषितत्वाच्च तस्मात्त्वत्तोऽधिकोऽर्जुनः ।
न तु ते युधि सन्त्रासः कार्य्यः पार्थात्कथञ्चन । अहं हि रक्षिता तात भयात्त्वां नात्र संशयः ।
न हि मद्बाहुगुप्तस्य प्रभवन्त्यमरा अपि । व्यूहयिष्यामि तं व्यूहं यं पार्थो न तरिष्यति ।
तस्माद्युध्यस्व माभैस्त्वं स्वधर्ममनुपालयन् । पितृपैतामहं मार्गमनुयाहि महारथ ।
अधीत्य विधिवद्वेदानग्नयः सुहुतास्त्वया । इष्टञ्च बहुभिर्यज्ञैर्न ते मृत्युर्भयङ्करः ।
दुर्लभं मानुषैर्मन्दैर्महाभाग्यमवाप्य तु । भुजवीर्य्यार्जितान् लोकान् दिव्यान्प्राप्स्यस्यनुत्तमान् ।
कुरवः पाण्डवाश्चैव वृष्णयोऽन्ये च मानवाः । अहञ्च सहपुत्त्रेण अध्रुवा इति चिन्त्यतां ।
पर्य्यायेण वयं सर्व्वे कालेन बलिना हताः । परलोकं गमिष्यामः स्वैः स्वैः कर्म्मभिरन्विताः ।
तपस्तप्त्वा तु यान् लोकान् प्राप्नुवन्ति तपस्विनः । क्षत्रधर्म्माश्रिता वीराः क्षत्रियाः प्राप्नुवन्ति तान् ।
एवमाश्वासितो राजा भारद्वाजेन सैन्धवः । अपानुदद्भयं पार्थाद्युद्धाय च मनो दधे ।

ततः प्रहर्षः सैन्यानां तवाप्यासीद्विशाम्पते । वादित्राणां ध्वनिश्चोग्रः सिंहनादरवैः सह ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि जयद्रथाश्वासे चतुःसप्ततोऽध्यायः ॥ ७४ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ प्रतिज्ञाते तु पार्थेन सिन्धुराजवधे तदा । वासुदेवो महाबाहुर्धनञ्जयमभाषत ।
भ्रातॄणां मतमाज्ञाय त्वया वाचि प्रतिश्रुतं । सैन्धवञ्चास्मि हन्तेति तत्साहसमिदं कृतं ।
असंमन्त्र्य मया सार्द्धमतिभारोऽयमुद्यतः । कथं नु सर्व्वलोकस्य नावहास्या भवेमहि । २६५०
धार्त्तराष्ट्रस्य शिबिरे मया प्रणिहिताश्चराः । त इमे शीघ्रमागम्य प्रवृत्तिं वेदयन्ति नः ।
त्वया वै सम्प्रतिज्ञाते सिन्धुराजवधे प्रभो । सिंहनादः सवादित्रः सुमहानिह तैः श्रुतः ।
तेन शब्देन वित्रस्ता धार्त्तराष्ट्राः ससैन्धवाः । नाकस्मात्सिंहनादोऽयमिति मत्वा व्यवस्थिताः ।
सुमहाञ्छब्दसम्पातः कौरवाणां महाभुज । आसीन्नागाश्वपत्तीनां रथघोषश्च भैरवः ।
अभिमन्योर्वधं श्रुत्वा ध्रुवमार्त्तो धनञ्जयः । रात्रौ निर्य्यास्यति क्रोधादिति मत्वा व्यवस्थिताः । २६५५
तैर्यतद्भिरियं सत्या श्रुता सत्यवतस्तव । प्रतिज्ञा सिन्धुराजस्य वधे राजीवलोचन ।
ततो विमनसः सर्व्वे त्रस्ताः क्षुद्रमृगा इव । आसन्सुयोधनामात्याः स च राजा जयद्रथः ।
अथोत्थाय सहामात्यैर्दीनः शिबिरमात्मनः । आयात्सौवीरसिन्धूनामीश्वरो भृशदुःखितः ।
स मन्त्रकाले संमन्त्र्य सर्व्वा नैःश्रेयसीः क्रियाः । सुयोधनमिदं वाक्यमब्रवीद्राजसंसदि ।
मामसौ पुत्रहन्तेति श्वोऽभियाता धनञ्जयः । प्रतिज्ञातो हि सेनाया मध्ये तेन वधो मम । २६६०
तां न देवा न गन्धर्व्वा नासुरोरगराक्षसाः । उत्सहन्तेऽन्यथाकर्त्तुं प्रतिज्ञां सव्यसाचिनः ।
ते मां रक्षत सङ्ग्रामे मा वो मूर्द्ध्नि धनञ्जयः । पदं कृत्वाप्नुयाल्लक्ष्यं तस्मादत्र विधीयतां ।
अथ रक्षा न मे सम्यक् क्रियते कुरुनन्दन । अनुजानीहि मां राजन् गमिष्यामि गृहान्प्रति ।
एवमुक्तस्त्ववाक्शीर्षो विमनाः स सुयोधनः । श्रुत्वा तं समयं तस्य ध्यानमेवान्वपद्यत ।
तमार्त्तमभिसम्प्रेक्ष्य राजा किल स सैन्धवः । मृदु चात्महितं चैव सापेक्षमिदमुक्तवान् । २६६५
नेह पश्यामि भवतां तथा वीर्य्यं धनुर्द्धरं । योऽर्जुनस्यास्त्रमस्त्रेण प्रतिहन्यान्महाहवे ।
वासुदेवसहायस्य गाण्डीवं धुन्वतो धनुः । कोऽर्जुनस्याग्रतस्तिष्ठेत् साक्षादपि शतक्रतुः ।
महेश्वरोऽपि पार्थेन श्रूयते योधितः पुरा । पदातिना महावीर्य्यो गिरौ हिमवति प्रभुः ।
दानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनां । जघानैकरथेनैव देवराजप्रचोदितः ।
समायुक्तो हि कौन्तेयो वासुदेवेन धीमता । सामरानपि लोकांस्त्रीन् हन्यादिति मतिर्मम । २६७०
सोऽहमिच्छाम्यनुज्ञातुं रक्षितुं वा महात्मना । द्रोणेन सहपुत्रेण वीरेण यदि मन्यसे ।
स राज्ञा स्वयमाचार्य्यो भृशमभ्यर्थितोऽर्जुन । संविधानं च विहितं रथाश्वाः किल सज्जिताः ।
कर्णो भूरिश्रवा द्रौणिर्वृषसेनश्च दुर्जयः । कृपश्च मद्रराजश्च षडेते स्युः पुरोगमाः ।
शकटः पद्मकश्चार्द्धव्यूहो द्रोणेन निर्म्मितः । पद्मकर्णिकमध्यस्थः सूचीपार्श्वे जयद्रथः ।
स्थास्यते रक्षितो वीरैः सिन्धुराड् युद्धदुर्म्मदः । धनुष्यस्त्रे च वीर्य्ये च प्राणे चैव तथौरसे । २६७५

अविषह्यतमा ह्येते निश्चिताः पार्थ षड्रथाः । एतानजित्वा षड्रथान्नैव प्राप्यो जयद्रथः ।
तेषामेकैकशो वीर्य्यं षण्णान्त्वमनुचिन्तय । सहिता हि नरव्याघ्र न शक्या जेतुमञ्जसा ।
भूयस्तु मन्त्रयिष्यामि नीतिमात्महिताय वै । मन्त्रज्ञैः सचिवैः सार्द्धं सुहृद्भिः कार्य्यसिद्धये ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि कृष्णवाक्ये पञ्चसप्ततोऽध्यायः ॥ ७५ ॥
॥ अर्जुन उवाच ॥ षड्रथान् धार्त्तराष्ट्रस्य मन्यसे यान्बलाधिकान् । तेषां वीर्य्यं ममार्द्धेन न तुल्यमिति मे मतिः ।
अस्त्रमस्त्रेण सर्व्वेषामेतेषां मधुसूदन । मया द्रक्ष्यन्ति निर्भिन्नं जयद्रथवधैषिणा । २६८०
द्रोणस्य मिषतस्त्वाहं सगणस्य विलप्यतः । मूर्द्धानं सिन्धुराजस्य पातयिष्यामि भूतले ।
यदि साध्याश्च रुद्राश्च वसवश्च सहाश्विनः । मरुतश्च सहेन्द्रेण विश्वे देवाः सहेश्वराः ।
पितरः सहगन्धर्व्वाः सुपर्णाः सागराद्रयः । द्यौर्व्वियत् पृथिवी चेयं दिशश्च सदिगीश्वराः ।
ग्राम्यारण्यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च । त्रातारः सिन्धुराजस्य भवन्ति मधुसूदन ।
तथाऽपि बाणैर्निहतं श्वो द्रष्टासि मया रणे । सत्येन च शपे कृष्ण तथैवायुधमालभे । २६८५
यस्य गोप्ता महेष्वासस्तस्य पापस्य दुर्मतेः । तमेव प्रथमं द्रोणमभियास्यामि केशव ।
तस्मिन् द्यूतमिदं बद्धं मन्यते स्म सुयोधनः । तस्मात्तस्यैव सेनाग्रं भित्त्वा यास्यामि सैन्धवं ।
द्रष्टासि श्वो महेष्वासान् नाराचैस्तिग्मतेजितैः । शृङ्गाणीव गिरेर्व्वज्रैर्दार्य्यमाणान्मया युधि ।
नरनागाश्वदेहेभ्यो विस्रविष्यति शोणितं । पतद्भिः पतितेभ्यश्च विभिन्नेभ्यः शितैः शरैः ।
गाण्डीवप्रेषिता बाणा मनोऽनिलसमा जवे । नृनागाश्वान्विदेहासून् कर्त्तारश्च सहस्रशः । २६९०
यमात्कुवेराद्वरुणादिन्द्राद्रुद्राच्च यन्मया । उपात्तमस्त्रं घोरं तद्द्रष्टारोऽत्र नरा युधि ।
ब्राह्मेणास्त्रेण चास्त्राणि हन्यमानानि संयुगे । मया द्रष्टासि सर्व्वेषां सैन्धवस्याभिरक्षिणां ।
शरवेगसमुत्कृत्तैराज्ञां केशव मूर्द्धभिः । आस्तीर्य्यमाणां पृथिवीं द्रष्टासि श्वो मया युधि ।
क्रव्यादांस्तर्पयिष्यामि द्रावयिष्यामि शात्रवान् । सुहृदो नन्दयिष्यामि प्रमथिष्यामि सैन्धवं ।
बह्वागस्कृदसम्बन्धी पापदेशसमुद्भवः । मया सैन्धवको राजा हतः स्वान् शोचयिष्यति । २६९५
सर्व्वक्षीराणि भोक्तारं पापाचारं रणाजिरे । मया सराजकं बाणैर्भिन्नं द्रक्ष्यसि सैन्धवं ।
तथा प्रभाते कर्त्तास्मि यथा कृष्ण सुयोधनः । नान्यं धनुर्द्धरं लोके मंस्यते मत्समं युधि ।
गाण्डीवञ्च धनुर्द्दिव्यं योद्धा चाहं नरर्षभ । त्वञ्च यन्ता हृषीकेश किं नु स्यादजितं मया ।
तव प्रसादाद्भगवन् किं नावाप्तं रणे मम । अविषह्यं हृषीकेश किञ्जानन्मां विगर्हसे ।
यथा लक्ष्मीः स्थिरा चन्द्रे समुद्रे च यथा जलं । एवमेतां प्रतिज्ञां मे सत्यां विद्धि जनार्द्दन । २७००
मावमंस्था ममास्त्राणि मावमंस्था धनुर्द्दृढं । मावमंस्था बलं बाह्वोर्मावमंस्था धनञ्जयं ।
तथाभियामि सङ्ग्रामं न जीयेयं जयामि च । तेन सत्येन सङ्ग्रामे हतं विद्धि जयद्रथं ।
ध्रुवं वै ब्राह्मणे सत्यं ध्रुवा साधुषु सन्नतिः । श्रीर्ध्रुवाऽपि च यज्ञेषु ध्रुवो नारायणे जयः ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुक्त्वा हृषीकेशं स्वयमात्मानमात्मनः । सन्दिदेशार्ज्जुनो नर्द्दन् वासविः केशवं प्रभुं ।

यथा प्रभातां रजनीं कल्पितः स्याद्रथो मम । तथा कृष्ण त्वया कार्य्यं कार्य्यं हि महदुद्यतं । २७४५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि अर्ज्जुनवाक्ये षट्सप्ततोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ तां निशां शोकदुःखार्त्तौ निश्वसन्ताविवोरगौ । निद्रां नैवोपलेभाते वासुदेवधनञ्जयौ ।

नरनारायणौ क्रुद्धौ ज्ञात्वा देवाः सवासवाः । व्यथितािश्चन्तयामासुः किंस्विदेतद्भविष्यति ।

ववुश्च दारुणा वाता रूक्षा घोराभिशंसिनः । सकबन्धस्तथादित्ये परिघः समदृश्यत ।

शुष्काशन्यश्च निष्पेतुः सनिर्घाताः सविद्युतः । चचाल चापि पृथिवी सशैलवनकानना ।

चुक्षुभुश्च महाराज सागरा मकरालयाः । प्रतिस्रोतःप्रवृत्ताश्च तथा गन्तुं समुद्रगाः । २७५०

रथाश्वनरनागानां प्रवृत्तमधरोत्तरं । क्रव्यादानां प्रमोदार्थं यमराष्ट्रविवृद्धये ।

वाहनानि शकृन्मूत्रे मुमुचू रुरुदुश्च ह । तान्दृष्ट्वा दारुणान्सर्व्वानुत्पातान् लोमहर्षणान् ।

सर्व्वे ते व्यथिताः सैन्यास्त्वदीया भरतर्षभ । श्रुत्वा महाबलस्योग्रां प्रतिज्ञां सव्यसाचिनः ।

अथ कृष्णं महाबाहुरब्रवीत्पाकशासनिः । आश्वासय सुभद्रां त्वं भगिनीं स्नुषया सह ।

स्नुषाश्वश्र्वौ वयस्याश्च विशोकाः कुरु माधव । साम्ना सत्येन युक्तेन वचसाश्वासय प्रभो । २७५५

ततोऽर्ज्जुनगृहं गत्वा वासुदेवः सुदुर्मनाः । भगिनीं पुत्रशोकार्त्तामाश्वासयत दुःखितां ।

॥ वासुदेव उवाच ॥ माशोकं कुरु वार्ष्णेयि कुमारं प्रति सस्नुषा । सर्व्वेषां प्राणिनां भीरु निष्ठैका कालनिर्म्मिता ।

कुलेजातस्य धीरस्य क्षत्रियस्य विशेषतः । सदृशं मरणं ह्येतत्तव पुत्रस्य माशुचः ।

दिष्ट्या महारथो धीरः पितुस्तुल्यपराक्रमः । क्षात्रेण विधिना प्राप्तो वीराभिलषितां गतिं ।

जित्वा सुबहुशः शत्रून् प्रेषयित्वा च मृत्यवे । गतः पुण्यकृतान् लोकान्सर्व्वकामदुहोऽक्षयान् । २७६०

तपसा ब्रह्मचर्य्येण श्रुतेन प्रज्ञयाऽपि च । सन्तो यां गतिमिच्छन्ति तां प्राप्तस्तव पुत्रकः ।

वीरसूर्वीरपत्नी त्वं वीरजा वीरबान्धवा । माशुचस्तनयं भद्रे गतः स परमां गतिं ।

प्राप्स्यते चाप्यसौ पापः सैन्धवो बालघातकः । अस्यावलेपस्य फलं ससुहृद्गणबान्धवः ।

व्युष्टायान्तु वरारोहे रजन्यां पापकर्म्मकृत् । न हि मोक्ष्यति पार्थात् स प्रविष्टोऽप्यमरावतीं ।

श्वः श्रोष्यते शिरस्तस्य सैन्धवस्य रणे हृतं । समन्तपञ्चकात् बाह्यं विशोका भव मारुदः । २७६५

क्षत्त्रधर्म्मं पुरस्कृत्य गतः शूरः सतां गतिं । यां गतिं प्राप्नुयामेह ये चान्ये शस्त्रजीविनः ।

व्यूढोरस्को महाबाहुरनिवर्त्ती रथप्रणुत् । गतस्तव वरारोहे पुत्रः स्वर्गं ज्वरं जहि ।

अनुजातश्च पितरं मातृपक्षं च वीर्य्यवान् । सहस्रशो रिपून्हत्वा हतः शूरो महारथः ।

आश्वासय स्नुषां राज्ञि मा शुचः क्षत्रिये भृशं । श्वः प्रियं सुमहच्छ्रुत्वा विशोका भव नन्दिनि ।

यत्पार्थेन प्रतिज्ञातं तत्तथा न तदन्यथा । चिकीर्षितं हि ते भर्त्तुर्न भवेज्जातु निष्फलः । २७७०

यदि च मनुजपन्नगाः पिशाचा रजनीचराः पतगाः सुरासुराश्च । रणगतमभियान्ति सिन्धुराजं न स भविता सहते
रपि प्रभाते ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि सुभद्राश्वासने सप्तसप्ततोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य केशवस्य महात्मनः । सुभद्रा पुत्त्रशोकार्त्ता विललाप सुदुःखिता ।
हा पुत्त्र मम मन्दायाः कथमेत्यासि संयुगं । निधनं प्राप्तवांस्तात पितुस्तुल्यपराक्रम ।
कथमिन्दीवरश्यामं सुदंष्ट्रं चारुलोचनं । मुखं ते दृश्यते वत्स गुण्ठितं रणरेणुना ।
नूनं शूरं निपतितं त्वां पश्यन्त्यनिवर्त्तिनं । सुशिरोग्रीवबाह्वंसव्यूढोरस्कं नतोदरं । २७३५
चारूपचितसर्व्वाङ्गं स्वक्षं शस्त्रक्षतोचितं । भूतानि त्वां निरीक्षन्ते नूनं चन्द्रमिवोदितं ।
शयनीयं पुरा यस्य स्पर्द्ध्यास्तरणसंस्तृतं । भूमावद्य कथं शेषे विप्रविद्धः सुखोचितः ।
योऽन्वास्यत पुरा वीरो वरस्त्रीभिर्महाभुजः । कथमन्वास्यते सोऽद्य शिवाभिः पतितो मृधे ।
योऽस्तूयत पुरा हृष्टैः सूतमागधवन्दिभिः । सोऽद्य क्रव्याद्गणैर्घोरैर्विनदद्भिरुपास्यते ।
पाण्डवेषु च नाथेषु वृष्णिवीरेषु वा विभो । पाञ्चालेषु च सर्व्वेषु हतः केनास्यनाथवत् । २७४०
अतृप्तदर्शना पुत्त्र दर्शनस्य तवानघ । मन्दभाग्या गमिष्यामि व्यक्तमद्य यमक्षयं ।
विशालाक्षं सुकेशान्तं चारुवाक्यं सुगन्धि च । तव पुत्त्र कदा भूयो मुखं द्रक्ष्यामि निर्व्रणं ।
धिग्बलं भीमसेनस्य धिक्पार्थस्य धनुष्मतां । धिग्वीर्य्यं वृष्णिवीराणां पाञ्चालानाञ्च धिग्बलं ।
धिक्केकयांस्तथा चेदीन् मत्स्यांश्चैवाथ सृञ्जयान् । ये त्वां रणगतं वीरं नशेकुरभिवीक्षितुं ।
अद्य पश्यामि पृथिवीं शून्यामिव हतत्विषं । अभिमन्युमपश्यन्ती शोकव्याकुललोचना । २७४५
स्वस्त्रीयं वासुदेवस्य पुत्त्रं गाण्डीवधन्वनः । कथं त्वाऽतिरथं वीरं द्रक्ष्याम्यद्य निपातितं ।
हा वीर दृष्टो नष्टश्च धनं स्वप्न इवासि मे । अहो ह्यनित्यं मानुष्यं जलबुद्बुदचञ्चलं ।
इमां ते तरुणीं भार्य्यां तवाधिभिरभिप्लुतां । कथं सन्धारयिष्यामि विवत्सामिव धेनुकां ।
अहो ह्यकाले प्रस्थानं कृतवानसि पुत्त्रक । विहाय फलकाले मां सुगृद्धां तव दर्शने ।
नूनं गतिः कृतान्तस्य प्राज्ञैरपि सुदुर्व्विदा । यत्र त्वं केशवे नाथे सङ्ग्रामेऽनाथवद्धतः । २७५०
यज्वनां दानशीलानां ब्राह्मणानां कृतात्मनां । चरितब्रह्मचर्य्याणां पुण्यतीर्थावगाहिनां ।
कृतज्ञानां वदान्यानां गुरुशुश्रूषिणामपि । सहस्रदक्षिणानाञ्च या गतिस्तामवाप्नुहि ।
या गतिर्युध्यमानानां शूराणामनिवर्त्तिनां । हत्वाऽरीन्निहतानाञ्च सङ्ग्रामे तां गतिं व्रज ।
गोसहस्रप्रदातॄणां क्रतुदानाञ्च या गतिः । नैवेशिकं चाभिमतं ददतां या गतिः शुभा ।
ब्राह्मणेभ्यः शरण्येभ्यो निधिं निदधताञ्च या । या चापि न्यस्तदण्डानां तां गतिं व्रज पुत्त्रक । २७५५
ब्रह्मचर्य्येण यां यान्ति मुनयः संशितव्रताः । एकपत्न्यश्च यां यान्ति तां गतिं व्रज पुत्त्रक ।
राज्ञां सुचरितैर्य्या च गतिर्भवति शाश्वती । चातुराश्रमिणां पुण्यैः पावितानां सुरक्षितैः ।
दीनानुकम्पिनां या च सततं संविभागिनां । पैशुन्याच्च निवृत्तानां गतिं तां व्रज पुत्त्रक ।
व्रतिनां धर्म्मशीलानां गुरुशुश्रूषिणामपि । अमोघातिथिनां या च तां गतिं व्रज पुत्त्रक ।
कृच्छ्रेषु या धारयतामात्मानं व्यसनेषु च । गतिः शोकाग्निदग्धानां तां गतिं व्रज पुत्त्रक । २७६०
मातापित्रोश्च शुश्रूषां कल्पयन्तीह ये सदा । स्वदारनिरतानाञ्च या गतिस्तामवाप्नुहि ।

ऋतुकाले स्वकां भार्य्यां गच्छतां या मनीषिणां । परस्त्रीभ्यो निवृत्तानां तां गतिं व्रज पुत्रक ।
साम्ना ये सर्व्वभूतानि पश्यन्ति गतमत्सराः । नारुन्तुदानां क्षमिणां या गतिस्तामवाप्नुहि ।
मधुमांसनिवृत्तानां मदाद्दम्भात्तथाऽनृतात् । परोपतापत्यक्तानां तां गतिं व्रज पुत्रक ।
ह्रीमन्तः सर्व्वशास्त्रज्ञा ज्ञानतृप्ता जितेन्द्रियाः । यां गतिं साधवो यान्ति तां गतिं व्रज पुत्रक । २७६५
एवं विलपतीं दीनां सुभद्रां शोककर्षितां । अभ्यपद्यत पाञ्चाली वैराटीसहिता तदा ।
ताः प्रकामं रुदित्वा च विलप्य च सुदुःखिताः । उन्मत्तावत्तदा राजन् विसंज्ञा न्यपतन् क्षितौ ।
सोपचारस्तु कृष्णस्तु दुःखितां भृशदुःखितः । सिक्त्वाऽम्भसा समाश्वास्य तत्तदुक्त्वा हितं वचः ।
विसंज्ञकल्पां रुदतीं मर्म्मविद्धां प्रवेपतीं । भगिनीं पुण्डरीकाक्ष इदं वचनमब्रवीत् ।
सुभद्रे माशुचः पुत्रं पाञ्चाल्याश्वासयोत्तरां । गतोऽभिमन्युः प्रथितां गतिं क्षत्रियपुङ्गवः । २७७०
ये चान्येऽपि कुले सन्ति पुरुषा नो वरानने । सर्व्वे ते तां गतिं यान्तु याऽभिमन्योर्यशस्विनः ।
कुर्य्याम तद्वयं कर्म क्रियासु सुहृदश्च नः । कृतवान् यादृशं ह्येकस्तव पुत्रो महारथः ।
एवमाश्वास्य भगिनीं द्रौपदीमपि चोत्तरां । पार्थस्यैव महाबाहुः पार्श्वमागादरिन्दमः ।
ततोऽभ्यनुज्ञाय नृपान् कृष्णो बन्धूंस्तथाऽर्ज्जुनं । विवेशान्तःपुरे राजंस्ते च जग्मुर्यथालयं ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि सुभद्राविलापे अष्टसप्ततोऽध्यायः ॥ ७८ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततोऽर्ज्जुनस्य भवनं प्रविश्याप्रतिमं विभुः । स्पृष्ट्वाम्भः पुण्डरीकाक्षः स्थण्डिले शुभलक्षणे । २७७५
सन्तस्तार शुभां शय्यां दर्भैर्वैदूर्य्यसन्निभैः । ततो माल्येन विधिवल्लाजैर्गन्धैः सुमङ्गलैः ।
अलञ्चकार तां शय्यां परिवार्य्यायुधोत्तमैः । ततः स्पृष्टोदके पार्थे विनीताः परिचारकाः ।
निशायां नैत्यिकं चक्रुस्त्रैयम्बकं बलिं । ततः प्रीतमनाः पार्थो गन्धमाल्यैश्च माधवं ।
अलङ्कृत्योपहारन्तन्नैशं तस्मै न्यवेदयत् । स्मयमानस्तु गोविन्दः फाल्गुनं प्रत्यभाषत ।
सुप्यतां पार्थ भद्रन्ते कल्याणाय व्रजाम्यहं । स्थापयित्वा ततो द्वाःस्थान् गोप्तॄंश्चात्तायुधान्नरान् । २७८०
दारुकानुगतः श्रीमान् विवेश शिविरं स्वकं । शिश्ये च शयने शुभ्रे बहुकृत्यं विचिन्तयन् ।
पार्थाय सर्व्वं भगवान् शोकदुःखापहं विधिं । व्यदधात् पुण्डरीकाक्षस्तेजोद्युतिविवर्द्धनं ।
योगमास्थाय युक्तात्मा सर्व्वेषामीश्वरेश्वरः । श्रेयस्कामः पृथुयशा विष्णुर्जिष्णोः प्रियङ्करः ।
न पाण्डवानां शिविरे कश्चित् सुष्वाप तां निशां । प्रजागरः सर्व्वजनं ह्याविवेश विशाम्पते ।
पुत्त्रशोकाभितप्तेन प्रतिज्ञातो महात्मना । सहसा सिन्धुराजस्य बधो गाण्डीवधन्वना । २७८५
तत्कथं सुमहाबाहुर्वासविः परवीरहा । प्रतिज्ञां सफलां कुर्य्यादिति ते समचिन्तयन् ।
कष्टं हीदं व्यवसितं पाण्डवेन महात्मना । स च राजा महावीर्य्यः पारयत्वर्ज्जुनः स तां ।
पुत्त्रशोकाभितप्तेन प्रतिज्ञा महती कृता । भ्रातरश्चापि विक्रान्ता बहुलानि बलानि च ।
धृतराष्ट्रस्य पुत्त्रेण सर्व्वं तस्मै निवेदितं । स हत्वा सैन्धवं सङ्ख्ये पुनरेतु धनञ्जयः ।
जित्वा रिपुगणांश्चैव पारयत्वर्ज्जुनो व्रतं । सोऽहत्वा सिन्धुराजस्य धूमकेतुं प्रवेक्ष्यति । २७९०

न ह्यायावनृतं कर्त्तुमलं पार्थो धनञ्जयः । धर्म्मपुत्त्रः कथं राजा भविष्यति मृतेऽर्ज्जुने ।
तस्मिन्हि विजयः कृत्स्नः पाण्डवेन समाहितः । यदि नोऽस्ति कृतं किञ्चिद्यदि दत्तं हुतं यदि ।
फलेन तस्य सर्व्वस्य सव्यसाची जयत्वरीन् । एवं कथयतां तेषां जयमाशंसतां प्रभो ।
कृच्छ्रेण महता राजन् रजनी व्यत्यवर्त्तत । तस्यां रजन्यां मध्ये तु प्रतिबुद्धो जनार्द्दनः ।
स्मृत्वा प्रतिज्ञां पार्थस्य दारुकं प्रत्यभाषत । अर्ज्जुनेन प्रतिज्ञातमार्त्तेन हतबन्धुना ।
जयद्रथं वधिष्यामि श्वोभूत इति दारुक । तत्तु दुर्य्योधनः श्रुत्वा मन्त्रिभिर्मन्त्रयिष्यति ।
यथा जयद्रथं पार्थो न हन्यादिति संयुगे । अक्षौहिण्यो हि ताः सर्व्वा रक्षिष्यन्ति जयद्रथं ।
द्रोणश्च सह पुत्त्रेण सर्व्वास्त्रविधिपारगः । एको वीरः सहस्राक्षो दैत्यदानवदर्पहा ।
सोऽपि तं नोत्सहेताजौ हन्तुं द्रोणेन रक्षितं । सोऽहं श्वस्तत् करिष्यामि यथा कुन्तीसुतोऽर्ज्जुनः ।
अप्राप्तेऽस्तन्दिनकरे हनिष्यति जयद्रथं । न हि दारा न मित्राणि ज्ञातयो न च बान्धवाः ।
कश्चिदन्यः प्रियतरः कुन्तीपुत्त्रान्ममार्ज्जुनात् । अनर्ज्जुनमिमं लोकं मुहूर्त्तमपि दारुक ।
उदीक्षितुं न शक्तोऽहं भविता न च तत्तथा । अहं विजित्य तान्सर्व्वान् सहसा सहयद्विपान् ।
अर्ज्जुनार्थे हनिष्यामि सकर्णान् ससुयोधनान् । श्वो निरीक्षन्तु मे वीर्य्यं त्रयो लोका महाहवे ।
धनञ्जयार्थे समरे पराक्रान्तस्य दारुक । श्वो नरेन्द्रसहस्राणि राजपुत्त्रशतानि च ।
साश्वद्विपरथान्याजौ विद्रविष्यन्ति दारुक । स्वचक्रप्रमथितां द्रक्ष्यसे नृपवाहिनीं ।
मया क्रुद्धेन समरे पाण्डवार्थे निपातितां । श्वः सदेवाः सगन्धर्व्वाः पिशाचोरगराक्षसाः ।
ज्ञास्यन्ति लोकाः सर्व्वे मां सुहृदं सव्यसाचिनः । यस्तं द्वेष्टि स मां द्वेष्टि यस्तं चानु स मामनु ।
इति सङ्कल्पतां बुद्ध्या शरीरार्द्धं ममार्ज्जुनः । यथा त्वं मे प्रभातायामस्यां निशि रथोत्तमं ।
कल्पयित्वा यथाशास्त्रमादाय व्रज संयुतः । गदां कौमोदकीं दिव्यां शक्तिचक्रं धनुःशरान् ।
आरोप्य वै रथे सूत सर्व्वोपकरणानि च । स्थानञ्च कल्पयित्वाऽथ रथोपस्थे ध्वजस्य मे ।
वैनतेयस्य वीरस्य समरे रथशोभिनः । छत्रं जाम्बूनदैर्जालैरर्कज्वलनसप्रभैः ।
विश्वकर्म्मकृतैर्द्दिव्यैरश्वानपि विभूषितान् । बलाहकं मेघपुष्पं शैब्यं सुग्रीवमेव च ।
युक्त्वा वाजिवरान्यत्तः कवची तिष्ठ दारुक । पाञ्चजन्यस्य निर्घोषमार्षभेणैव पूरितं ।
श्रुत्वा च भैरवं नादमुपायास्त्वं जवेन मां । एकाह्नाऽहममर्षञ्च सर्व्वदुःखानि चैव ह ।
भ्रातुः पैतृष्वसेयस्य व्यपनेष्यामि दारुक । सर्व्वोपायैर्यतिष्यामि यथा बीभत्सुराहवे ।
पश्यतां धार्त्तराष्ट्राणां हनिष्यति जयद्रथं । यस्य यस्य च बीभत्सुर्वधे यत्नं करिष्यति ।
आशंसे सारथे तत्र भविताऽस्य ध्रुवो जयः ।
॥ दारुक उवाच ॥ जय एव ध्रुवस्तस्य कुत एव पराजयः । यस्य त्वं पुरुषव्याघ्र सारथ्यमुपजग्मिवान् ।
एवं चैतत्करिष्यामि यथा मामनुशाससि । सुप्रभातामिमां रात्रिं जयाय विजयस्य ह ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि कृष्णदारुकसम्भाषणे ऊनसप्ततोऽध्यायः ॥ ७९ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ कुन्तीपुत्रस्तु तं मन्त्रं स्मरन्नेव धनञ्जयः । प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन् मुमोहाचिन्त्यविक्रमः ।
तन्तु शोकेन सन्तप्तं स्वप्ने कपिवरध्वजं । आससाद महातेजा ध्यायन्तं गरुडध्वजः ।
प्रत्युत्थानञ्च कृष्णस्य सर्व्वावस्थो धनञ्जयः । न लोपयति धर्म्मात्मा भक्त्या प्रेम्णा च सर्व्वदा ।
प्रत्युत्थाय च गोविन्दं स तस्मा आसनं ददौ । नचासने स्वयं बुद्धिं बीभत्सुर्व्यदधात्तदा ।
ततः कृष्णो महातेजा जानन् पार्थस्य निश्चयं । कुन्तीपुत्त्रमिदं वाक्यमासीनः स्थितमब्रवीत् ।
मा विषादे मनः पार्थ कृथाः कालो हि दुर्ज्जयः । कालः सर्व्वाणि भूतानि नियच्छति परे विधौ ।
किमर्थञ्च विषादस्ते तद्ब्रूहि द्विपदाम्बर । न शोच्यं विदुषां श्रेष्ठ शोकः कार्य्यविनाशनः ।
यत्तु कार्य्यं भवेत्कार्य्यं कर्म्मणा तत्समाचर । हीनचेष्टस्य यः शोकः स हि शत्रुर्धनञ्जय ।
शोचन्नन्दयते शत्रून् कर्शयत्यपि बान्धवान् । क्षीयते च नरस्तस्मान्न त्वं शोचितुमर्हसि ।
इत्युक्तो वासुदेवेन बीभत्सुरपराजितः । आबभाषे तदा विद्वान् इदं वचनमर्थवत् ।
मया प्रतिज्ञा महती जयद्रथवधे कृता । श्वोऽस्मि हन्ता दुरात्मानं पुत्त्रघ्नमिति केशव ।
मत्प्रतिज्ञाविघातार्थं धार्त्तराष्ट्रैः किलाच्युत । पृष्ठतः सैन्धवः कार्य्यः सर्व्वैर्गुप्तो महारथैः ।
दश चैका च ताः कृष्ण अक्षौहिण्यः सुदुर्ज्जयाः । हतावशेषास्तत्रेमा हन्त माधव सङ्ख्यया ।
ताभिः परिवृतः सङ्ख्ये सर्व्वैश्चैव महारथैः । कथं शक्येत सन्द्रष्टुं दुरात्मा कृष्ण सैन्धवः ।
प्रतिज्ञापारणं चापि न भविष्यति केशव । प्रतिज्ञायां च हीनायां कथं जीवति मद्विधः ।
दुःखोपायस्य मे वीर विकाङ्क्षा परिवर्त्तते । द्रुतञ्च याति सविता तत एतद्ब्रवीम्यहं ।
शोकस्थानन्तु तच्छ्रुत्वा पार्थस्य द्विजकेतनः । संस्पृश्याम्भस्ततः कृष्णः प्राङ्मुखः समवस्थितः ।
इदं वाक्यं महातेजा बभाषे पुष्करेक्षणः । हितार्थं पाण्डुपुत्त्रस्य सैन्धवस्य वधे वृतः ।
पार्थ पाशुपतं नाम परमास्त्रं सनातनं । येन सर्व्वान् मृधे दैत्यान् जघ्ने देवो महेश्वरः ।
यदि तद्विदितं तेऽद्य श्वो हन्तासि जयद्रथं । अथाज्ञातं प्रपद्यस्व मनसा वृषभध्वजं ।
तं देवं मनसा ध्यात्वा जोषमास्व धनञ्जय । ततस्तस्य प्रसादात्त्वं भक्तः प्राप्स्यसि तन्महत् ।
ततः कृष्णवचः श्रुत्वा संस्पृश्याम्भो धनञ्जयः । भूमावासीन एकाग्रो जगाम मनसा भवं ।
ततः प्रणिहिते ब्राह्मे मुहूर्त्ते शुभलक्षणे । आत्मानमर्ज्जुनोऽपश्यद्गगने सहकेशवं ।
पुण्यं हिमवतः पादं मणिमन्तञ्च पर्व्वतं । ज्योतिर्भिश्च समाकीर्णं सिद्धचारणसेवितं ।
वायुवेगगतिः पार्थः खं भेजे सहकेशवः । केशवेन गृहीतः स दक्षिणे विभुना भुजे ।
प्रेक्षमाणो बहून् भावान् जगामाद्भुतदर्शनान् । उदीच्यां दिशि धर्म्मात्मा सोऽपश्यच्छ्वेतपर्व्वतं ।
कुवेरस्य विहारे च नलिनीं पद्मभूषितां । सरिच्छ्रेष्ठाञ्च ताङ्गङ्गां वीक्षमाणो बहूदकां ।
सदा पुष्पफलैर्वृक्षैरुपेतां स्फटिकोपलां । सिंहव्याघ्रसमाकीर्णां नानामृगसमाकुलां ।
पुण्याश्रमवतीं रम्यां मनोज्ञाण्डजसेवितां । मन्दरस्य प्रदेशांश्च किन्नरोद्गीतनादितां ।
हेमरूप्यमयैः शृङ्गैर्नानौषधिविदीपितां । तथा मन्दारवृक्षैश्च पुष्पितैरुपशोभितां ।

स्निग्धाञ्जनचयाकारं सम्प्राप्तः कालपर्व्वतं । ब्रह्मतुङ्गं नदीश्चान्यास्तथा जनपदानपि । २८५०
सुतुङ्गं शतशृङ्गञ्च शर्य्यातिवनमेव च । पुण्यमश्वशिरःस्थानं स्थानमाथर्व्वणस्य च ।
वृषदंशञ्च शैलेन्द्रं महामन्दरमेव च । अप्सरोभिः समाकीर्णं किन्नरैश्चैव शोभितं ।
तस्मिन्शैले व्रजन्पार्थः सकृष्णः समवैक्षत । शुभैः प्रस्रवणैर्जुष्टां हेमधातुविभूषितां ।
चन्द्ररश्मिप्रतापाढ्यां पृथिवीं पुरमालिनीं । समुद्रांश्चाद्भुताकारानपश्यद्बहुलाकरान् ।
वियद्द्यां पृथिवीं चैव तथा विष्णुपदं व्रजन् । विस्मितः सह कृष्णेन क्षिप्तो बाण इवाभ्यगात् । २८५५
ग्रहनक्षत्रसोमानां सूर्य्याग्न्योश्च समत्विषं । अपश्यत तदा पार्थो ज्वलन्तमिव पर्व्वतं ।
समासाद्य तु तं शैलं शैलाग्रे समवस्थितं । तपोनित्यं महात्मानमपश्यद्वृषभध्वजं ।
सहस्रमिव सूर्य्याणां दीप्यमानं स्वतेजसा । शूलिनं जटिलं गौरं वल्कलाजिनवाससं ।
नयनानां सहस्रैश्च विचित्राङ्गं महौजसं । पार्व्वत्या सहितं देवं भूतसङ्घैश्च भास्वरैः ।
गीतवादित्रसन्नादैर्हास्यलास्यसमन्वितं । वल्गितास्फोटितोत्कृष्टैः पुण्यैर्गन्धैश्च शोभितं । २८६०
स्तूयमानः स्तवैर्दिव्यैर्ऋषिभिर्ब्रह्मवादिभिः । गोप्तारं सर्व्वभूतानामिष्वासधरमच्युतं ।
वासुदेवस्तु तं दृष्ट्वा जगाम शिरसा क्षितिं । पार्थेन सह धर्म्मात्मा गृणन्ब्रह्म सनातनं ।
लोकादिं विश्वकर्म्माणमजमीशानमव्ययं । मनसः परमां योनिं खं वायुं ज्योतिषां निधिं ।
स्रष्टारं वारिधाराणां भुवश्च प्रकृतिं परां । देवदानवयक्षाणां मानवानाञ्च साधनं ।
योगानाञ्च परं ब्रह्म दृष्टं ब्रह्मविदां निधिं । चराचरस्य स्रष्टारं प्रतिहर्त्तारमेव च । २८६५
कालकोपं महात्मानं शक्रसूर्य्यगुणोदयं । ववन्दे तं तदा कृष्णो वाङ्मनोबुद्धिकर्म्मभिः ।
यम्प्रपद्यन्ति विद्वांसः सूक्ष्माध्यात्मपदैषिणः । तमजं कारणात्मानं जग्मतुः शरणं भवं ।
अर्जुनश्चापि तन्देवं भूयो भूयोऽप्यवन्दत । ज्ञात्वा तं सर्व्वभूतादिं भूतभव्यभवोद्भवं ।
ततस्तावागतौ दृष्ट्वा नरनारायणावुभौ । सुप्रसन्नमनाः शर्व्वः प्रोवाच प्रहसन्निव ।
स्वागतं वां नरश्रेष्ठावुत्तिष्ठेतां गतक्लमौ । किञ्च वामीप्सितं वीरौ मनसः क्षिप्रमुच्यतां । २८७०
येन कार्य्येण सम्प्राप्तौ युवान्तत्साधयामि किं । व्रियतामात्मनः श्रेयस्तत्सर्व्वं प्रददामि वां ।
ततस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युत्थाय कृताञ्जली । वासुदेवार्जुनौ शर्व्वं तुष्टुवाते महामती ।
भक्त्या स्तवेन दिव्येन महात्मानमनिन्दितौ ।
॥ कृष्णार्ज्जुनावूचतुः ॥ नमो भवाय शर्व्वाय रुद्राय वरदाय च ।
पशूनां पतये नित्यमुग्राय च कपर्द्दिने । महादेवाय भीमाय त्र्यम्बकाय च शान्तये । २८७५
ईशानाय भगघ्नाय नमोऽस्त्वन्धकघातिने । कुमारगुरवे तुभ्यं नीलग्रीवाय वेधसे ।
पिनाकिने हविष्याय सत्याय विभवे सदा । विलोहिताय धूम्राय व्याधायानपराजिते ।
नित्यं नीलशिखण्डाय शूलिने दिव्यचक्षुषे । होत्रे पोत्रे त्रिनेत्राय व्याधाय वसुरेतसे ।
अचिन्त्यायाम्बिकाभर्त्रे सर्व्वदेवस्तुताय च । वृषध्वजाय मुण्डाय जटिने ब्रह्मचारिणे ।

तप्यमानाय सलिले ब्रह्मण्यायाजिताय च। विश्वात्मने विश्वसृजे विश्वमावृत्य तिष्ठते। २८८०
नमो नमस्ते सेव्याय भूतानाम्प्रभवे सदा। ब्रह्मवक्त्राय सर्व्वाय शङ्कराय शिवाय च।
नमोऽस्तु वाचाम्पतये प्रजानां पतये नमः। नमो विश्वस्य पतये महतां पतये नमः।
नमः सहस्रशिरसे सहस्रभुजमन्यवे। सहस्रनेत्रपादाय नमोऽसङ्ख्येयकर्म्मणे।
नमो हिरण्यवर्णाय हिरण्यकवचाय च। भक्तानुकम्पिने नित्यं सिध्यतां नो वरः प्रभो।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवं स्तुत्वा महादेवं वासुदेवः सहार्ज्जुनः। प्रसादयामास भवं तदा ह्यस्त्रोपलब्धये। २८८५
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि अर्ज्जुनस्वप्नदर्शने अशीतितमोऽध्यायः॥ ८० ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततः पार्थः प्रसन्नात्मा प्राञ्जलिर्वृषभध्वजं। ददर्शोत्फुल्लनयनः समस्तं तेजसां निधिं।
तञ्चोपहारं स्वकृतं नैशं नैत्यकमात्मनः। ददर्श त्र्यम्बकाभ्याशे वासुदेवनिवेदितं।
ततोऽभिपूज्य मनसा कृष्णं सर्व्वञ्च पाण्डवः। इच्छाम्यहं दिव्यमस्त्रमित्यभाषत शङ्करं।
ततः पार्थस्य विज्ञाय वरार्थे वचनं तदा। वासुदेवार्ज्जुनौ देवः स्मयमानोऽभ्यभाषत।
स्वागतं वां नरश्रेष्ठौ विज्ञातं मनसेप्सितं। येन कामेन सम्प्राप्तौ भवद्भ्यां तद्ददाम्यहं। २८९०
सरोऽमृतमयं दिव्यमभ्याशे शत्रुसूदनौ। तत्र मे तद्धनुर्दिव्यं शरश्च निहितः पुरा।
येन देवारयः सर्व्वे मया युधि निपातिताः। तत आनीयतां कृष्णौ सशरं धनुरुत्तमं।
तथेत्युक्त्वा तु तौ वीरौ सर्व्वपारिषदैः सह। प्रस्थितौ तत्सरो दिव्यं दिव्याश्चर्य्यशतैर्युतं।
निर्द्दिष्टं यद्वृषाङ्केण पुण्यं सर्व्वार्थसाधकं। तौ जग्मतुरसम्भ्रान्तौ नरनारायणावृषी।
ततस्तौ तत्सरो गत्वा सूर्य्यमण्डलसन्निभं। नागमन्तर्जले घोरं ददृशातेऽर्ज्जुनाच्युतौ। २८९५
द्वितीयं चापरं नागं सहस्रशिरसं वरं। वमन्तं विपुलां ज्वालां ददृशातेऽग्निवर्च्चसं।
ततः कृष्णश्च पार्थश्च संस्पृश्यापः कृताञ्जली। तौ नागावुपतस्थाते नमस्यन्तौ वृषध्वजं।
गृणन्तौ वेदविदुषौ तद्ब्रह्म शतरुद्रियं। अप्रमेयं प्रणमन्तौ गत्वा सर्व्वात्मना भवं।
ततस्तौ रुद्रमाहात्म्याद्धित्वा रूपं महोरगौ। धनुर्ब्बाणश्च शत्रुघ्नं तद्द्वन्द्वं समपद्यत।
तौ तज्जगृहतुः प्रीतौ धनुर्ब्बाणञ्च सुप्रभं। आजह्रतुर्महात्मानौ ददतुश्च महात्मने। २९००
ततः पार्श्वाद्वृषाङ्कस्य ब्रह्मचारी न्यवर्त्तत। पिङ्गाक्षस्तपसः क्षेत्रं बलवान्नीललोहितः।
स तद्गृह्य धनुःश्रेष्ठं तस्थौ स्थानं समाहितः। विचकर्षाथ विधिवत् सशरं धनुरुत्तमं।
तस्य मौर्व्वीञ्च मुष्टिञ्च स्थानं चालक्ष्य पाण्डवः। श्रुत्वा मन्त्रं भवप्रोक्तं जग्राहाचिन्त्यविक्रमः।
स सरस्येव तं वाणं मुमोचातिबलः प्रभुः। चकार च पुनर्व्वीरस्तस्मिन्सरसि तद्धनुः।
ततः प्रीतं भवं ज्ञात्वा स्मृतिमानर्ज्जुनस्तदा। वरमारण्यके दत्तं दर्शनं शङ्करस्य च। २९०५
मनसा चिन्तयामास तन्मे सम्पद्यतामिति। तस्य तन्मतमाज्ञाय प्रीतः प्रादाद्वरं भवः।
तच्च पाशुपतं घोरं प्रतिज्ञायाश्च पारणं। ततः पाशुपतं दिव्यमवाप्य पुनरीश्वरात्।
संहृष्टरोमा दुर्द्धर्षः कृतं कार्य्यममन्यत। ववन्दतुश्च संहृष्टौ शिरोभ्यां तं महेश्वरं।

अनुज्ञातौ क्षणे तस्मिन् भवेनार्ज्जुनकेशवौ । प्राप्तौ स्वशिविरं वीरौ मुदा परमया युतौ ।
तथा भवेनानुमतौ महासुरनिघातिना । इन्द्रविष्णू यथा प्रीतौ जम्भस्य बधकाङ्क्षिणौ । २९१०
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि पाशुपतास्त्रप्राप्तौ एकाशीतोऽध्यायः ॥ ८१ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तयोः संवदतोरेवं कृष्णदारुकयोस्तदा । साऽत्यगाद्रजनी राजन्नथ राजाऽन्वबुध्यत ।
पठन्ति पाणिस्वनिका मागधा मधुपर्किकाः । वैतालिकाश्च सूताश्च तुष्टुवुः पुरुषर्षभं ।
नर्त्तकाश्चाप्यनृत्यन्त जगुर्गीतानि गायकाः । कुरुवंशस्तवार्थानि मधुरं रक्तकण्ठिनः ।
मृदङ्गा झर्झरा भेर्य्यः पणवानकगोमुखाः । आडम्बराश्च शङ्खाश्च दुन्दुभ्यश्च महास्वनाः ।
एवमेतानि सर्व्वाणि तथान्यान्यपि भारत । वादयन्ति सुसंहृष्टाः कुशलाः साधुशिक्षिताः । २९१५
स मेघसमनिर्घोषो महाशब्दोऽस्पृशद्दिवं । पार्थिवप्रवरं सुप्तं युधिष्ठिरमबोधयत् ।
प्रतिबुद्धः सुखं सुप्तो महार्हे शयनोत्तमे । उत्थायावश्यकार्य्यार्थं ययौ स्नानगृहं नृपः ।
ततः शुक्लाम्बराः स्नातास्तरुणाः शतमष्ट च । स्नातकाः काञ्चनैः कुम्भैः पूर्णैः समुपतस्थिरे ।
भद्रासने सूपविष्टः परिधायाम्बरं लघु । सस्नौ चन्दनसंयुक्तैः पानीयैरभिमन्त्रितैः ।
उत्सादितः कषायेण बलवद्भिः सुशिक्षितैः । आप्लुतः साधिवासेन जलेन सुसुगन्धिना । २९२०
राजहंसनिभं प्राप्य उष्णीषं शिथिलार्पितं । जलक्षयनिमित्तं वै वेष्टयामास मूर्द्धनि ।
हरिणा चन्दनेनाङ्गमुपलिप्य महाभुजः । स्रग्वी चाक्लिष्टवसनः प्राङ्मुखः प्राञ्जलिः स्थितः ।
जजाप जप्यं कौन्तेयः सतां मार्गमनुष्ठितः । ततोऽग्निशरणं दीप्तं प्रविवेश विनीतवत् ।
समिद्भिः सुपवित्राभिरग्निमाहुतिभिस्तथा । मन्त्रपूताभिरर्च्चित्वा निश्चक्राम गृहात्ततः ।
द्वितीयां पुरुषव्याघ्रः कक्षां निर्गम्य पार्थिवः । ततो वेदविदो वृद्धानपश्यद्ब्राह्मणर्षभान् । २९२५
दान्तान् वेदव्रतस्नातान् स्नातानवभृथेषु च । सहस्रानुचरान् सौरान् सहस्रं चाष्ट चापरान् ।
अक्षतैः सुमनोभिश्च वाचयित्वा महाभुजः । तान् द्विजान्मधुसर्पिर्भ्यां फलश्रेष्ठैः सुमङ्गलैः ।
प्रादात्काञ्चनमेकैकं निष्कं विप्राय पाण्डवः । अलङ्कृतं चाश्वशतं वासांसीष्टाश्च दक्षिणाः ।
तथा गाः कपिला दोग्ध्रीः सवत्साः पाण्डुनन्दनः । हेमशृङ्गी रौप्यखुरा दत्त्वा चक्रे प्रदक्षिणं ।
स्वस्तिकान्वर्द्धमानांश्च नन्द्यावर्त्तांश्च काञ्चनान् । माल्यञ्च जलकुम्भांश्च ज्वलितं च हुताशनं । २९३०
पूर्णान्यक्षतपात्राणि रुचकान् रोचनांस्तथा । स्वलङ्कृताः शुभाः कन्या दधिसर्पिर्मधूदकं ।
मङ्गल्यान्पक्षिणश्चैव यच्चान्यदपि पूजितं । दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च कौन्तेयो बाह्यां कक्षां ततोऽगमत् ।
ततस्तस्यां महाबाहोस्तिष्ठन्तः परिचारकाः । सौवर्णं सर्व्वतोभद्रं मुक्तावैदूर्य्यमण्डितं ।
परार्द्ध्यास्तरणास्तीर्णं सोत्तरच्छदमृद्धिमत् । विश्वकर्म्मकृतं दिव्यमुपजह्रुर्वरासनं ।
तत्र तस्योपविष्टस्य भूषणानि महात्मनः । उपजह्रुर्महार्हाणि प्रेष्याः शुभ्राणि सर्व्वशः । २९३५
मुक्ताभरणवेषस्य कौन्तेयस्य महात्मनः । रूपमासीन्महाराज द्विषतां शोकवर्द्धनं ।
पाण्डुरैश्चन्द्ररश्म्याभैर्हेमदण्डैश्च चामरैः । दोधूयमानैः शुशुभे सविद्युदिव तोयदः ।

संस्तूयमानो भूतैश्च वन्द्यमानश्च वन्दिभिः । उपगीयमानो गन्धर्व्वैरास्ते स्म कुरुनन्दनः ।
ततो मुहूर्त्तादासीत्तु वन्दिनां निस्वनो महान् । नेमिघोषश्च रथिनां खुरघोषश्च वाजिनां ।
ह्रादेन गजघण्टानां शङ्खानां निस्वनेन च । नराणां पदशब्देन कम्पतीव च मेदिनी । २९५०
ततः शुद्धान्तमासाद्य जानुभ्यां भूतले स्थितः । शिरसा वन्दनीयन्तमभिवाद्य जनेश्वरं ।
कुण्डली बद्धनिस्त्रिंशः सन्नद्धकवचो युवा । अभिप्रणम्य शिरसा द्वाःस्थो धर्म्मात्मजाय वै ।
न्यवेदयद्धृषीकेशमुपयातं महात्मने । सोऽब्रवीत्पुरुषव्याघ्रः स्वागतेनैव माधवं ।
अर्घ्यञ्चैवासनं चास्मै दीयतां परमार्च्चितं । ततः प्रवेश्य वार्ष्णेयमुपवेश्य वरासने ।
पूजयामास विधिवद्धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । २९५५
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि युधिष्ठिरसज्जायां द्व्यशीतोऽध्यायः ॥ ८२ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततो युधिष्ठिरो राजा प्रतिनन्द्य जनार्द्दनं । उवाच परमप्रीतः कौन्तेयो देवकीसुतं ।
सुखेन रजनी व्युष्टा कच्चित्ते मधुसूदन । कच्चिज्ज्ञानानि सर्व्वाणि प्रसन्नानि तवाच्युत ।
वासुदेवोऽपि तद्युक्तं पर्य्यपृच्छद्युधिष्ठिरं । ततश्च प्रकृतीः क्षत्ता न्यवेदयदुपस्थिताः ।
अनुज्ञातश्च राज्ञा स प्रावेशयत तं जनं । विराटं भीमसेनञ्च धृष्टद्युम्नं च सात्यकिं ।
चेदिपं धृष्टकेतुञ्च द्रुपदञ्च महारथं । शिखण्डिनं यमौ चैव चेकितानं सकेकयं । २९६०
युयुत्सुञ्चैव कौरव्यं पाञ्चाल्यं चोत्तमौजसं । युधामन्युं सुबाहुञ्च द्रौपदेयांश्च सर्व्वशः ।
एते चान्ये च बहवः क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभं । उपतस्थुर्महात्मानं विविशुश्चासने शुभे ।
एकस्मिन्नासने वीरावुपविष्टौ महाबलौ । कृष्णश्च युयुधानश्च महात्मानौ महाद्युती ।
ततो युधिष्ठिरस्तेषां शृण्वतां मधुसूदनं । अब्रवीत्पुण्डरीकाक्षं संभाष्य मधुरं वचः ।
एकं त्वां वयमाश्रित्य सहस्राक्षमिवामराः । प्रार्थयामो जयं युद्धे शाश्वतानि सुखानि च । २९६५
त्वं हि राज्यविनाशञ्च द्विषद्भिश्च निराक्रियां । क्लेशांश्च विविधान् कृष्ण सर्व्वांस्तानपि वेद नः ।
त्वयि सर्व्वेश सर्व्वेषामस्माकं भक्तवत्सल । सुखमायत्तमत्यर्थं यात्रा च मधुसूदन ।
स तथा कुरु वार्ष्णेय यथा त्वयि मनो मम । अर्ज्जुनस्य यथा सत्या प्रतिज्ञा स्याच्चिकीर्षिता ।
स भवांस्तारयत्वस्माद्दुःखामर्षमहार्णवात् । पारन्तितीर्षतामद्य प्लवो नो भव माधव ।
न हि तत्कुरुते सङ्ख्ये रथी रिपुवधोद्यतः । यथा वै कुरुते कृष्ण सारथिर्यत्नमास्थितः । २९७०
यथैव सर्व्वास्वापत्सु पासि वृष्णीन् जनार्द्दन । तथैवास्मान्महाबाहो वृजिनात्त्रातुमर्हसि ।
त्वमगाधेऽप्लवे मग्नान् पाण्डवान् कुरुसागरे । समुद्धर प्लवो भूत्वा शङ्खचक्रगदाधर ।
नमस्ते देवदेवेश सनातन विशातन । विष्णो जिष्णो हरे कृष्ण वैकुण्ठ पुरुषोत्तम ।
नारदस्त्वां समाचख्यौ पुराणमृषिसत्तमं । वरदं शार्ङ्गिणं श्रेष्ठं तत्सत्यं कुरु माधव ।
इत्युक्तः पुण्डरीकाक्षो धर्म्मराजेन संसदि । तोयमेघस्वनो वाग्मी प्रत्युवाच युधिष्ठिरं । २९७५
॥ कृष्ण उवाच ॥ सामरेष्वपि लोकेषु सर्व्वेषु न तथाविधः । शरासनधरः कश्चिद्यथा पार्थो धनञ्जयः ।

वीर्य्यवानस्त्रसम्पन्नः पराक्रान्तो महाबलः । युद्धशौण्डः सदामर्षी तेजस्वी परमो नृणां ।
स युवा वृषभस्कन्धो दीर्घबाहुर्म्महाबलः । सिंहर्षभगतिः श्रीमान् द्विषतस्ते हनिष्यति ।
अहञ्च तत्करिष्यामि यथा कुन्तीसुतोऽर्ज्जुनः । धार्त्तराष्ट्रस्य सैन्यानि धक्ष्यत्यग्निरिवोत्थितः ।
अद्य तं पापकर्म्माणं क्षुद्रं सौभद्रघातिनं । अपुनर्दर्शनं मार्गमिषुभिः क्षेप्स्यतेऽर्ज्जुनः । २९७०
तस्याद्य गृध्राः श्येनाश्च चण्डगोमायवस्तथा । भक्षयिष्यन्ति मांसानि ये चान्ये पुरुषादकाः ।
यद्यस्य देवा गोप्तारः सेन्द्राः सर्व्वे युधिष्ठिर । राजधानीं यमस्याद्य हतः प्राप्स्यति सङ्कुले ।
निहत्य सैन्धवं जिष्णुरद्य त्वामुपयास्यति । विशोको विज्वरो राजन् भव भूतिपुरस्कृतः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि श्रीकृष्णवाक्ये त्र्यशीतोऽध्यायः ॥ ८३ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तथा संवदतां तेषां प्रादुरासीद्धनञ्जयः । दिदृक्षुर्भरतश्रेष्ठं राजानं ससुहृद्गणं ।
तं निविष्टं शुभां कक्षामभिवाद्याग्रतः स्थितं । समुत्थायार्ज्जुनं प्रेम्णा सस्वजे पाण्डवर्षभः । २९७५
मूर्द्ध्नि चैनमुपाघ्राय परिष्वज्य च बाहुना । आशिषः परमाः प्रोच्य स्मयमानोऽभ्यभाषत ।
व्यक्तमर्ज्जुन सङ्ग्रामे ध्रुवस्ते विजयो महान् । यादृग्रूपा च ते च्छाया प्रसन्नश्च जनार्द्दनः ।
तमब्रवीत्ततो जिष्णुर्म्महदाश्चर्य्यमुत्तमं । दृष्टवानस्मि भद्रन्ते केशवस्य प्रसादजं ।
ततस्तत्कथयामास यथादृष्टं धनञ्जयः । आश्वासनार्थं सुहृदां त्र्यम्बकेन समागमं ।
ततः शिरोभिरवनिं स्पृष्ट्वा सर्व्वे च विस्मिताः । नमस्कृत्य वृषाङ्काय साधु साध्विति चाब्रुवन् । २९८०
अनुज्ञातास्ततः सर्व्वे सुहृदो धर्म्मसूनुना । त्वरमाणाः सुसंरब्धा हृष्टा युद्धाय निर्ययुः ।
अभिवाद्य तु राजानं युयुधानाच्युतार्ज्जुनाः । हृष्टा विनिर्य्ययुस्ते वै युधिष्ठिरनिवेशनात् ।
रथेनैकेन दुर्द्धर्षौ युयुधानजनार्द्दनौ । जग्मतुः सहितौ वीरावर्ज्जुनस्य निवेशनं ।
तत्र गत्वा हृषीकेशः कल्पयामास सूतवत् । रथं रथवरस्याजौ वानरर्षभलक्षणं ।
स मेघस्वननिर्घोषस्तप्तकाञ्चनसुप्रभः । बभौ रथवरः क्लृप्तः शिशुर्द्दिवसकृद्यथा । २९८५
ततः पुरुषशार्दूलः सज्जः सज्जपुरःसरः । कृताह्निकाय पार्थाय न्यवेदयत तं रथं ।
तन्तु लोके वरं पुंसां किरीटी हेमवर्म्मभृत् । चापबाणधरो वाहं प्रदक्षिणमवर्त्तत ।
तपोविद्यावयोवृद्धैः क्रियावद्भिर्ज्जितेन्द्रियैः । स्तूयमानो जयाशीर्भिरारुरोह महारथं ।
जैत्रैः साङ्ग्रामिकैर्म्मन्त्रैः पूर्व्वमेव रथोत्तमं । अभिमन्त्रितमर्च्चिष्मानुदयं भास्करो यथा ।
स रथे रथिनां श्रेष्ठः काञ्चनैः काञ्चनावृतः । विबभौ विमलोऽर्च्चिष्मान् मेराविव दिवाकरः । २९९०
अन्वारुरुहतुः पार्थं युयुधानजनार्द्दनौ । शर्य्यातेर्यज्ञमायान्तं यथेन्द्रं देवमश्विनौ ।
अथ जग्राह गोविन्दो रश्मीन् रश्मिवतां वरः । मातलिर्व्वासवमिव वृत्रं हन्तुं प्रयास्यतः ।
स ताभ्यां सहितः पार्थो रथप्रवरमास्थितः । सहितो बुधशुक्राभ्यां तमो निघ्नन् यथा शशी ।
सैन्धवस्य वधं प्रेप्सुः प्रयातः शत्रुपूगहा । सहाम्बुपतिमित्राभ्यां यथेन्द्रस्तारकामये ।
ततो वादित्रघोषैश्च माङ्गल्यैश्च स्तवैः शुभैः । प्रयान्तमर्ज्जुनं वीरं मागधाश्चैव तुष्टुवुः । २९९५

सभयाश्रीः सुपुण्याहः सूतमागधनिस्वनः । युक्तो वादित्रघोषेण तेषां रतिकरोऽभवत् ।
तमनुप्रयतो वायुः पुण्यगन्धवहः शुभः । वर्षा संहर्षयन् पार्थं द्विषतश्चापि शोषयन् ।
ततस्तस्मिन् क्षणे राजन् विविधानि शुभानि च । प्रादुरासन् निमित्तानि विजयाय बहूनि च ।
पाण्डवानां त्वदीयानां विपरीतानि मारिष । दृष्ट्वाऽर्ज्जुनो निमित्तानि विजयाय प्रदक्षिणं ।
युयुधानं महेष्वासमिदं वचनमब्रवीत् । युयुधानाद्य युद्धे मे दृश्यते विजयो ध्रुवः । ३०००
यथा हीमानि लिङ्गानि दृश्यन्ते शिनिपुङ्गव । सोऽहं तत्र गमिष्यामि यत्र सैन्धवको नृपः ।
यियासुर्य्यमलोकाय मम वीर्य्यं प्रतीक्षते । यथा परमकं कृत्यं सैन्धवस्य वधो मम ।
तथैव सुमहत्कृत्यं धर्म्मराजस्य रक्षणं । स त्वमद्य महाबाहो राजानं परिपालय ।
यथैव हि मया गुप्तस्त्वया गुप्तो भवेत्तथा । न पश्यामि च तं लोके यस्त्वां युद्धे पराजयेत् ।
वासुदेवसमं सङ्ख्ये स्वयमप्यमरेश्वरः । त्वयि चाहं पराश्वस्तः प्रद्युम्ने वा महारथे । ३००५
शक्नुयां सैन्धवं हन्तुमनपेक्षो नरर्षभ । मय्यपेक्षा न कर्त्तव्या कथञ्चिदपि सात्वत ।
राजन्येव परा गुप्तिः कार्य्या सर्व्वात्मना त्वया । नहि यत्र महाबाहुर्वासुदेवो व्यवस्थितः ।
किञ्चिद्व्यापद्यते तत्र यत्राहमपि च ध्रुवं । एवमुक्तस्तु पार्थेन सात्यकिः परवीरहा ।
तथेत्युक्त्वाऽगमत्तत्र यत्र राजा युधिष्ठिरः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि प्रतिज्ञापर्व्वणि अर्ज्जुनवाक्ये चतुरशीतोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ समाप्तञ्च प्रतिज्ञापर्व्व ॥

॥ अथ जयद्रथवधपर्व्व ॥

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ श्वोभूते किमकार्षुस्ते दुःखशोकसमन्विताः । अभिमन्यौ हते तत्र के वाऽयुध्यन्त मामकाः । ३०१०
जानन्तस्तस्य कर्म्माणि कुरवः सव्यसाचिनः । कथं तत्किल्बिषं कृत्वा निर्भया ब्रूहि मामकाः ।
पुत्रशोकाभिसन्तप्तं क्रुद्धं मृत्युमिवान्तकं । आयान्तं पुरुषव्याघ्रं कथं ददृशुराहवे ।
कपिराजध्वजं सङ्ख्ये विधुन्वानं महद्धनुः । दृष्ट्वा पुत्रपरिद्यूनं किमकुर्व्वत मामकाः ।
किन्नु सञ्जय सङ्ग्रामे वृत्तं दुर्य्योधनं प्रति । परिदेवो महानत्र श्रुतो मे नाभिनन्दनं ।
बभूवुर्य्ये मनोग्राह्याः शब्दाः श्रुतिसुखावहाः । न श्रूयन्तेऽद्य ते सर्व्वे सैन्धवस्य निवेशने । ३०१५
स्तुवतां नाद्य श्रूयन्ते पुत्त्राणां शिविरे मम । सूतमागधसङ्घानां नर्त्तकानाञ्च सर्व्वशः ।
शब्देन नादिताभीक्ष्णमभवद्यत्र मे श्रुतिः । दीनानामद्य तं शब्दं न शृणोमि समीरितं ।
निवेशने सत्यधृतेः सोमदत्तस्य सञ्जय । आसीनोऽहं पुरा तात शब्दमश्रौषमुत्तमं ।
तदद्य पुण्यहीनोऽहमार्त्तस्वरनिनादितं । निवेशनं गतोत्साहं पुत्त्राणां मम लक्षये ।
विविंशतेर्दुर्म्मुखस्य चित्रसेनविकर्णयोः । अन्येषाञ्च सुतानां मे न तथा श्रूयते ध्वनिः । ३०२०
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या यं शिष्याः पर्य्युपासते । द्रोणपुत्त्रं महेष्वासं पुत्त्राणां मे परायणं ।
वितण्डालापसंलापैर्द्रुतवादित्रनादितैः । गीतैश्च विविधैरिष्टैरमते यो दिवानिशं ।

उपास्यमानो बहुभिः कुरुपाण्डवसात्वतैः । सूत तस्य गृहे शब्दो नाद्य द्रौणेर्यथा पुरा ।
द्रोणपुत्त्रं महेष्वासं गायना नर्त्तकाश्च ये । अत्यर्थमुपतिष्ठन्ति तेषां न श्रूयते ध्वनिः ।
विन्दानुविन्दयोः सायं शिविरे यो महाध्वनिः । श्रूयते सोऽद्य न तथा कैकेयानाञ्च वेश्मसु । ३०२५
नित्यं प्रमुदितानाञ्च तालगीतस्वनो महान् । नृत्यतां श्रूयते तात गणानां सोऽद्य न स्वनः ।
सप्ततन्तून् वितन्वाना याजका समुपासते । सोमदत्तिं श्रुतनिधिं तेषां न श्रूयते ध्वनिः ।
ज्याघोषो ब्रह्मघोषश्च तोमरासिरथध्वनिः । द्रोणस्यासीदविरतो गृहे तस्य शृणोम्यहं ।
नानादेशसमुत्थानां गीतानां योऽभवत्स्वनः । वादित्रनादितानां च सोऽद्य न श्रूयते महान् ।
यदा प्रभृत्युपप्लव्याच्छान्तिमिच्छन् जनार्द्दनः । आगतः सर्व्वभूतानामनुकम्पार्थमच्युतः । ३०३०
ततोऽहमब्रुवं सूत मन्दं दुर्य्योधनं तदा । वासुदेवेन तीर्थेन पुत्र संशाम्य पाण्डवैः ।
कालप्राप्तमहं मन्ये मा त्वं दुर्य्योधनातिगाः । शमं चेद्याचमानं त्वं प्रत्याख्यास्यसि केशवं ।
हितार्थमभिजल्पन्तं न तवास्ति रणे जयः । प्रत्याचष्ट स दाशार्हमृषभं सर्व्वधन्विनां ।
अनुनेयानि जल्पन्तमनयान्नान्वपद्यत । ततो दुःशासनस्यैव कर्णस्य च मतं द्वयोः ।
अन्ववर्त्तत मां हित्वा कृष्टः कालेन दुर्मतिः । नह्यहं द्यूतमिच्छामि विदुरो न प्रशंसति । ३०३५
सैन्धवो नेच्छति द्यूतं भीष्मो न द्यूतमिच्छति । शल्यो भूरिश्रवाश्चैव पुरुमित्रो जयस्तथा ।
अश्वत्थामा कृपो द्रोणो द्यूतं नेच्छन्ति सञ्जय । एतेषां मतमादाय यदि वर्त्तेत पुत्त्रकः ।
सज्ञातिमित्रः ससुहृच्चिरञ्जीवेदनामयः । श्लक्ष्णमधुरसम्भाषा ज्ञातिमध्ये प्रियंवदाः ।
कुलीनाः सम्मताः प्राज्ञाः सुखं प्राप्स्यन्ति पाण्डवाः । धर्म्मापेक्षो नरो नित्यं सर्व्वत्र लभते सुखं ।
प्रेत्यभावे च कल्याणं प्रसादं प्रतिपद्यते । अर्हन्त्यर्द्धं पृथिव्यास्ते भोक्तुं सामर्थ्यसाधनाः । ३०४०
तेषामपि समुद्रान्ता पितृपैतामही मही । नियुज्यमानाः स्थास्यन्ति पाण्डवा धर्म्मवर्त्मनि ।
सन्ति मे ज्ञातयस्तात येषां श्रोष्यन्ति पाण्डवाः । शल्यस्य सोमदत्तस्य भीष्मस्य च महात्मनः ।
द्रोणस्याथ विकर्णस्य वाह्लीकस्य कृपस्य च । अन्येषाञ्चैव वृद्धानां भारतानां महात्मनां ।
त्वदर्थं ब्रुवतां तात करिष्यन्ति वचो हितं । किंवा त्वं मन्यसे तेषां यस्त्वां ब्रूयादतोऽन्यथा ।
कृष्णो धर्म्मं न सञ्जह्यात् सर्व्वे ते हि तदन्वयाः । मयापि चोक्ता वीरा वचनं धर्म्मसंहितं । ३०४५
नान्यथा प्रकरिष्यन्ति धर्म्मात्मानो हि पाण्डवाः । इत्यहं विलपन् सूत बहुशः पुत्त्रमुक्तवान् ।
न च मे श्रुतवान्मूढो मन्ये कालस्य पर्य्ययं । वृकोदरार्ज्जुनौ यत्र वृष्णिवीरश्च सात्यकिः ।
उत्तमौजाश्च पाञ्चाल्यो युधामन्युश्च दुर्ज्जयः । धृष्टद्युम्नश्च दुर्द्धर्षः शिखण्डी चापराजितः ।
अश्मकाः केकयाश्चैव क्षत्त्रधर्म्मा च सौमकिः । चैद्यश्च चेकितानश्च पुत्त्रः काश्यस्य वाभिभुः ।
द्रौपदेया विराटश्च द्रुपदश्च महारथः । यमौ च पुरुषव्याघ्रौ मन्त्री च मधुसूदनः । ३०५०
क एतान् जातु युध्येत लोकेऽस्मिन् वै जिजीविषुः । दिव्यमस्त्रं विकुर्व्वाणान् प्रसहेद्वा परान्मम ।
अन्यो दुर्य्योधनात्कर्णात् शकुनेश्चापि सौवलात् । दुःशासनचतुर्थानां नान्यं पश्यामि पञ्चमं ।

येषामभीषुहस्तः स्यादिवश्वक्सेनो रथे स्थितः । सन्नद्धश्चार्ज्जुनो योद्धा तेषां नास्ति पराजयः ।
तेषामथ विलापानां नायं दुर्य्योधनः स्मरेत् । हतौ हि पुरुषव्याघ्रौ भीष्मद्रोणौ त्वमात्थ वै ।
तेषां विदुरवाक्यानामुक्तानां दीर्घदर्शिना । दृष्ट्वेमां फलनिर्वृत्तिं मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः । ३००५
सेनां दृष्ट्वाऽभिभूतां मे शैनेयेनार्ज्जुनेन च । शून्यान् दृष्ट्वा रथोपस्थान् मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ।
हिमात्यये यथा कक्षं शुष्कं वातेरितो महान् । अग्निर्दहेत्तथा सेनां मामिकां स धनञ्जयः ।
आचक्ष्व मम तत्सर्व्वं कुशलो ह्यसि सञ्जय । यदुपायातसायाह्ने कृत्वा पार्थस्य किल्बिषं ।
अभिमन्यौ हते तात कथमासीन्मनो हि वः । न जातु तस्य कर्म्माणि युधि गाण्डीवधन्वनः ।
अपकृत्य महत्तात सोढुं शक्ष्यन्ति मामकाः । किन्नु दुर्य्योधनः कृत्यं कर्णः कृत्यं किमब्रवीत् । ३०१०
दुःशासनः सौबलश्च तेषामेवं गतेष्वपि । सर्व्वेषां समवेतानां पुत्त्राणां मम सञ्जय ।
यद्वृत्तं तात सङ्ग्रामे मन्दस्यापनयैर्भृशं । लोभानुगतदुर्बुद्धेः क्रोधेन विकृतात्मनः ।
राज्यकामस्य मूढस्य रागोपहतचेतसः । दुर्नीतं वा सुनीतं वा तन्ममाचक्ष्व सञ्जय ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि धृतराष्ट्रानुतापे पञ्चाशीतोऽध्यायः ॥ ८५ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ हन्त ते सम्प्रवक्ष्यामि सर्व्वं प्रत्यक्षदर्शिवान् । शुश्रूषस्व स्थिरो भूत्वा तव ह्यपनयो महान् ।
गतोदके सेतुबन्धो यादृक् तादृगयन्तव । विलापो निष्फलो राजन् माशुचो भरतर्षभ । ३०१५
अनतिक्रमणीयोऽयं कृतान्तस्याद्भुतो विधिः । माशुचो भरतश्रेष्ठ दिष्टमेतत्पुरातनं ।
यदि त्वं हि पुरा द्यूतात् कुन्तीपुत्त्रं युधिष्ठिरं । निवर्त्तयेथाः पुत्त्रांश्च न त्वां व्यसनमाव्रजेत् ।
युद्धकाले पुनः प्राप्ते तदेव भवता यदि । निवर्त्तिताः स्युः संरब्धा न त्वां व्यसनमाव्रजेत् ।
दुर्य्योधनं चाविधेयं बध्नीतेति पुरा यदि । कुरूनवारयिष्यस्त्वं न त्वां व्यसनमाव्रजेत् ।
न ते बुद्धिव्यभीचारमुपालप्स्यन्ति पाण्डवाः । पाञ्चाला वृष्णयः सर्व्वे ये चान्येऽपि नराधिपाः । ३०२०
स कृत्वा पितृकर्म्म त्वं पुत्त्रं संस्थाप्य सत्पथे । वर्त्तेथा यदि धर्म्मेण न त्वां व्यसनमाव्रजेत् ।
त्वन्तु प्राज्ञतमो लोके हित्वा धर्म्मं सनातनं । दुर्य्योधनस्य कर्णस्य शकुनेश्चान्वगा मतं ।
तत्ते विलपितं सर्व्वं मया राजन्निशामितं । अर्थे निविशमानस्य विषमिश्रं यथा मधु ।
नामन्यत तदा कृष्णो राजानं पाण्डवं पुरा । न भीष्मं नैव च द्रोणं यथा त्वां मन्यते नृप ।
अजानत् स यदा तु त्वां राजधर्म्मादधश्च्युतं । तदाप्रभृति कृष्णस्त्वां न तथा बहु मन्यते । ३०२५
परुषाण्युच्यमानांश्च यदा पार्थानुपेक्षसे । तस्यानुबन्धः प्राप्तस्त्वां पुत्त्राणां राज्यकामुक ।
पितृपैतामहं राज्यमपवृत्तं तदाऽनघ । अथ पार्थैर्ज्जितां कृत्स्नां पृथिवीं प्रत्यपद्यथाः ।
पाण्डुना निर्ज्जितं राज्यं कौरवाणां यशस्तथा । ततश्चाप्यधिकं भूयः पाण्डवैर्धर्म्मचारिभिः ।
तेषां तत्तादृशं कर्म्म त्वामासाद्य सुनिष्फलं । यत्पित्र्याद्भ्रंशिता राज्यात्त्वयेहामिषगृद्धिना ।
यत्पुनर्युद्धकाले तु पुत्त्रान्गर्हयसे नृप । बहुधा व्याहरन्दोषान्न तदद्योपपद्यते । ३०३०
नहि रक्षन्ति राजानो युध्यन्तो जीवितं रणे । चमूं विगाह्य पार्थानां युध्यन्ते क्षत्रियर्षभाः ।

यान्तु कृष्णार्ज्जुनौ सेनां यां सात्यकिवृकोदरौ । रक्षेरन् को नु तां युध्येदमृत्यव कौरवैः ।
येषां योद्धा गुडाकेशो येषां मन्त्री जनार्द्दनः । येषां च सात्यकिर्गोप्ता येषां गोप्ता वृकोदरः ।
को हि तान् विषहेद्योद्धुं मर्त्यधर्म्मा धनुर्द्धरः । अन्यत्र कौरवेयेभ्यो ये वा तेषां वशानुगाः ।
यावत्तु शक्यते कर्त्तुमनुरक्तैर्जनाधिपैः । क्षत्रधर्म्मपरैः शूरैस्तावत्कुर्व्वन्ति कौरवाः । ३०८५
यथा तु पुरुषव्याघ्रैर्युद्धं परमसङ्कटं । कुरूणां पाण्डवैः सार्द्धं तत्सर्व्वं शृणु तत्त्वतः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथबधपर्व्वणि सञ्जयवाक्ये षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्यां निशायां व्युष्टायां द्रोणः शस्त्रभृतांवरः । स्वान्यनीकानि सर्व्वाणि प्राक्रामद्व्यूहितुं ततः ।
शूराणां गर्ज्जतां राजन् संक्रुद्धानाममर्षिणां । श्रूयन्ते स्म गिरश्चित्राः परस्परवधैषिणां ।
विस्फार्य्य च धनूंष्यन्ये ज्याः परे परिमृज्य च । विनिःश्वसन्तः प्राक्रोशन् क्वेदानीं स धनञ्जयः ।
विकोषान् सुत्सरूनन्ये कृतधारान् समाहितान् । पीतानाकाशसंकाशानसीन् केचिच्च चिक्षिपुः । ३०९०
चरन्तस्त्वसिमार्गांश्च धनुर्म्मार्गांश्च शिक्षया । सङ्ग्राममनसः शूरा दृश्यन्ते स्म सहस्रशः ।
सघण्टाश्चन्दनादिग्धाः स्वर्णवज्रविभूषिताः । समुत्क्षिप्य गदाश्चान्ये पर्य्यपृच्छन्त पाण्डवं ।
अन्ये बलमदोन्मत्ताः परिघैर्बाहुशालिनः । चक्रुः सम्बाधमाकाशमुच्छ्रितेन्द्रध्वजोपमैः ।
नानाप्रहरणैश्चान्ये विचित्रस्रगलङ्कृताः । सङ्ग्राममनसः शूरास्तत्र तत्र व्यवस्थिताः ।
क्वार्ज्जुनः क्व स गोविन्दः क्व च मानी वृकोदरः । क्व च ते सुहृदस्तेषामाह्वयन्तो रणे तदा । ३०९५
ततः शङ्खमुपाध्माय त्वरयन् वाजिनः स्वयं । इतस्ततस्तान् रचयन् द्रोणश्चरति वेगितः ।
तेष्वनीकेषु सर्व्वेषु स्थितेष्वाहवनन्दिषु । भारद्वाजो महाराज जयद्रथमथाब्रवीत् ।
त्वं चैव सौमदत्तिश्च कर्णश्चैव महारथः । अश्वत्थामा च शल्यश्च वृषसेनः कृपस्तथा ।
शतं चाश्वसहस्राणां रथानामयुतानि षट् । द्विरदानां प्रभिन्नानां सहस्राणि चतुर्द्दश ।
पदातीनां सहस्राणि दंशितान्येकविंशतिः । गव्यूतिषु त्रिमात्रासु मामनासाद्य तिष्ठत । ३१००
तत्रस्थं त्वां न संसोढुं शक्ता देवाः सवासवाः । किं पुनः पाण्डवाः सर्व्वे समाश्वसिहि सैन्धव ।
एवमुक्तः समाश्वस्तः सिन्धुराजो जयद्रथः । सम्प्रायात्सह गान्धारैर्वृतस्तैश्च महारथैः ।
वर्म्मिभिः सादिभिर्यत्तैः प्रासपाणिभिरास्थितैः । चामरापीडिनः सर्व्वे जाम्बूनदविभूषिताः ।
जयद्रथस्य राजेन्द्र हयाः साधुप्रवाहिनः । ते चैव सप्तसाहस्रास्त्रिसाहस्राश्च सैन्धवाः ।
मत्तानां सुविरूढानां हस्त्यारोहैर्विशारदैः । नागानां भीमरूपाणां वर्म्मिणां रौद्रकर्म्मिणां । ३१०५
अध्यर्द्धेन सहस्रेण पुत्रो दुर्मर्षणस्तव । अग्रतः सर्व्वसैन्यानां युध्यमानो व्यवस्थितः ।
ततो दुःशासनश्चैव विकर्णश्च तवात्मजौ । सिन्धुराजार्थसिद्ध्यर्थमग्रानीके व्यवस्थितौ ।
दीर्घो द्वादशगव्यूतिः पश्चार्द्धे पञ्चविस्तृतः । व्यूहः सचक्रशकटो भारद्वाजेन निर्म्मितः ।
नानानृपतिभिर्व्वीरैस्तत्र तत्र व्यवस्थितैः । रथाश्वगजपत्त्योघैर्द्रोणेन विहितः स्वयं ।
पश्चार्द्धे तस्य पद्मस्तु गर्भव्यूहः सुदुर्भिदः । सूचीपद्मस्य गर्भस्थो गूढो व्यूहः कृतः पुनः । ३११०

एवमेतं महाव्यूहं व्यूह्य द्रोणो व्यवस्थितः । सूचीमुखे महेष्वासः कृतवर्म्मा व्यवस्थितः ।
अनन्तरञ्च काम्बोजो जलसन्धश्च मारिष । दुर्य्योधनश्च कर्णश्च तदनन्तरमेव च ।
ततः शतसहस्राणि योधानामनिवर्त्तिनां । व्यवस्थितानि सर्व्वाणि शकटे मुखरक्षिणां ।
तेषाञ्च पृष्ठतो राजा बलेन महता वृतः । जयद्रथस्ततो राजा सूचीपार्श्वे व्यवस्थितः ।
शकटस्य तु राजेन्द्र भारद्वाजो मुखे स्थितः । अनु तस्याभवद्भोजो जुगोपैनं ततः स्वयं । ३११५
श्वेतवर्म्माम्बरोष्णीषो व्यूढोरस्को महाभुजः । धनुर्व्विस्फारयन् द्रोणस्तस्थौ क्रुद्ध इवान्तकः ।
पताकिनं शोणहयं वेदीकृष्णाजिनध्वजं । द्रोणस्य रथमालोक्य प्रहृष्टाः कुरवोऽभवन् ।
सिद्धचारणसङ्घानां विस्मयः सुमहानभूत् । द्रोणेन विहितं दृष्ट्वा व्यूहं क्षुब्धार्णवोपमं ।
सशैलसागरवनां नानाजनपदाकुलां । ग्रसेद्व्यूहः क्षितिं सर्व्वामिति भूतानि मेनिरे ।
बहुरथमनुजाश्वपत्तिनागं प्रतिभयनिस्वनमद्भुतानुरूपं । अहितहृदयभेदनं महद्वै शकटमवेक्ष्य कृतं ननन्द राजा । ३१२०
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि कौरवव्यूहनिर्म्माणे सप्ताशीतोऽध्यायः ॥ ८७ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततो व्यूढेष्वनीकेषु समुत्क्रुष्टेषु मारिष । ताड्यमानासु भेरीषु मृदङ्गेषु नदत्सु च ।
अनीकानाञ्च संह्रादे वादित्राणां च निस्वने । प्रध्मापितेषु शङ्खेषु सन्नादे लोमहर्षणे ।
आवारयत्सु शनकैर्भरतेषु युयुत्सुषु । रौद्रे मुहूर्त्ते संप्राप्ते सव्यसाची व्यदृश्यत ।
बलानां वायसानाञ्च पुरस्तात् सव्यसाचिनः । बहुलानि सहस्राणि प्राक्रीडंस्तत्र भारत ।
मृगाश्च घोरसन्नादाः शिवाश्चाशिवदर्शनाः । दक्षिणेन प्रयातानामस्माकं प्राणदंस्तथा । ३१२५
सनिर्घाता ज्वलन्त्यश्च पेतुरुल्काः सहस्रशः । चचाल च मही कृत्स्ना भये घोरे समुत्थिते ।
विष्वग्वाताः सनिर्घाता रूक्षाः शर्करकर्षिणः । ववुरायाति कौन्तेये संग्रामे समुपस्थिते ।
नाकुलिस्तु शतानीको धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः । पाण्डवानामनीकानि प्राज्ञौ तौ व्यूहतुस्तदा ।
ततो रथसहस्रेण द्विरदानां शतेन च । त्रिभिरश्वसहस्रैश्च पदातीनां शतैः शतैः ।
अध्यर्द्धमात्रे धनुषां सहस्रे तनयस्तव । अग्रतः सर्व्वसैन्यानां स्थितो दुर्म्मर्षणोऽब्रवीत् । ३१३०
अद्य गाण्डीवधन्वानं तपन्तं युद्धदुर्म्मदं । अहमावारयिष्यामि वेलेव मकरालयं ।
अद्य पश्यन्तु संग्रामे धनञ्जयममर्षणं । विषक्तमपि दुर्द्धर्षमश्मकूटमिवाश्मनि ।
तिष्ठध्वं रथिनो यूयं संग्राममभिकाङ्क्षिणः । युध्यामि संहतानेतान् यशो मानञ्च वर्द्धयन् ।
एवं ब्रुवन् महाराज महात्मा स महामतिः । महेष्वासैर्वृतो राजन् महेष्वासो व्यवस्थितः ।
ततोऽन्तक इव क्रुद्धः सवज्र इव वासवः । दण्डपाणिरिवासह्यो मृत्युः कालेन चोदितः । ३१३५
शूलपाणिरिवाक्षोभ्यो वरुणः पाशवानिव । युगान्ताग्निरिवार्च्चिष्मान् प्रधक्ष्यन् वै पुनः प्रजाः ।
क्रोधामर्षबलोद्धूतो निवातकवचान्तकः । जयो जेता स्थितः सत्ये पारयिष्यन्महाव्रतं ।
आमुक्तकवचः खड्गी जाम्बूनदकिरीटभृत् । शुभ्रमाल्याम्बरधरः स्वङ्गदश्चारुकुण्डलः ।
रथप्रवरमास्थाय नरो नारायणानुगः । विधुन्वन् गाण्डिवं सङ्ख्ये बभौ सूर्य्य इवोदितः ।

सोऽयानीकस्य महत इषुपाते धनञ्जयः । व्यवस्थाप्य रथं राजन् शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् । ३१३०
अथ कृष्णोऽप्यसंभ्रान्तः पार्थेन सह मारिष । प्राध्मापयत् पाञ्चजन्यं शङ्खप्रवरमोजसा ।
तयोः शङ्खप्रणादेन तव सैन्ये विशाम्पते । आसन् संहृष्टरोमाणः कम्पिता गतचेतसः ।
यथा त्रस्यन्ति भूतानि सर्व्वाण्यशनिनिस्वनात् । तथा शङ्खप्रणादेन वित्रेसुस्तव सैनिकाः ।
प्रसुस्रुवुः शकृन्मूत्रं वाहनानि च सर्व्वशः । एवं सवाहनं सर्व्वमाविग्नमभवद्बलं ।
सीदन्ति स्म नरा राजन् शङ्खशब्देन मारिष । विसंज्ञाश्चाभवन् केचित् केचिद्राजन् वितत्रसुः । ३१३५
ततः कपिर्महानादं सह भूतैर्ध्वजालयैः । अकरोद्व्यादितास्यश्च भीषयंस्तव सैनिकान् ।
ततः शङ्खाश्च भेर्य्यश्च मृदङ्गाश्चानकैः सह । पुनरेवाभ्यहन्यन्त तव सैन्यप्रहर्षणाः ।
नानावादित्रसंह्रादैः क्ष्वेडितास्फोटिताकुलैः । सिंहनादैः समुत्क्रुष्टैः समाहूतैर्महारथैः ।
तस्मिंस्तु तुमुले शब्दे भीरूणां भयवर्द्धने । अतीव हृष्टो दाशार्हमब्रवीत् पाकशासनिः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि अर्ज्जुनरणप्रवेशेऽष्टाशीतोऽध्यायः ॥ ८८ ॥
॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ चोदयाश्वान् हृषीकेश यत्र दुर्म्मर्षणः स्थितः । एतद्भित्त्वा गजानीकं प्रवेक्ष्याम्यरिवाहिनीं । ३१४०
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुक्तो महाबाहुः केशवः सव्यसाचिना । अचोदयद्धयान् तत्र यत्र दुर्म्मर्षणः स्थितः ।
स सम्प्रहारस्तुमुलः सम्प्रवृत्तः सुदारुणः । एकस्य च बहूनाञ्च रथनागनरक्षयः ।
ततः सायकवर्षेण पर्ज्जन्य इव वृष्टिमान् । परानवाकिरत् पार्थः पर्व्वतानिव नीरदः ।
ते चापि रथिनः सर्व्वे त्वरिताः कृतहस्तवत् । अवाकिरन् बाणजालैस्ततः कृष्णधनञ्जयौ ।
ततः क्रुद्धो महाबाहुर्वार्य्यमाणः परैर्युधि । शिरांसि रथिनां पार्थः कायेभ्योऽपाहरच्छरैः । ३१४५
उद्भ्रान्तनयनैर्वक्त्रैः सन्दष्टोष्ठपुटैः शुभैः । सकुण्डलशिरस्त्राणैर्वसुधा समकीर्य्यत ।
पुण्डरीकवनानीव विध्वस्तानि समन्ततः । विनिकीर्णानि योधानां वदनानि चकाशिरे ।
तपनीयतनुत्राणाः संसिक्ता रुधिरेण च । संसक्ता इव दृश्यन्ते मेघसङ्घाः सविद्युतः ।
शिरसां पततां राजन् शब्दोऽभूद्वसुधातले । कालेन परिपक्वानां तालानां पततामिव ।
ततः कबन्धं किञ्चित्तु धनुरालम्ब्य तिष्ठति । किञ्चित् खड्गं विनिष्कृष्य भुजेनोद्यम्य तिष्ठति । ३१५०
पतितानि न जानन्ति शिरांसि पुरुषर्षभाः । अमृष्यमाणाः सङ्ग्रामे कौन्तेयं जयगृद्धिनः ।
हयानामुत्तमाङ्गैश्च हस्तिहस्तैश्च मेदिनी । बाहुभिश्च शिरोभिश्च वीराणां समकीर्य्यत ।
अयं पार्थः कुतः पार्थ एष पार्थ इति प्रभो । तव सैन्येषु योधानां पार्थभूतमिवाभवत् ।
अन्योऽन्यमपि चाजघ्नुरात्मानमपि चापरे । पार्थभूतममन्यन्त जगत्कालेन मोहिताः ।
निष्टनन्तः सरुधिरा विसंज्ञा गाढवेदनाः । शयाना बहवो वीराः कीर्त्तयन्तः स्वबान्धवान् । ३१५५
सभिन्दिपालाः सप्रासाः सशक्त्यृष्टिपरश्वधाः । सनिर्व्यूहाः सनिस्त्रिंशाः सशरासनतोमराः ।
सबाणवर्म्माभरणाः सगदाः साङ्गदा रणे । महाभुजगसङ्काशा बाहवः परिघोपमाः ।
उद्वेष्टन्ति विचेष्टन्ति संवेष्टन्ति च सर्व्वशः । वेगं कुर्व्वन्ति संरब्धा निकृत्ताः परमेषुभिः ।

यो यः स्म समरे पार्थं प्रतिसंरभते नरः । तस्य तस्यान्तको बाणः शरीरमुपसर्पति ।
नृत्यतो रथमार्गेषु धनुर्ज्यातलनिःस्वनैः । न कश्चित्तत्र पार्थस्य ददृशेऽन्तरमण्वपि । ३१७०
यत्तस्य घटमानस्य क्षिप्रं विसृजतः शरान् । लाघवात् पाण्डुपुत्रस्य व्यस्मयन्त परे जनाः ।
हस्तिनं हस्तियन्तारमश्वमाश्विकमेव च । अभिनत् फाल्गुनो बाणै रथिनञ्च ससारथिं ।
आवर्त्तमानमावृत्तं युध्यमानञ्च पाण्डवः । प्रमुखे तिष्ठमानञ्च न कञ्चिन्न निहन्ति सः ।
यथोदयन् वै गगने सूर्य्यो हन्ति महत्तमः । तथाऽर्जुनो गजानीकमवधीत् कङ्कपत्रिभिः ।
हस्तिभिः पतितैर्भिन्नैस्तव सैन्यमदृश्यत । अन्तकाले यथा भूमिर्व्यवकीर्णा महीधरैः । ३१७५
यथा मध्यन्दिने सूर्य्यो दुःप्रेक्ष्यः प्राणिभिः सदा । तथा धनञ्जयः क्रुद्धो दुःप्रेक्ष्यो युधि शत्रुभिः ।
तत्तथा तव पुत्त्रस्य सैन्यं युधि परन्तप । प्रभग्नं द्रुतमाविग्नमतीव शरपीडितं ।
मारुतेनेव महता मेघानीकं व्यदीर्य्यत । प्रकाल्यमानं तत्सैन्यं नाशकत् प्रतिवीक्षितुं ।
प्रतोदैश्चापि कोटीभिर्हुङ्कारैः साधुवाहितैः । कशापार्ष्ण्यभिघातैश्च वाग्भिरुग्राभिरेव च ।
चोदयन्तो हयांस्तूर्णं पलायन्ते स्म तावकाः । सादिनो रथिनश्चैव पत्तयश्चार्ज्जुनार्द्दिताः । ३१८०
पार्ष्ण्यङ्गुष्ठाङ्कुशैर्नागं चोदयन्तस्तथा परे । संमोहिताः शरैश्चान्ये तमेवाभिमुखा ययुः ।
तव योधा हतोत्साहा विभ्रान्तमनसस्तदा ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि अर्जुनयुद्धे एकोननवतोऽध्यायः ॥ ८९ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ तस्मिन् प्रभग्ने सैन्याग्रे वध्यमाने किरीटिना । के नु तत्र रणे वीराः प्रत्युदीयुर्धनञ्जयं ।
आहोस्विच्छकटव्यूहं प्रविष्टा मोघनिश्चयाः । द्रोणमाश्रित्य तिष्ठन्तः प्राकारमकुतोभयं ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ तथार्जुनेन सम्भग्ने तस्मिंस्तव बलेऽनघ । हतवीरे हतोत्साहे पलायनकृतक्षणे । ३१८५
पाकशासनिनाऽभीक्ष्णं वध्यमाने शरोत्तमैः । न तत्र कश्चित् संग्रामे शशाकार्ज्जुनमीक्षितुं ।
ततस्तव सुतो राजन् दृष्ट्वा सैन्यं तथागतं । दुःशासनो भृशं क्रुद्धो युद्धायार्ज्जुनमभ्ययात् ।
स काञ्चनविचित्रेण कवचेन समावृतः । जाम्बूनदशिरस्त्राणः शूरस्तीव्रपराक्रमः ।
नागानीकेन महता ग्रसन्निव महीमिमां । दुःशासनो महाराज सव्यसाचिनमावृणोत् ।
ह्रादेन गजघण्टानां शङ्खानां निनदेन च । ज्याक्षेपनिनदैश्चैव विरावेण च दन्तिनां । ३१९०
भूर्दिशश्चान्तरिक्षञ्च शब्देनासीत् समावृतं । स मुहूर्त्तः प्रतिभयो दारुणः समपद्यत ।
तान् दृष्ट्वापततस्तूर्णमङ्कुशैरभिचोदितान् । व्यालम्बहस्तान् संरब्धान् सपक्षानिव पर्व्वतान् ।
सिंहनादेन महता नरसिंहो धनञ्जयः । गजानीकममित्राणामभितो व्यधमच्छरैः ।
महोर्म्मिणमिवोद्भूतं श्वसनेन महार्णवं । किरीटी तद्गजानीकं प्राविशन्मकरो यथा ।
काष्ठातीत इवादित्यः प्रतपन् युगसंक्षये । ददृशे दिक्षु सर्व्वासु पार्थः परपुरञ्जयः । ३१९५
खुरशब्देन चाश्वानां नेमिघोषेण तेन च । तेन चोत्क्रुष्टशब्देन ज्यानिनादेन तेन च ।
नानावादित्रशब्देन पाञ्चजन्यस्वनेन च । देवदत्तस्य घोषेण गाण्डीवनिनदेन च ।

मन्दवेगा नरा नागा बभूवुस्ते विचेतसः । शरैराशीविषस्पर्शैर्निर्भिन्नाः सव्यसाचिना ।
ते गजा विशिखैस्तीक्ष्णैर्युधि गाण्डीवचोदितैः । अनेकशतसाहस्रैः सर्व्वाङ्गेषु समर्पिताः ।
आरावं परमं कृत्वा वध्यमानाः किरीटिना । निपेतुरनिशं भूमौ छिन्नपक्षा इवाद्रयः । ३२००
अपरे दन्तवेष्टेषु कुम्भेषु च कटेषु च । शरैः समर्पिता नागाः क्रौञ्चवद्व्यनदन्मुहुः ।
गजस्कन्धगतानाञ्च पुरुषाणां किरीटिना । छिद्यन्ते चोत्तमाङ्गानि भल्लैः सन्नतपर्व्वभिः ।
सकुण्डलानां पततां शिरसां धरणीतले । पद्मानामिव सङ्घातैः पार्थश्चक्रे निवेदनं ।
यन्त्रबद्धा विकवचा व्रणार्त्ता रुधिरोक्षिताः । भ्रमत्सु युधि नागेषु मनुष्या विललम्बिरे ।
केचिदेकेन बाणेन सुमुक्तेन सुपत्त्रिणा । द्वौ त्रयश्च विनिर्भिन्ना निपेतुर्धरणीतले । ३२०५
अतिविद्धाश्च नाराचैर्व्वमन्तो रुधिरं मुखैः । सारोहा न्यपतन्भूमौ द्रुमवन्त इवाचलाः ।
मौर्व्वीं ध्वजं धनुश्चैव युगमीषां तथैव च । रथिनां कुट्टयामास भल्लैः सन्नतपर्व्वभिः ।
न सन्दधन्नचाकर्षन्न विमुञ्चन्न चोद्वहन् । मण्डलेनैव धनुषा नृत्यन्पार्थः स्म दृश्यते ।
अतिविद्धाश्च नाराचैर्व्वमन्तो रुधिरं मुखैः । मुहूर्त्तान्न्यपतन्नन्ये वारणा वसुधातले ।
उत्थितान्यगणेयानि कबन्धानि समन्ततः । अदृश्यन्त महाराज तस्मिन्परमसङ्कुले । ३२१०
सचापाः साङ्गुलित्राणाः सखड्गाः साङ्गदा रणे । अदृश्यन्त भुजाश्छिन्ना हेमाभरणभूषिताः ।
सूपस्करैरधिष्ठानैरीषादण्डकबन्धुरैः । चक्रैर्विमथितैरक्षैर्भग्नैश्च बहुधा युगैः ।
चर्म्मचापधरैश्चैव व्यवकीर्णैस्ततस्ततः । स्रग्भिराभरणैर्व्वस्त्रैः पतितैश्च महाध्वजैः ।
निहतैर्व्वारणैरश्वैः क्षत्त्रियैश्च निपातितैः । अदृश्यत मही तत्र दारुणप्रतिदर्शना ।
एवं दुःशासनबलं वध्यमानं किरीटिना । सम्प्राद्रवन्महाराज व्यथितं सहनायकं । ३२१५
ततो दुःशासनस्त्रस्तः सहानीकः शरार्द्दितः । द्रोणं त्रातारमाकाङ्क्षन्शकटव्यूहमभ्यगात् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि दुःशासनसैन्यपराभवे नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ दुःशासनबलं हत्वा सव्यसाची महारथः । सिन्धुराजं परीप्सन्वै द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
स तु द्रोणं समासाद्य व्यूहस्य प्रमुखे स्थितं । कृताञ्जलिरिदं वाक्यं कृष्णस्यानुमतेऽब्रवीत् ।
शिवेन ध्याहि मां ब्रह्मन् स्वस्ति चैव वदस्व मे । भवत्प्रसादादिच्छामि प्रवेष्टुं दुर्भिदां चमूं ।
भवान्पितृसमो मह्यं धर्म्मराजसमोऽपि च । तथा कृष्णसमश्चैव सत्यमेतद्ब्रवीमि ते । ३२२०
अश्वत्थामा यथा तात रक्षणीयस्तवाऽनघ । तथाऽहमपि ते रक्ष्यः सदैव द्विजसत्तम ।
तव प्रसादादिच्छेयं सिन्धुराजानमाहवे । निहन्तुं द्विपदां श्रेष्ठ प्रतिज्ञां रक्ष मे विभो ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुक्तस्तदाचार्य्यः प्रत्युवाच स्मयन्निव । मामजित्वा न वीभत्सो शक्यो जेतुं जयद्रथः ।
एतावदुक्त्वा तं द्रोणः शरव्रातैरवाकिरत् । सरथाश्वध्वजं तीक्ष्णैः प्रहसन्वै ससारथिं ।
ततोऽर्जुनः शरव्रातान् द्रोणस्यावार्य्य सायकैः । द्रोणमभ्यद्रवद्बाणैर्घोररूपैर्महत्तरैः । ३२२५
विव्याध च रणे द्रोणमनुमान्य विशाम्पते । क्षत्त्रधर्म्मं समास्थाय नवभिः सायकैः पुनः

तस्येषुमिषुभिश्छित्वा द्रोणो विव्याध तावुभौ । विषाग्निज्वलितप्रख्यैरिषुभिः कृष्णपाण्डवौ ।
इयेष पाण्डवस्तस्य बाणैश्छेत्तुं शरासनं । तस्य चिन्तयतस्त्वेवं फाल्गुनस्य महात्मनः ।
द्रोणः शरैरसंभ्रान्तो ज्यां चिच्छेदाशु वीर्य्यवान् । विव्याध च हयानस्य ध्वजं सारथिमेव च ।
अर्ज्जुनञ्च शरैर्वीरः स्मयमानोऽभ्यवाकिरत् । एतस्मिन्नन्तरे पार्थः सज्यं कृत्वा महद्धनुः । ३२३०
विशेषयिष्यन्नाचार्य्यं सर्व्वास्त्रविदुषां वरः । मुमोच षट्शतान् बाणान् गृहीत्वैकमिव द्रुतं ।
पुनः सप्तशतानन्यान् सहस्रञ्चानिवर्त्तिनां । चिक्षेपायुतशश्चान्यांस्तेऽघ्नन् द्रोणस्य तां चमूं ।
तैः सम्यगस्तैर्बलिना कृतिना चित्रयोधिना । मनुष्यवाजिमातङ्गा विद्धाः पेतुर्गतासवः ।
विसूतास्वध्वजाः पेतुः संछिन्नायुधजीविताः । रथिनो रथमुख्येभ्यः सहसा शरपीडिताः ।
चूर्णिताक्षिप्तदग्धानां वज्रानिलहुताशनैः । तुल्यरूपा गजाः पेतुर्गिर्य्यग्राम्बुदवेश्मनां । ३२३५
पेतुरश्वसहस्राणि प्रहतान्यर्ज्जुनेषुभिः । हंसा हिमवतः प्रस्थे वारिविप्रहता इव ।
रथाश्वद्विपपत्त्योघाः सलिलौघा इवाद्भुताः । युगान्तादित्यरश्म्याभैः पाण्डवास्त्रशरैर्हताः ।
तं पाण्डवादित्यशरांशुजालं कुरुप्रवीरान् युधि निष्टपन्तं । स द्रोणमेघः शरवृष्टिवेगैः प्राच्छादयन्मेघ इवार्करश्मीन् ।
अथात्यर्थं विसृष्टेन द्विषतामसुभोजिना । आजघ्ने वक्षसि द्रोणो नाराचेन धनञ्जयं ।
स विह्वलितसर्व्वाङ्गः क्षितिकम्पे यथाचलः । धैर्य्यमालम्ब्य बीभत्सुर्द्रोणं विव्याध पत्रिभिः । ३२४०
द्रोणस्तु पञ्चभिर्व्बाणैर्वासुदेवमताडयत् । अर्ज्जुनञ्च त्रिसप्तत्या ध्वजञ्चास्य त्रिभिः शरैः ।
विशेषयिष्यन् शिष्यञ्च द्रोणो राजन् पराक्रमी । अदृश्यमर्ज्जुनं चक्रे निमेषाच्छरवृष्टिभिः ।
प्रसक्तान् पततोऽद्राक्ष्म भारद्वाजस्य सायकान् । मण्डलीकृतमेवास्य धनुश्चादृश्यताद्भुतं ।
तेऽभ्ययुः समरे राजन् वासुदेवधनञ्जयौ । द्रोणसृष्टाः सुबहवः कङ्कपत्रपरिच्छदाः ।
तं दृष्ट्वा तादृशं युद्धं द्रोणपाण्डवयोस्तदा । वासुदेवो महाबुद्धिः कार्य्यवत्तामचिन्तयत् । ३२४५
ततोऽब्रवीद्वासुदेवो धनञ्जयमिदं वचः । पार्थ पार्थ महाबाहो न नः कालात्ययो भवेत् ।
द्रोणमुत्सृज्य गच्छामः कृत्यमेतन्महत्तरं । पार्थश्चाप्यब्रवीत्कृष्णं यथेष्टमिति केशव ।
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा द्रोणं प्रायान्महाभुजं । परिवृत्तश्च बीभत्सुरगच्छद्विसृजन् शरान् ।
ततोऽब्रवीत् स्वयं द्रोणः क्वेदं पाण्डव गम्यते । ननु नाम रणे शत्रुमजित्वा न निवर्त्तसे ।
॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ गुरुर्भवान्न मे शत्रुः शिष्यः पुत्त्रसमोऽस्मि ते । न चास्ति स पुमाल्लोके यस्त्वां युधि पराजयेत् । ३२५०
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवं ब्रुवाणो बीभत्सुर्जयद्रथवधोत्सुकः । त्वरायुक्तो महाबाहुस्त्वत्सैन्यं समुपाद्रवत् ।
तं चक्ररक्षौ पाञ्चाल्यौ युधामन्यूत्तमौजसौ । अन्वयातां महात्मानौ विशन्तं तावकं बलं ।
ततो जयो महाराज कृतवर्म्मा च सात्वतः । काम्बोजश्च श्रुतायुश्च धनञ्जयमवारयन् ।
तेषां दशसहस्राणि रथानामनुयायिनां । अभीषाहाः शूरसेनाः शिवयोऽथ वसातयः ।
मावेल्लका ललित्थाश्च केकया मद्रकास्तथा । नारायणाश्च गोपालाः काम्बोजानाञ्च ये गणाः । ३२५५
कर्णेन विजिताः पूर्व्वं सङ्ग्रामे शूरसम्मताः । भारद्वाजं पुरस्कृत्य हृष्टात्मानोऽर्ज्जुनं प्रति ।

पुत्त्रशोकाभिसन्तप्तं क्रुद्धं मृत्युमिवान्तकं । त्यजन्तं तुमुले प्राणान् सन्नद्धं चित्रयोधिनं ।
गाहमानमनीकानि मातङ्गमिव यूथपं । महेष्वासं पराक्रान्तं नरव्याघ्रमवारयन् ।
ततः प्रववृते युद्धं तुमुलं लोमहर्षणं । अन्योऽन्यं वै प्रार्थयतां योधानामर्ज्जुनस्य च ।
जयद्रथवधं प्रेप्सुमायान्तं पुरुषर्षभं । न्यवारयन्त सहिताः क्रिया व्याधिमिवोत्थितं । ३२९०
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि द्रोणातिक्रमे एकनवतोऽध्यायः ॥ ९१ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ संनिरुद्धस्तु तैः पार्थो महाबलपराक्रमः । द्रुतं समनुयातश्च द्रोणेन रथिनां वरः ।
किरन्निषुगणान् तीक्ष्णान् स रश्मीनिव भास्करः । तापयामास तत्सैन्यं देहं व्याधिगणो यथा ।
अश्वो विद्धो रथश्छिन्नः सारोहः पातितो गजः । छत्राणि चापविद्धानि रथाश्चक्रैर्व्विनाकृताः ।
विद्रुतानि च सैन्यानि शरार्त्तानि समन्ततः । इत्यासीत्तुमुलं युद्धं न प्राज्ञायत किञ्चन ।
तेषां संयच्छतां सङ्ख्ये परस्परमजिह्मगैः । अर्ज्जुनो ध्वजिनीं राजन् अभीक्ष्णं समकम्पयत् । ३२९५
सत्यां चिकीर्षमाणस्तु प्रतिज्ञां सत्यसङ्गरः । अभ्यद्रवद्रथश्रेष्ठं शोणाश्वं श्वेतवाहनः ।
तं द्रोणः पञ्चविंशत्या मर्म्मभिद्भिरजिह्मगैः । अन्तेवासिनमाचार्य्यो महेष्वासं समार्पयत् ।
तं तूर्णमिव बीभत्सुः सर्व्वशस्त्रभृतां वरः । अभ्यधावदिषूनस्यन्निषुवेगविघातकान् ।
तस्याशुक्षिप्तान् भल्लान् हि भल्लैः सन्नतपर्व्वभिः । प्रत्यविध्यदमेयात्मा ब्रह्मास्त्रं समुदीरयन् ।
तदद्भुतमपश्याम द्रोणस्याचार्य्यकं युधि । यतमानो युवा नैनं प्रत्यविध्यद्यदर्ज्जुनः । ३३००
क्षरन्निव महामेघो वारिधाराः सहस्रशः । द्रोणमेघः पार्थशैलं ववर्ष शरवृष्टिभिः ।
अर्ज्जुनः शरवर्षन्तं ब्रह्मास्त्रेणैव मारिष । प्रतिजग्राह तेजस्वी बाणान् बाणैर्व्विशातयन् ।
द्रोणस्तु पञ्चविंशत्या श्वेतवाहनमार्दयत् । वासुदेवञ्च सप्तत्या बाह्वोरुरसि चाशुगैः ।
पार्थस्तु प्रहसन् धीमानाचार्य्यं सशरौघिणं । विसृजन्तं शितान् बाणानवारयत तं युधि ।
अथ तौ वध्यमानौ तु द्रोणेन रथसत्तमौ । आवर्ज्जयेतां दुर्द्धर्षं युगान्ताग्निमिवोत्थितं । ३३०५
वर्ज्जयन्निशितान् बाणान् द्रोणचापविनिःसृतान् । किरीटमाली कौन्तेयो भोजानीकं व्यशातयत् ।
सोऽन्तरा कृतवर्म्माणं काम्बोजञ्च सुदक्षिणं । अभ्ययाद्वर्ज्जयन् द्रोणं मैनाकमिव पर्व्वतं ।
ततो भोजो नरव्याघ्रो दुर्द्धर्षं कुरुसत्तमं । अविध्यत्तूर्णमव्यग्रो दशभिः कङ्कपत्रिभिः ।
तमर्ज्जुनः शतेनाजौ राजन् विव्याध पत्रिणा । पुनश्चान्यैस्त्रिभिर्ब्बाणैर्मोहयन्निव सात्वतं ।
भोजस्तु प्रहसन् पार्थं वासुदेवञ्च माधवं । एकैकं पञ्चविंशत्या सायकानां समार्पयत् । ३३१०
तस्यार्ज्जुनो धनुश्छित्त्वा विव्याधैनं त्रिसप्तभिः । शरैरग्निशिखाकारैः क्रुद्धाशीविषसन्निभैः ।
अथान्यद्धनुरादाय कृतवर्म्मा महारथः । पञ्चभिः सायकैस्तूर्णं विव्याधोरसि भारत ।
पुनश्च निशितैर्ब्बाणैः पार्थं विव्याध पञ्चभिः । तं पार्थो नवभिर्ब्बाणैराजघान स्तनान्तरे ।
दृष्ट्वा विषक्तं कौन्तेयं कृतवर्म्मरथं प्रति । चिन्तयामास वार्ष्णेयो न नः कालात्ययो भवेत् ।
ततः कृष्णोऽब्रवीत्पार्थं कृतवर्म्मणि मा दयां । कुरु सम्बन्धकं हित्वा प्रमथ्यैनं विशातय । ३३१५

ततः स कृतवर्म्माणं मोहयित्वाऽर्ज्जुनः शरैः। अभ्यगात्त्वरितैरश्वैः काम्बोजानामनीकिनीं।
अमर्षितस्तु हार्द्दिक्यः प्रविष्टे श्वेतवाहने। विधुन्वन् सशरं चापं पाञ्चाल्याभ्यां समागतः।
चक्ररक्षौ तु पाञ्चाल्यावर्ज्जुनस्य पदानुगौ। पर्य्यवारयदायान्तौ कृतवर्म्मा रथेषुभिः।
तावविध्यत् ततो भोजः कृतवर्म्मा शितैः शरैः। त्रिभिरेव युधामन्युं चतुर्भिश्चोत्तमौजसं।
तावप्येनं विविधतुर्दशभिर्दशभिः शरैः। त्रिभिरेव युधामन्युरुत्तमौजास्त्रिभिस्तथा। ३२९०
संचिच्छिदतुरप्यस्य ध्वजं कार्म्मुकमेव च। अथान्यद्धनुरादाय हार्द्दिक्यः क्रोधमूर्च्छितः।
कृत्वा विधनुषौ वीरौ शरवर्षैरवाकिरत्। तावन्ये धनुषी सज्ये कृत्वा भोजं विजघ्नतुः।
तेनान्तरेण बीभत्सुर्व्विवेशामित्रवाहिनीं। न लेभाते तु तौ द्वारं वारितौ कृतवर्म्मणा।
धार्त्तराष्ट्रेष्वनीकेषु यतमानौ नरर्षभौ। अनीकान्यर्द्दयन् युद्धे त्वरितः श्वेतवाहनः।
नावधीत्कृतवर्म्माणं प्राप्तमप्यरिसूदनः। तं दृष्ट्वा तु तथा यान्तं शूरो राजा श्रुतायुधः। ३२९५
अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्धो विधुन्वानो महद्धनुः। स पार्थं त्रिभिरानर्च्छत् सप्तत्या च जनार्द्दनं।
क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन पार्थकेतुमताडयत्। ततोऽर्ज्जुनो नवत्या तु शराणां नतपर्व्वणां।
आजघान भृशं क्रुद्धस्तोत्त्रैरिव महाद्विपं। स तं न ममृषे राजन् पाण्डवेयस्य विक्रमं।
अथैनं सप्तसप्तत्या नाराचानां समार्पयत्। तस्यार्ज्जुनो धनुश्छित्त्वा शरावापं निकृत्य च।
आजघानोरसि क्रुद्धः सप्तभिर्नतपर्व्वभिः। अथान्यद्धनुरादाय स राजा क्रोधमूर्च्छितः। ३३००
वासविं नवभिर्व्वाणैर्ब्बाह्वोरुरसि चार्पयत्। ततोऽर्ज्जुनः स्मयन्नेव श्रुतायुधमरिन्दमः।
शरैरनेकसाहस्रैः पीडयामास भारत। अश्वांश्चास्यावधीत्तूर्णं सारथिञ्च महारथः।
विव्याध चैनं सप्तत्या नाराचानां महाबलः। हताश्वं रथमुत्सृज्य स तु राजा श्रुतायुधः।
अभ्यद्रवद्रणे पार्थं गदामुद्यम्य वीर्य्यवान्। वरुणस्यात्मजो वीरः स तु राजा श्रुतायुधः।
पर्णाशा जननी यस्य शीततोया महानदी। तस्य माताऽब्रवीद्राजन् वरुणं पुत्रकारणात्। ३३०५
अवध्योऽयं भवेल्लोके शत्रूणां तनयो मम। वरुणस्त्वब्रवीत् प्रीतो ददाम्यस्मै वरं हितं।
दिव्यमस्त्रं सुतस्तेऽयं येनावध्यो भविष्यति। नास्ति चाप्यमरत्वं वै मनुष्यस्य कथञ्चन।
सर्व्वेणावश्यमर्त्तव्यं जातेन सरितांवरे। दुर्द्धर्षस्त्वेष शत्रूणां रणेषु भविता सदा।
अस्त्रस्यास्य प्रभावाद्वै व्येतु ते मानसो ज्वरः। इत्युक्त्वा वरुणः प्रादात् गदां मन्त्रपुरस्कृतां।
यामासाद्य दुराधर्षः सर्व्वलोके श्रुतायुधः। उवाच चैनं भगवान् पुनरेव जलेश्वरः। ३३१०
अयुध्यति न मोक्तव्या सा त्वय्येव पतेदिति। हन्यादेषा प्रतीपं हि प्रयोक्तारमपि प्रभो।
न चाकरोत् स तद्वाक्यं प्राप्ते काले श्रुतायुधः। स तया वीरघातिन्या जनार्द्दनमताडयत्।
प्रतिजग्राह तां कृष्णः पीनेनांसेन वीर्य्यवान्। नाकम्पयत शौरिं सा विन्ध्यं गिरिमिवानिलः।
प्रत्युद्यान्ती तमेवैषा कृत्येव दुरधिष्ठिता। जघान चास्थितं वीरं श्रुतायुधममर्षणं।
हत्वा श्रुतायुधं वीरं धरणीमन्वपद्यत। गदां निवर्त्तितां दृष्ट्वा निहतञ्च श्रुतायुधं। ३३१५

हाहाकारो महांस्तत्र सैन्यानां समजायत । स्वेनास्त्रेण हतं दृष्ट्वा श्रुतायुधमरिन्दमं ।
अयुध्यमानाय ततः क्षिप्तया नराधिप । हित्वा श्रुतायुधेनाथ तस्मात्तमवधीद्गदा ।
यथोक्तं वरुणेनाजौ तथा स निधनं गतः । व्यसुश्चाप्यपतद्भूमौ प्रेक्षतां सर्व्वधन्विनां ।
पतमानस्तु स बभौ पर्णाशायाः प्रियः सुतः । स भग्न इव वातेन बहुशाखो वनस्पतिः ।
ततः सर्व्वाणि सैन्यानि सेनामुख्याश्च सर्व्वशः । प्राद्रवन्त हतं दृष्ट्वा श्रुतायुधमरिन्दमं । ३१२०
ततः काम्बोजराजस्य पुत्त्रः शूरः सुदक्षिणः । अभ्ययाज्जवनैरश्वैः फाल्गुनं शत्रुसूदनं ।
तस्य पार्थः शरान् सप्त प्रेषयामास भारत । ते तं शूरं विनिर्भिद्य प्राविशन् धरणीतलं ।
सोऽतिविद्धः शरैस्तीक्ष्णैर्गाण्डीवप्रेषितैर्मृधे । अर्ज्जुनं प्रतिविव्याध दशभिः कङ्कपत्त्रिभिः ।
वासुदेवं त्रिभिर्व्विद्ध्वा पुनः पार्थञ्च पञ्चभिः । तस्य पार्थो धनुश्छित्त्वा केतुं चिच्छेद मारिष ।
भल्लाभ्यां भृशतीक्ष्णाभ्यां तञ्च विव्याध पाण्डवः । सतु पार्थं त्रिभिर्व्विद्ध्वा सिंहनादमथानदत् । ३१२५
सर्व्वपारशवीञ्चैव शक्तिं शूरः सुदक्षिणः । सघण्टां प्राहिणोद्घोरां क्रुद्धो गाण्डीवधन्वने ।
सा ज्वलन्ती महोल्केव तमासाद्य महारथं । सविस्फुलिङ्गा निर्भिद्य निपपात महीतले ।
शक्त्या त्वभिहतो गाढं मूर्च्छयाभिपरिप्लुतः । समाश्वस्य महातेजाः सृक्किणी परिलेलिहन् ।
तं चतुर्द्दशभिः पार्थो नाराचैः कङ्कपत्त्रिभिः । साश्वध्वजधनुःसूतं विव्याधाचिन्त्यविक्रमः ।
रथञ्चान्यैः सुबहुभिश्चक्रे विशकलं शरैः । सुदक्षिणन्तु काम्बोजं मोघसङ्कल्पविक्रमं । ३१३०
बिभेद हृदि बाणेन पृथुधारेण पाण्डवः । स भिन्नवर्म्मा स्रस्ताङ्गः प्रभ्रष्टमुकुटाङ्गदः ।
पपाताभिमुखः शूरो यन्त्रमुक्त इव ध्वजः । गिरेः शिखरजः श्रीमान् सुशाखः सुप्रतिष्ठितः ।
निर्भग्न इव वातेन कर्णिकारो हिमात्यये । शेते स्म निहतो भूमौ काम्बोजास्तरणोचितः ।
महार्हाभरणोपेतः सानुमानिव पर्व्वतः । सुदर्शनीयस्ताम्राक्षः कर्णिना स सुदक्षिणः ।
पुत्त्रः काम्बोजराजस्य पार्थेन विनिपातितः । धारयन्नग्निसङ्काशां शिरसा काञ्चनीं स्रजं । ३१३५
अशोभत महाबाहुर्व्यसुर्भूमौ निपातितः । ततः सर्व्वाणि सैन्यानि व्यद्रवन्त सुतस्य ते ।
हतं श्रुतायुधं दृष्ट्वा काम्बोजञ्च सुदक्षिणं ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि श्रुतायुधसुदक्षिणवधे द्विनवतोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ हते सुदक्षिणे राजन् वीरे चैव श्रुतायुधे । जवेनाभ्यद्रवन् पार्थं कुपिताः सैनिकास्तव ।
अभीषाहाः शूरसेनाः शिबयोऽथ वसातयः । अभ्यवर्षंस्ततो राजन् शरवर्षैर्धनञ्जयं ।
तेषां षष्टिशतानन्यान् प्राधमत् पाण्डवः शरैः । ते स्म भीताः पलायन्ते व्याघ्रात् क्षुद्रमृगा इव । ३१४०
ते निवृत्ताः पुनः पार्थं सर्व्वतः पर्य्यवारयन् । रणे सपत्नान्निघ्नन्तं जिगीषन्तं परान् युधि ।
तेषामापततां तूर्णं गाण्डीवप्रेषितैः शरैः । शिरांसि पातयामास बाहूंश्चापि धनञ्जयः ।
शिरोभिः पतितैस्तत्र भूमिरासीन्निरन्तरा । अभ्रच्छायेव चैवासीद्ध्वाङ्क्षगृध्रवलैर्युधि ।
तेषु तूत्साद्यमानेषु क्रोधामर्षसमन्वितौ । श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च धनञ्जयमयुध्यतां ।

बलिनौ स्पर्द्धिनौ वीरौ कुलजौ बाहुशालिनौ । तावेनं शरवर्षाभ्यां व्यद्रावयतमच्युतं ।
त्वरायुक्तौ महाराज प्रार्थयानौ महद्यशः । अर्ज्जुनस्य वधप्रेप्सू पुत्रार्थे तव धन्विनौ ।
तावर्ज्जुनं सहस्रेण पत्रिणां नतपर्व्वणां । पूरयामासतुः क्रुद्धौ तडागं जलदौ यथा ।
श्रुतायुश्च ततः क्रुद्धस्तोमरेण धनञ्जयं । आजघान रथश्रेष्ठः पीतेन निशितेन च ।
सोऽतिविद्धो बलवता शत्रुणा शत्रुकर्षणः । जगाम परमं मोहं मोहयन् केशवं रणे ।
एतस्मिन्नेव काले तु सोऽच्युतायुर्महारथः । शूलेन भृशतीक्ष्णेन ताडयामास पाण्डवं ।
क्षते क्षारं हि स ददौ पाण्डवस्य महात्मनः । पार्थोऽपि भृशसंविद्धो ध्वजयष्टिं समाश्रितः ।
ततः सर्व्वस्य सैन्यस्य तावकस्य विशाम्पते । सिंहनादो महानासीत् हतं मत्वा धनञ्जयं ।
कृष्णश्च भृशसन्तप्तो दृष्ट्वा पार्थं विचेतनं । आश्वासयत् सुहृद्याभिर्वाग्भिस्तत्र धनञ्जयं ।
ततस्तौ रथिनां श्रेष्ठौ लब्धलक्ष्यौ धनञ्जयं । वासुदेवञ्च वार्ष्णेयं शरवर्षैः समन्ततः ।
सचक्रकूवररथं साश्वध्वजपताकिनं । अदृश्यं चक्रतुर्युद्धे तदद्भुतमिवाभवत् ।
प्रत्याश्वस्तस्तु बीभत्सुः शनकैरिव भारत । प्रेतराजपुरं प्राप्य पुनः प्रत्यागतो यथा ।
संच्छन्नं शरजालेन रथं दृष्ट्वा सकेशवं । शत्रू चाभिमुखौ दृष्ट्वा दीप्यमानाविवानलौ ।
प्रादुश्चक्रे ततः पार्थः शाक्रमस्त्रं महारथः । तस्मादासन् सहस्राणि शराणां नतपर्व्वणां ।
ते जघ्नुस्तौ महेष्वासौ ताभ्यां मुक्ताश्च सायकाः । विचेरुराकाशगताः पार्थवाणविदारिताः ।
प्रतिहत्य शरांस्तूर्णं शरवेगेन पाण्डवः । प्रतस्थे तत्र तत्रैव योधयन् वै महारथान् ।
तौ च फाल्गुनबाणौघैर्विबाहुशिरसौ कृतौ । वसुधामन्वपद्येतां वातनुन्नाविव द्रुमौ ।
श्रुतायुषश्च निधनं बधश्चैवाच्युतायुषः । लोकविस्मापनमभूत् समुद्रस्येव शोषणं ।
तयोः पदानुगान् हत्वा पुनः पञ्चाशतं रथान् । प्रत्यगात् भारतीं सेनां निघ्नन् पार्थो वरान् वरान् ।
श्रुतायुषञ्च निहतं प्रेक्ष्य चैवाच्युतायुषं । नियतायुश्च संक्रुद्धो दीर्घायुश्चैव भारत ।
पुत्रौ तयोर्नरश्रेष्ठौ कौन्तेयं प्रतिजग्मतुः । किरन्तौ विविधान् बाणान् पितृव्यसनकर्षितौ ।
तावर्ज्जुनो मुहूर्त्तेन शरैः सन्नतपर्व्वभिः । प्रेषयत् परमक्रुद्धो यमस्य सदनं प्रति ।
लोडयन्तमनीकानि द्विपं पद्मसरो यथा । नाशक्नुवन् वारयितुं पार्थं क्षत्रियपुङ्गवाः ।
अङ्गास्तु गजवारेण पाण्डवं पर्य्यवारयन् । क्रुद्धाः सहस्रशो राजन् शिक्षिता हस्तिसादिनः ।
दुर्य्योधनसमादिष्टाः कुञ्जरैः पर्व्वतोपमैः । प्राच्याश्च दाक्षिणात्याश्च कलिङ्गप्रमुखा नृपाः ।
तेषामापततां शीघ्रं गाण्डीवप्रेषितैः शरैः । निचकर्त्त शिरांस्युग्रो बाहूनपि सभूषणान् ।
तैः शिरोभिर्मही कीर्णा बाहुभिश्चैव साङ्गदैः । बभौ कनकपाषाणा भुजगैरिव संवृता ।
बाहवो विशिखैश्छिन्नाः शिरांस्युन्मथितानि च । पतमानान्यदृश्यन्त द्रुमेभ्य इव पक्षिणः ।
शरैः सहस्रशो विद्धा द्विपाः प्रस्रुतशोणिताः । अदृश्यन्ताद्रयः काले गैरिकाम्बुस्रवा इव ।
निहताः शेरते स्मान्ये बीभत्सोर्निशितैः शरैः । गजपृष्ठगता म्लेच्छा नानाविकृतदर्शनाः ।

नानावेशधरा राजन् नानाशस्त्रौघसंवृताः। रुधिरेणानुलिप्ताङ्गा भान्ति चित्रैः शरैर्हताः। २१७५
शोणितं निर्वमन्ति स्म द्विपाः पार्थशराहताः। सहस्रशश्छिन्नगात्राः सारोहाः सपदानुगाः।
चुक्रुशुश्च निपेतुश्च बभ्रमुश्चापरे दिशः। भृशं त्रस्ताश्च बहवः स्वानेव ममृदुर्गजाः।
सान्तरायुधिनश्चैव द्विपास्तीक्ष्णविषोपमाः। विदन्त्यसुरमायां ये सुघोरा घोरचक्षुषः।
यवनाः पारदाश्चैव शकाश्च सह बाह्लिकैः। गोयोनिप्रभवा म्लेच्छाः कालकल्पाः प्रहारिणः।
दार्व्वातिसारा दरदाः पुण्ड्राश्चैव सहस्रशः। ते न शक्याः स्म सङ्ख्यातुं व्राताः शतसहस्रशः। २१८०
अभ्यवर्षन्त ते सर्व्वे पाण्डवं निशितैः शरैः। अवाकिरंश्च ते म्लेच्छा नानायुद्धविशारदाः।
तेषामपि ससर्ज्जाशु शरवृष्टिं धनञ्जयः। सृष्टिस्तथाविधा ह्यासीच्छलभानामिवायतिः।
अभ्रच्छायामिव शरैः सैन्ये कृत्वा धनञ्जयः। मुण्डार्द्धमुण्डान् जटिलान् अशुचीञ्जटिलाननान्।
म्लेच्छानघातयत् सर्व्वान् समेतानस्त्रतेजसा। शरैश्च शतशो विद्धास्ते सङ्घा गिरिचारिणः।
प्राद्रवन्त रणे भीता गिरिगह्वरवासिनः। गजाश्वसादिम्लेच्छानां पतितानां शितैः शरैः। २१८५
वकाः कङ्का वृका भूमावपिबन् रुधिरं मुदा। पत्त्यश्वरथनागैश्च प्रच्छन्नकृतसङ्क्रमां।
शरवर्षप्लवां घोरां केशशैवलशाद्वलां। प्रावर्त्तयन्नदीमुग्रां शोणितौघतरङ्गिणीं।
छिन्नाङ्गुलिक्षुद्रमत्स्यां युगान्ते कालसन्निभां। अकरोद्गजसम्बाधां नदीमुत्तरशोणितां।
देहेभ्यो राजपुत्राणां नागाश्वरथसादिनां। यथा स्थलञ्च निम्नञ्च न स्याद्वर्षति वासवे।
तथासीत् पृथिवी सर्व्वा शोणितेन परिप्लुता। षट्सहस्रान् हयान्वीरान् पुनर्दशशतान् वरान्। २१९०
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय क्षत्रियान् क्षत्रियर्षभः। शरैः सहस्रशो विद्धा विधिवत् कल्पिता द्विपाः।
शेरते भूमिमासाद्य शैला वज्रहता इव। सवाजिरथमातङ्गान् निघ्नन् व्यचरदर्जुनः।
प्रभिन्न इव मातङ्गो मृद्नन् नलवनं यथा। भूरिद्रुमलतागुल्मं शुष्केन्धनतृणोलपं।
निर्द्दहेदनलोऽरण्यं यथा वायुसमीरितः। सैन्यारण्यं तव तथा कृष्णानिलसमीरितः।
शरार्च्चिरदहत् क्रुद्धः पाण्डवाग्निर्धनञ्जयः। शून्यान् कुर्व्वन् रथोपस्थान् मानवैः संस्तरन्महीं। २१९५
प्रानृत्यदिव सम्बाधे चापहस्तो धनञ्जयः। वज्रकल्पैः शरैर्भूमिं कुर्व्वन्नुत्तरशोणितां।
प्राविशद्भारतीं सेनां संक्रुद्धो वै धनञ्जयः। तं श्रुतायुस्तथाम्बष्ठो व्रजमानं न्यवारयत्।
तस्यार्ज्जुनः शरैस्तीक्ष्णैः कङ्कपत्रपरिच्छदैः। न्यपातयद्धयान् शीघ्रं यतमानस्य मारिष।
धनुश्चास्यापरैश्छित्त्वा शरैः पार्थो विचक्रमे। अम्बष्ठस्तु गदां गृह्य क्रोधपर्य्याकुलेक्षणः।
आससाद रणे पार्थं केशवञ्च महारथं। ततः स प्रहरन् वीरो गदामुद्यम्य भारत। २२००
रथमावार्य्य गदया केशवं समताडयत्। गदया ताडितं दृष्ट्वा केशवं परवीरहा।
अर्ज्जुनोऽथ भृशं क्रुद्धः सोऽम्बष्ठं प्रति भारत। ततः शरैर्हेमपुङ्खैः सगदं रथिनां वरं।
छादयामास समरे मेघः सूर्य्यमिवोदितं। अथापरैः शरैश्चापि गदां तस्य महात्मनः।
अचूर्णयत्तदा पार्थस्तदद्भुतमिवाभवत्। अथ तां पतितां दृष्ट्वा गृह्यान्यां च महागदां।

अर्ज्जुनं वासुदेवञ्च पुनः पुनरताडयत् । तस्यार्ज्जुनः क्षुरप्राभ्यां सगदावुद्यतौ भुजौ । ३४०५
चिच्छेदेन्द्रध्वजाकारौ शिरश्चाप्येन पत्रिणा । स पपात हतो राजन् वसुधामनुनादयन् ।
इन्द्रध्वज इवोत्सृष्टो यन्त्रनिर्म्मुक्तबन्धनः । रथानीकावगाढश्च वारणाश्वशतैर्वृतः ।
अदृश्यत तदा पार्थो घनैः सूर्य्य इवावृतः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि अम्बष्ठवधे त्रिनवतोऽध्यायः ॥ ९३ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततः प्रविष्टे कौन्तेये सिन्धुराजजिघांसया । द्रोणानीकं विनिर्भिद्य भोजानीकञ्च दुस्तरं ।
काम्बोजस्य च दायादे हते राजन् सुदक्षिणे । श्रुतायुधे च विक्रान्ते निहते सव्यसाचिना । ३४१०
विप्रद्रुतेष्वनीकेषु विध्वस्तेषु समन्ततः । प्रभग्नं स्वबलं दृष्ट्वा पुत्रस्ते द्रोणमभ्ययात् ।
त्वरन्नेकरथेनैव समेत्य द्रोणमब्रवीत् । गतः स पुरुषव्याघ्रः प्रमथ्येमां महाचमूं ।
अत्र बुद्ध्या समीक्षस्व किन्नु कार्य्यमनन्तरं । अर्ज्जुनस्य विघाताय दारुणेऽस्मिन् जनक्षये ।
यथा स पुरुषव्याघ्रो न हन्येत जयद्रथः । तथा विधत्स्व भद्रं ते त्वं हि नः परमा गतिः ।
असौ धनञ्जयाग्निर्हि कोपमारुतचोदितः । सेनाकक्षं दहति मे वह्निः कक्षमिवोत्थितः । ३४१५
अतिक्रान्ते हि कौन्तेये भित्त्वा सैन्यं परन्तप । जयद्रथस्य गोप्तारः संशयं परमं गताः ।
स्थिरा बुद्धिर्नरेन्द्राणामासीद्ब्रह्मविदाम्वर । नातिक्रमिष्यति द्रोणं जातु जीवन् धनञ्जयः ।
योऽसौ पार्थो व्यतिक्रान्तो मिषतस्ते महाद्युते । सर्व्वं ह्यद्यातुरं मन्ये नैतदस्ति बलं मम ।
जानामि त्वां महाभाग पाण्डवानां हिते रतं । तथा मुह्यामि च ब्रह्मन् कार्य्यवत्तां विचिन्तयन् ।
यथाशक्ति च ते ब्रह्मन् वर्त्तये वृत्तिमुत्तमां । प्रीणामि च यथाशक्ति तच्च त्वं नावबुध्यसे । ३४२०
अस्मान्न त्वं सदा भक्तानिच्छस्यमितविक्रम । पाण्डवान् सततं प्रीणास्यस्माकं विप्रिये रतान् ।
अस्मानेवोपजीवंस्त्वमस्माकं विप्रिये रतः । नह्यहं त्वां विजानामि मधुदिग्धमिव क्षुरं ।
नादास्यच्चेद्वरं मह्यं भवान् पाण्डवनिग्रहे । नावारयिष्यं गच्छन्तमहं सिन्धुपतिं गृहान् ।
मया त्वाशंसमानेन त्वत्त्राणमबुद्धिना । आश्वासितः सिन्धुपतिर्मोहाद्दत्तश्च मृत्यवे ।
यमदंष्ट्रान्तरम्प्राप्तो मुच्येतापि हि मानवः । नार्ज्जुनस्य वशं प्राप्तो मुच्येताजौ जयद्रथः । ३४२५
स तथा कुरु शोणाश्व यथा मुच्येत सैन्धवः । मम चार्त्तप्रलापानां माक्रुधः पाहि सैन्धवं ।
॥ द्रोण उवाच ॥ नाभ्यसूयामि ते वाक्यमश्वत्थाम्नाऽसि मे समः । सत्यं तु ते प्रवक्ष्यामि तज्जुषस्व विशाम्पते ।
सारथिप्रवरः कृष्णः शीघ्राश्चास्य हयोत्तमाः । अल्पञ्च विवरं कृत्वा तूर्णं याति धनञ्जयः ।
किन्न पश्यसि बाणौघान् क्रोशमात्रे किरीटिनः । पश्चाद्रथस्य पतितान् क्षिप्तान् शीघ्रं हि गच्छतः ।
न चाहं शीघ्रयानेऽद्य समर्थो वयसान्वितः । सेनामुखे च पार्थानामेतद्बलमुपस्थितं । ३४३०
युधिष्ठिरश्च मे ग्राह्यो मिषतां सर्व्वधन्विनां । एवं मया प्रतिज्ञातं क्षत्रमध्ये महाभुज ।
धनञ्जयेन चोत्सृष्टो वर्त्तते प्रमुखे नृप । तस्माद्व्यूहमुखं हित्वा नाहं योत्स्यामि फाल्गुनं ।
तुल्याभिजनकर्म्माणं शत्रुमेकं सहायवान् । गत्वा योधय मा भैस्त्वं त्वं ह्यस्य जगतः पतिः ।

राजा शूरः कृती दक्षो जेतुं परपुरञ्जय । वीरः स्वयं प्रयाह्यत्र यत्र पार्थो धनञ्जयः ।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ कथं त्वामप्यतिक्रान्तः सर्व्वशस्त्रभृतां वरं । धनञ्जयो मया शक्य आचार्य्य प्रतिबाधितुं ।
अपि शक्यो रणे जेतुं वज्रहस्तः पुरन्दरः । नार्ज्जुनः समरे शक्यो जेतुं परपुरञ्जयः ।
येन भोजश्च हार्द्दिक्यो भवांश्च त्रिदशोपमः । अस्त्रप्रतापेन जितौ श्रुतायुश्च निवर्हितः ।
सुदक्षिणश्च निहतः स च राजा श्रुतायुधः । श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च म्लेच्छाश्चायुतशो हताः ।
तं कथं पाण्डवं युद्धे दहन्तमिव पावकं । प्रतियोत्स्यामि दुर्द्धर्षं तमहं शस्त्रकोविदं ।
क्षमञ्च मन्यसे युद्धं मम तेनाद्य संयुगे । परवानस्मि भवति प्रेष्यवद्रक्ष मे यशः ।
॥ द्रोण उवाच ॥ सत्यं वदसि कौरव्य दुराधर्षो धनञ्जयः । अहन्तु तत् करिष्यामि यथैनं प्रसहिष्यसि ।
अद्भुतञ्चाद्य पश्यन्तु लोके सर्व्वधनुर्द्धराः । विषक्तं त्वयि कौन्तेयं वासुदेवस्य पश्यतः ।
एष ते कवचं राजंस्तथा बध्नामि काञ्चनं । यथा नराणां नास्त्राणि प्रहरिष्यन्ति ते रणे ।
यदि त्वां सासुरसुराः सयक्षोरगराक्षसाः । योधयन्ति त्रयो लोकाः सनरा नास्ति ते भयं ।
न कृष्णो नच कौन्तेयो नचान्यः शस्त्रभृद्रणे । शरानर्पयितुं कश्चित् कवचे तव शक्ष्यति ।
स त्वं कवचमास्थाय क्रुद्धमद्य रणेऽर्ज्जुनं । त्वरमाणः स्वयं याहि न त्वासौ विषहिष्यति ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुक्त्वा त्वरन्द्रोणः स्पृष्ट्वाम्भो वर्म्म भास्वरं । आबबन्धाद्भुततमं जपन् मन्त्रान् यथाविधि ।
रणे तस्मिन् सुमहति विजयाय सुतस्य ते । विसिस्मापयिषुर्ल्लोकान् विद्यया ब्रह्मवित्तमः ।
॥ द्रोण उवाच ॥ करोतु स्वस्ति ते ब्रह्म ब्रह्मा चापि द्विजातयः । सरीसृपाश्च ये श्रेष्ठास्तेभ्यस्ते स्वस्ति भारत ।
ययातिर्नहुषश्चैव धुन्धुमारो भगीरथः । तुभ्यं राजर्षयः सर्व्वे स्वस्ति कुर्व्वन्तु सर्व्वशः ।
स्वस्ति तेऽस्त्वेकपादेभ्यो बहुपादेभ्य एव च । स्वस्त्यस्त्वपादकेभ्यश्च नित्यं तव महारणे ।
स्वाहा स्वधा शची चैव स्वस्ति कुर्व्वन्तु ते सदा । लक्ष्मीररुन्धती चैव कुरुतां स्वस्ति तेऽनघ ।
असितो देवलश्चैव विश्वामित्रस्तथाऽङ्गिराः । वसिष्ठः कश्यपश्चैव स्वस्ति कुर्व्वन्तु ते नृप ।
धाता विधाता लोकेशो दिशश्च सदिगीश्वराः । स्वस्ति तेऽद्य प्रयच्छन्तु कार्त्तिकेयश्च षण्मुखः ।
विवस्वान् भगवान् स्वस्ति करोतु तव सर्व्वशः । दिग्गजाश्चैव चत्वारः क्षितिश्च गगनं ग्रहाः ।
अधस्ताद्धरणीं योऽसौ सदा धारयते नृप । शेषश्च पन्नगश्रेष्ठः स्वस्ति तुभ्यं प्रयच्छतु ।
गान्धारे युधि विक्रम्य निर्ज्जिताः सुरसत्तमाः । पुरा वृत्रेण दैत्येन भिन्नदेहाः सहस्रशः ।
हृततेजोबलाः सर्व्वे तदा सेन्द्रा दिवौकसः । ब्रह्माणं शरणं जग्मुर्वृत्राद्भीता महासुरात् ।
॥ देवा ऊचुः ॥ प्रमर्द्दितानां वृत्रेण देवानां देवसत्तम । गतिर्भव सुरश्रेष्ठ त्राहि नो महतो भयात् ।
अथ पार्श्वे स्थितं विष्णुं शक्रादींश्च सुरोत्तमान् । प्राह तथ्यमिदं वाक्यं विषण्णान् सुरसत्तमान् ।
रक्ष्या मे सततं देवा सहेन्द्राः सद्विजातयः । त्वष्टुः सुदुर्द्धरं तेजो येन वृत्रो विनिर्म्मितः ।
त्वष्ट्रा पुरा तपस्तप्त्वा वर्षायुतशतं तदा । वृत्रो विनिर्म्मितो देवाः प्राप्यानुज्ञां महेश्वरात् ।
स तस्यैव प्रसादाद्वो हन्यादेव रिपुर्ब्बली । नागत्वा शङ्करस्थानं भगवान् दृश्यते हरः ।

दृष्ट्वा जेष्यथ वृत्रं तं चिप्रं गच्छत मन्दरं । यत्रास्ते तपसां योनिर्दक्षयज्ञविनाशनः ।
पिनाकी सर्व्वभूतेशो भगनेत्रनिपातनः । ते गत्वा सहिता देवा ब्रह्मणा सह मन्दरं । ३४६५
अपश्यंस्तेजसां राशिं सूर्य्यकोटिसमप्रभं । सोऽब्रवीत्स्वागतं देवा ब्रूत किङ्करवाण्यहं ।
अमोघं दर्शनं मह्यं कामप्राप्तिरतोऽस्तु वः । एवमुक्तास्तु ते सर्व्वे प्रत्यूचुस्तं दिवौकसः ।
तेजो हृतं नो वृत्रेण गतिर्भव दिवौकसां । मूर्त्तीरीचस्व नो देव प्रहारैर्ज्जर्ज्जरीकृताः ।
शरणं त्वां प्रपन्नाः स्म गतिर्भव महेश्वर ।
॥ शर्व्व उवाच ॥ विदितं वो यथा देवाः कृत्येयं सुमहाबला । त्वष्टुस्तेजोभवा घोरा दुर्निवार्य्या कृतात्मभिः । ३४७०
अवश्यन्तु मया कार्य्यं साह्यं सर्व्वदिवौकसां । ममेदं गात्रजं शक्र कवचं गृह्य भास्वरं ।
दधानोऽनेन मन्त्रेण मानसेन सुरेश्वर ।
॥ द्रोण उवाच ॥ इत्युक्त्वा वरदः प्रादात् वर्म्म तन्मन्त्रमेव च । स तेन वर्म्मणा गुप्तः प्रायाद्वृत्रचमूं प्रति ।
नानाविधैश्च शस्त्रौघैः पात्यमानैर्म्महारणे । न सन्धिः शक्यते भेत्तुं वर्म्मबन्धस्य तस्य तु ।
ततो जघान समरे वृत्रं देवपतिः स्वयं । तञ्च मन्त्रमयं बन्धं वर्म्म चाङ्गिरसे ददौ । ३४७५
अङ्गिराः प्राह पुत्रस्य मन्त्रज्ञस्य वृहस्पतेः । वृहस्पतिरथोवाच अग्निवेश्याय धीमते ।
अग्निवेश्यो मम प्रादात्तेन बध्नामि वर्म्म ते । तवाद्य देहरक्षार्थं मन्त्रेण नृपसत्तम ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुक्त्वा ततो द्रोणस्तव पुत्रं महाद्युतिं । पुनरेव वचः प्राह शनैराचार्य्यपुङ्गवः ।
ब्रह्मसूत्रेण बध्नामि कवचं तव पार्थिव । हिरण्यगर्भेण यथा बद्धं विष्णोः पुरा रणे ।
यथा च ब्रह्मणा बद्धं सङ्ग्रामे तारकामये । शक्रस्य कवचं दिव्यं तथा बध्नाम्यहं तव । ३४८०
बद्ध्वा तु कवचं तस्य मन्त्रेण विधिपूर्व्वकं । प्रेषयामास राजानं युद्धाय महते द्विजः ।
स सन्नद्धो महाबाहुराचार्य्येण महात्मना । रथानाञ्च सहस्रेण त्रिगर्त्तानां प्रहारिणां ।
तथा दन्तिसहस्रेण मत्तानां वीर्य्यशालिनां । अश्वानां नियुतेनैव तथान्यैश्च महारथैः ।
वृतः प्रायान्महाबाहुरर्ज्जुनस्य रथं प्रति । नानावादित्रघोषेण यथा वैरोचनिस्तथा ।
ततः शब्दो महानासीत्सैन्यानां तव भारत । अगाधं प्रस्थितं दृष्ट्वा समुद्रमिव कौरवं । ३४८५
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि दुर्य्योधनकवचबन्धे चतुर्नवतोऽध्यायः ॥ ९४ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ प्रविष्टयोर्म्महाराज पार्थवार्ष्णेययो रणे । दुर्य्योधने प्रयाते च पृष्ठतः पुरुषर्षभे ।
जवेनाभ्यद्रवन्द्रोणं महता निस्वनेन च । पाण्डवाः सोमकैः सार्द्धं ततो युद्धमवर्त्तत ।
तद्युद्धमभवत्तीव्रं तुमुलं लोमहर्षणं । कुरूणां पाण्डवानाञ्च व्यूहस्य पुरतोऽद्भुतं ।
राजन् कदाचिन्नास्माभिर्दृष्टं तादृक् नच श्रुतं । यादृङ्मध्यगते सूर्य्ये युद्धमासीद्विशाम्पते ।
धृष्टद्युम्नमुखाः पार्था व्यूढानीकाः प्रहारिणः । द्रोणस्य सैन्यं ते सर्व्वे शरवर्षैरवाकिरन् । ३४९०
वयं द्रोणं पुरस्कृत्य सर्व्वशस्त्रभृतां वरं । पार्षतप्रमुखान् पार्थानभ्यवर्षाम सायकैः ।
महामेघाविवोदीर्णौ मिश्रवातौ हिमात्यये । सेनाग्रे प्रचकाशे ते रुचिरे रथभूषिते ।

समेत्य तु महासेने चक्रतुर्वेगमुत्तमं । जाह्नवीयमुने नद्यौ प्रावृषीवोल्वणोदके ।
नानाशस्त्रपुरोवातो द्विपाश्वरथसंवृतः । गदाविद्युन्महारौद्रः सङ्ग्रामजलदो महान् ।
भारद्वाजानिलोद्धूतः शरधारासहस्रवान् । अभ्यवर्षन्महासैन्यः पाण्डुसेनाग्निमुद्धतं । ३४९५
समुद्रमिव घर्म्मान्ते विशन्घोरो महानिलः । व्यक्षोभयदनीकानि पाण्डवानां द्विजोत्तमः ।
तेऽपि सर्व्वप्रयत्नेन द्रोणमेव समाद्रवन् । बिभित्सन्तो महासेतुं वार्य्यौघाः प्रबला इव ।
वारयामास तान् द्रोणो जलौघमचलो यथा । पाण्डवान् समरे क्रुद्धान् पाञ्चालांश्च सकेकयान् ।
अथापरे च राजानः परिवृत्य समन्ततः । महाबला रणे शूराः पाञ्चालानन्ववारयन् ।
ततो रणे नरव्याघ्रः पार्षतः पाण्डवैः सह । सञ्जघानासकृद्द्रोणं बिभित्सुररिवाहिनीं । ३५००
यथैव शरवर्षाणि द्रोणो वर्षति पार्षते । तथैव शरवर्षाणि धृष्टद्युम्नोऽप्यवर्षत ।
सनिस्त्रिंशपुरोवातः शक्तिप्रासर्ष्टिसंवृतः । ज्याविद्युच्चापसंह्रादी धृष्टद्युम्नो बलाहकः ।
शरधाराश्मवर्षाणि व्यसृजत्सर्व्वतो दिशं । निघ्नन् रथवराश्वौघान् प्लावयामास वाहिनीं ।
यंयमार्च्छच्छरैर्द्रोणः पाण्डवानां रथव्रजं । ततस्ततः शरैर्द्रोणमपाकर्षत पार्षतः ।
तथा तु यतमानस्य द्रोणस्य युधि भारत । धृष्टद्युम्नं समासाद्य त्रिधा सैन्यमभिद्यत । ३५०५
भोजमेकेऽभ्यवर्त्तन्त जलसन्धं तथापरे । पाण्डवैर्हन्यमानाश्च द्रोणमेवापरे ययुः ।
सङ्घट्टयति सैन्यानि द्रोणस्तु रथिनाम्वरः । व्यधमच्चापि तान्यस्य धृष्टद्युम्नो महारथः ।
धार्त्तराष्ट्रास्तथाभूता बध्यन्ते पाण्डुसृञ्जयैः । अगोपाः पशवोऽरण्ये बहुभिः श्वापदैरिव ।
कालस्य ग्रसतो योधान् धृष्टद्युम्नेन मोहितान् । सङ्ग्रामे तुमुले तस्मिन्निति सम्मेनिरे जनाः ।
कुनृपस्य यथा राज्यं दुर्भिक्षव्याधितस्करैः । द्राव्यते तद्वदापन्ना पाण्डवैस्तव वाहिनी । ३५१०
अर्करश्मिविमिश्रेषु शस्त्रेषु कवचेषु च । चक्षूंषि प्रत्यहन्यन्त सैन्येन रजसा तथा ।
त्रिधाभूतेषु सैन्येषु बध्यमानेषु पाण्डवैः । अमर्षितस्ततो द्रोणः पाञ्चालान् व्यधमच्छरैः ।
मृद्नतस्तान्यनीकानि निघ्नतश्चापि सायकैः । बभूव रूपं द्रोणस्य कालाग्नेरिव दीप्यतः ।
रथं नागं हयञ्चापि पत्तिनश्च विशाम्पते । एकैकेनेषुणा सङ्ख्ये निर्बिभेद महारथः ।
पाण्डवानान्तु सैन्येषु नास्ति कश्चित्स भारत । दधार यो रणे बाणान् द्रोणचापच्युतान् प्रभो । ३५१५
तत्पच्यमानमर्केण द्रोणसायकतापितं । बभ्राम पाण्डवं सैन्यं तत्र तत्रैव भारत ।
तथैव पार्षतेनापि काल्यमानं बलं तव । अभवत्सर्व्वतो दीप्तं शुष्कं वनमिवाग्निना ।
बाध्यमानेषु सैन्येषु द्रोणपार्षतसायकैः । त्यक्त्वा प्राणान् परं शक्त्या युध्यन्ते सर्व्वतोमुखाः ।
तावकानां परेषाञ्च युध्यतां भरतर्षभ । नासीत्कश्चिन्महाराज योऽत्याक्षीत्संयुगं भयात् ।
भीमसेनन्तु कौन्तेयं सोदर्य्याः पर्य्यवारयन् । विविंशतिश्चित्रसेनो विकर्णश्च महारथः । ३५२०
विन्दानुविन्दावावन्त्यौ क्षेमधूर्त्तिश्च वीर्य्यवान् । त्रयाणां तव पुत्राणां त्रय एवानुयायिनः ।
वाह्लीकराजस्तेजस्वी कुलपुत्रो महारथः । सहसेनः सहामात्यो द्रौपदेयानवारयत् ।

शैब्यो गोवासनो राजा योधैर्द्दशशतावरैः । काश्यस्याभिभुवः पुत्त्रं पराक्रान्तमवारयत् ।
अजातशत्रुं कौन्तेयं ज्वलन्तमिव पावकं । मद्राणामीश्वरः शल्यो राजा राजानमावृणोत् ।
दुःशासनस्त्ववस्थाप्य स्वमनीकममर्षणः । सात्यकिं प्रययौ क्रुद्धः शूरो रथवरं युधि ।
स्वकेनाहमनीकेन सन्नद्धः कवचावृतः । चतुःशतैर्म्महेष्वासैश्चेकितानमवारयत् ।
शकुनिस्तु सहानीको माद्रीपुत्त्रमवारयत् । गान्धारकैः सप्तशतैश्चापशक्त्यसिपाणिभिः ।
विन्दानुविन्दावावन्त्यौ विराटं मत्स्यमार्च्छतां । प्राणांस्त्यक्त्वा महेष्वासौ मित्रार्थेऽभ्युद्यतायुधौ ।
शिखण्डिनं याज्ञसेनिं रुन्धानमपराजितं । वाह्लीकः प्रतिसंयत्तः पराक्रान्तमवारयत ।
धृष्टद्युम्नं तु पाञ्चाल्यं क्रूरैः सार्द्धं प्रभद्रकैः । आवन्त्यः सह सौवीरैः क्रुद्धरूपमवारयत् ।
घटोत्कचं तथा शूरं राक्षसं क्रूरकर्म्मिणं । अलायुधोऽद्रवत्तूर्णं क्रुद्धमायान्तमाहवे ।
अलम्बुषं राक्षसेन्द्रं कुन्तिभोजो महारथः । सैन्येन महता युक्तः क्रूररूपमवारयत् ।
सैन्धवः पृष्ठतस्त्वासीत्सर्व्वसैन्यस्य भारत । रक्षितः परमेष्वासैः कृपप्रभृतिभीरथैः ।
तस्यास्तां चक्ररक्षौ द्वौ सैन्धवस्य बृहत्तमौ । द्रौणिर्द्दक्षिणतो राजन् सूतपुत्त्रश्च वामतः ।
पृष्ठगोपास्तु तस्यासन् सौमदत्तिपुरोगमाः । कृपश्च वृषसेनश्च शलः शल्यश्च दुर्ज्जयः ।
नीतिमन्तो महेष्वासाः सर्व्वे युद्धविशारदाः । सैन्धवस्य विधायैवं रक्षां युयुधिरे ततः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे पञ्चनवतोऽध्यायः ॥ ९५ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ राजन् सङ्ग्राममाश्चर्य्यं शृणु कीर्त्तयतो मम । कुरूणां पाण्डवानाञ्च यथा युद्धमवर्त्तत ।
भारद्वाजं समासाद्य व्यूहस्य प्रमुखे स्थितं । अयोधयन् रणे पार्था द्रोणानीकं बिभित्सवः ।
रक्षमाणः स्वकं व्यूहं द्रोणोऽपि सह सैनिकैः । अयोधयद्रणे पार्थान् प्रार्थयानो महद्यशः ।
विन्दानुविन्दावावन्त्यौ विराटं दशभिः शरैः । आजघ्नतुः सुसंक्रुद्धौ तव पुत्त्रहितैषिणौ ।
विराटश्च महाराज तावुभौ समरे स्थितौ । पराक्रान्तौ समासाद्य योधयामास सानुगौ ।
तेषां युद्धं समभवद्दारुणं शोणितोदकं । सिंहस्य द्विपमुख्याभ्यां प्रभिन्नाभ्यां यथा वने ।
वाह्लीकं रभसं युद्धे याज्ञसेनिर्म्महाबलः । आजघ्ने विशिखैस्तीक्ष्णैर्घोरैर्म्मर्म्मास्थिभेदिभिः ।
वाह्लीको याज्ञसेनिन्तु हेमपुङ्खैः शिलाशितैः । आजघान भृशं क्रुद्धो नवभिर्नतपर्व्वभिः ।
तद्युद्धमभवद्घोरं शरशक्तिसमाकुलं । भीरूणां त्रासजननं शूराणां हर्षवर्द्धनं ।
ताभ्यां तत्र शरैर्म्मुक्तैरन्तरिक्षं दिशस्तथा । अभवत्संवृतं सर्व्वं न प्राज्ञायत किञ्चन ।
शैब्यो गोवासनो युद्धे काश्यपुत्त्रं महारथं । स सैन्यो योधयामास गजः प्रतिगजं यथा ।
वाह्लीकराजः संक्रुद्धो द्रौपदेयान्महारथान् । मनःपञ्चेन्द्रियाणीव शुशुभे योधयन् रणे ।
अयोधयंस्ते सुभृशं तं शरौघैः समन्ततः । इन्द्रियार्था यथा देहं शश्वद्देहवतां वर ।
वार्ष्णेयं सात्यकिं युद्धे पुत्त्रो दुःशासनस्तव । आजघ्ने सायकैस्तीक्ष्णैर्न्नवभिर्न्नतपर्व्वभिः ।
सोऽतिविद्धो बलवता महेष्वासेन धन्विना । ईषन्मूर्च्छां जगामाशु सात्यकिः सत्यविक्रमः ।

समाश्वस्तस्तु वार्ष्णेयस्तव पुत्त्रं महारथं । विव्याध दशभिस्तूर्णं सायकैः कङ्कपत्त्रिभिः ।
तावन्योऽन्यं दृढं विद्धावन्योऽन्यशरपीडितौ । रेजतुः समरे राजन् पुष्पिताविव किंशुकौ ।
अलम्बुषस्तु संक्रुद्धः कुन्तिभोजशरार्द्दितः । अशोभत भृशं लक्ष्म्या पुष्पाढ्य इव किंशुकः ।
कुन्तिभोजं ततो रक्षो विद्ध्वा बहुभिरायसैः । अनदद्भैरवं नादं वाहिन्याः प्रमुखे तव । ३५८०
ततस्तौ समरे शूरौ योधयन्तौ परस्परं । ददृशुः सर्व्वसैन्यानि शक्रजम्भौ यथा पुरा ।
शकुनिं रभसं युद्धे कृतवैरञ्च भारत । माद्रीपुत्त्रौ सुसंरब्धौ शरैरार्द्दयतां भृशं ।
तुमुलः स महाराज प्रावर्त्तत जनक्षयः । त्वया सञ्जनितोऽत्यर्थं कर्णेन च विवर्द्धितः ।
रक्षितस्तव पुत्त्रैश्च क्रोधमूलो हुताशनः । य इमां पृथिवीं राजन् दग्धुं सर्व्वां समुद्यतः ।
शकुनिः पाण्डुपुत्त्राभ्यां कृतः स विमुखः शरैः । न स्म जानाति कर्त्तव्यं युद्धे किञ्चित्पराक्रमं । ३५८५
विमुखं चैनमालोक्य माद्रीपुत्त्रौ महारथौ । ववर्षतुः पुनर्ब्बाणैर्यथा मेघौ महागिरिं ।
स बध्यमानो बहुभिः शरैः सन्नतपर्व्वभिः । सम्प्रायाज्जवनैरश्वैर्द्रोणानीकाय सौबलः ।
घटोत्कचस्तथा शूरो राक्षसं तमलायुधं । अभ्ययाद्रभसं युद्धे वेगमास्थाय मध्यमं ।
तयोर्युद्धं महाराज चित्ररूपमिवाभवत् । यादृशं हि पुरा वृत्तं रामरावणयोर्मृधे ।
ततो युधिष्ठिरो राजा मद्रराजानमाहवे । विद्ध्वा पञ्चशतैर्ब्बाणैः पुनर्विव्याध सप्तभिः । ३५९०
ततः प्रववृते युद्धं तयोरत्यद्भुतं नृप । यथा पूर्व्वं महद्युद्धं शम्बरामरराजयोः ।
विविंशतिश्चित्रसेनो विकर्णश्च तवात्मजाः । अयोधयन् भीमसेनं महत्या सेनया वृताः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे षण्णवतोऽध्यायः ॥ ९६ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तथा तस्मिन्प्रवृत्ते तु सङ्ग्रामे लोमहर्षणे । कौरवेयांस्त्रिधाभूतान् पाण्डवाः समुपाद्रवन् ।
जलसन्धं महाबाहुं भीमसेनोऽभ्यवर्त्तत । युधिष्ठिरः सहानीकः कृतवर्म्माणमाहवे ।
किरंस्तु शरवर्षाणि रोचमान इवांशुमान् । धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणमभ्यद्रवद्रणे । ३५९५
ततः प्रववृते युद्धं त्वरतां सर्व्वधन्विनां । कुरूणां पाण्डवानाञ्च संक्रुद्धानां परस्परं ।
सङ्क्षये तु तथाभूते वर्त्तमाने महाभये । द्वन्द्वीभूतेषु सैन्येषु युध्यमानेष्वभीतवत् ।
द्रोणः पाञ्चालपुत्त्रेण बली बलवता सह । यदक्षिपत्सायकौघांस्तदद्भुतमिवाभवत् ।
पुण्डरीकवनानीव विध्वस्तानि समन्ततः । चक्राते द्रोणपाञ्चाल्यौ नृणां शीर्षाण्यनेकशः ।
विनिकीर्णानि वीराणामनीकेषु समन्ततः । वस्त्राभरणशस्त्राणि ध्वजवर्म्मायुधानि च । ३६००
तपनीयतनुत्राणाः संसिक्ता रुधिरेण च । संसक्ता इव दृश्यन्ते मेघसङ्घाः सविद्युतः ।
कुञ्जराश्वनरानन्ये पातयन्ति स्म पत्त्रिभिः । तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ।
असिचर्म्माणि चापानि शिरांसि कवचानि च । विप्रकीर्य्यन्त शूराणां सम्प्रहारे महात्मनां ।
उत्थितान्यगणेयानि कबन्धानि समन्ततः । अदृश्यन्त महाराज तस्मिन्परमसङ्कुले ।
गृध्राः कङ्का बलाः श्येना वायसा जम्बुकास्तथा । बहुशः पिशिताशाश्च तत्रादृश्यन्त मारिष । ३६०५

भक्षयन्तश्च मांसानि पिबन्तश्चापि शोणितं । विलुम्पन्तश्च केशांश्च मज्जाश्च बहुधा नृप ।
आकर्षन्तः शरीराणि शरीरावयवांस्तथा । नराश्वगजसङ्घानां शिरांसि च ततस्ततः ।
कृतास्त्रा रणदीक्षाभिर्दीक्षिता रणशालिनः । रणे जयं प्रार्थयन्तो भृशं युयुधिरे तदा ।
असिमार्गान्बहुविधान् विचेरुः सैनिका रणे । ऋष्टिभिः शक्तिभिः प्रासैः शूलतोमरपट्टिशैः ।
गदाभिः परिघैश्चान्यैरायुधैश्च भुजैरपि । अन्योऽन्यं जघ्निरे क्रुद्धा युद्धरङ्गगता नराः । ३५९०
रथिनो रथिभिः सार्द्धं अश्वारोहांश्च सादिभिः । मातङ्गा वरमातङ्गैः पदाताश्च पदातिभिः ।
क्षीबा इवान्ये चोन्मत्ता रङ्गेष्विव च वारणाः । उच्चुक्रुशुरथान्योऽन्यं जघ्नुरन्योऽन्यमाहवे ।
वर्त्तमाने तथा युद्धे निर्म्मर्य्यादे विशाम्पते । धृष्टद्युम्नो हयानश्वैर्द्रोणस्य व्यत्यमिश्रयत् ।
ते हयाः साध्वशोभन्त मिश्रिता वातरंहसः । पारावतसवर्णाश्च रक्तशोणाश्च संयुगे ।
हयाः शुशुभिरे राजन् मेघा इव सविद्युतः । धृष्टद्युम्नस्तु सम्प्रेक्ष्य द्रोणमभ्यासमागतं । ३५९५
असिचर्म्मादद्दे वीरो धनुरुत्सृज्य भारत । चिकीर्षुर्दुष्करं कर्म्म पार्षतः परवीरहा ।
ईषया समतिक्रम्य द्रोणस्य रथमाविशत् । अतिष्ठद्युगमध्ये स युगसन्नहनेषु च ।
जघनार्द्धेषु चाश्वानां तत्सैन्यान्यभ्यपूजयन् । खड्गेन चरतस्तस्य शोणाश्वानधितिष्ठतः ।
न ददर्शान्तरं द्रोणस्तदद्भुतमिवाभवत् । यथा श्येनस्य पतनं वनेष्वामिषगृद्धिनः ।
तथैवासीदभीसारस्तस्य द्रोणं जिघांसतः । ततः शरशतेनास्य शतचन्द्रं समाक्षिपत् । ३६००
द्रोणो द्रुपदपुत्त्रस्य खड्गञ्च दशभिः शरैः । हयांश्चैव चतुःषष्ट्या शराणां जघ्निवान् बली ।
ध्वजं छत्रञ्च भल्लाभ्यां तथोभौ पार्ष्णिसारिथी । अथास्मै त्वरितो बाणमपरं जीवितान्तकं ।
आकर्णपूर्णं चिक्षेप वज्रं वज्रधरो यथा । तं चतुर्दशभिस्तीक्ष्णैर्बाणैश्चिच्छेद सात्यकिः ।
ग्रस्तमाचार्य्यमुख्येन धृष्टद्युम्नममोचयत् । सिंहेनेव मृगं ग्रस्तं नरसिंहेन मारिष ।
द्रोणेन मोचयामास पाञ्चाल्यं शिनिपुङ्गवः । सात्यकिं प्रेक्ष्य गोप्तारं पाञ्चाल्यञ्च महाहवे । ३६०५
शराणां त्वरितो द्रोणः षड्विंशत्या समार्पयत् । ततो द्रोणं शिनेः पौत्त्रो ग्रसन्तमिव सृञ्जयान् ।
प्रत्यविध्यच्छितैर्बाणैः षड्विंशत्या स्तनान्तरे । ततः सर्व्वे रथास्तूर्णं पाञ्चाल्या जयगृद्धिनः ।
सात्वताभिसृते द्रोणे धृष्टद्युम्नमवाक्षिपन् ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथबधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे सप्तनवतोऽध्यायः ॥ ९७ ॥

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ बाणे तस्मिन्निकृत्ते तु धृष्टद्युम्ने च मोक्षिते । तेन वृष्णिप्रवीरेण युयुधानेन सञ्जय ।
अमर्षितो महेष्वासः सर्व्वशस्त्रभृतांवरः । नरव्याघ्रे शिनेः पौत्त्रे द्रोणः किमकरोद्युधि । ३६१०
॥ सञ्जय उवाच ॥ स सम्प्रद्रुतः क्रोधविषो व्यादितास्यशरासनः । तीक्ष्णधारेषुदशनः शितनाराचदंष्ट्रवान् ।
संरम्भामर्षताम्राक्षो महोरग इव श्वसन् । नरवीरः प्रमुदितः शोणैरश्वैर्महाजवैः ।
उत्पतद्भिरिवाकाशं क्रामद्भिरिव पर्व्वतं । रुक्मपुङ्खान् शरानस्यन् युयुधानमुपाद्रवत् ।
शरपातमहावर्षं रथघोषबलाहकं । कार्म्मुकाकर्षविक्षेपं नाराचबहुविद्युतं ।

शक्तिखड्गाशनिधरं क्रोधवेगसमुत्थितं। द्रोणमेघमनावार्य्यं हयमारुतचोदितं। ३९१५
दृष्ट्वैवाभिपतन्तं तं शूरः परपुरञ्जयः। उवाच सूतं शैनेयः प्रहसन् युद्धदुर्म्मदः।
एनं वै ब्राह्मणं शूरं स्वकर्म्मण्यनवस्थितं। आश्रयं धार्त्तराष्ट्रस्य राज्ञो दुःखभयापहं।
शीघ्रं प्रजवितैरश्वैः प्रत्युद्याहि प्रहृष्टवत्। आचार्य्यं राजपुत्राणां सततं शूरमानिनं।
ततो रजतसङ्काशा माधवस्य हयोत्तमाः। द्रोणस्याभिमुखाः शीघ्रमगच्छन्वातरंहसः।
ततस्तौ द्रोणशैनेयौ युयुधाते परन्तपौ। शरैरनेकसाहस्रैस्ताडयन्तौ परस्परं। ३९२०
इषुजालावृतं व्योम चक्रतुः पुरुषर्षभौ। पूरयामासतुर्वीरावुभौ दशदिशः शरैः।
मेघाविवातपापाये धाराभिरितरेतरं। न स्म सूर्य्यस्तदा भाति न ववौ च समीरणः।
इषुजालावृतं घोरमन्धकारमनन्तरं। अनाधृष्यमिवान्येषां शूराणामभवत्तदा।
अन्धकारीकृते लोके द्रोणशैनेययोः शरैः। तयोः शीघ्रास्त्रविदुषोर्द्रोणसात्वतयोस्तदा।
नान्तरं शरवृष्टीनां ददृशे नरसिंहयोः। इषूणां सन्निपातेन शब्दो धाराभिघातजः। ३९२५
शुश्रुवे शक्रमुक्तानामशनीनामिव स्वनः। नाराचैर्व्यपविद्धानां शराणां रूपमाबभौ।
आशीविषविदष्टाणां सर्पाणामिव भारत। तयोर्ज्यातलनिर्घोषः शुश्रुवे युद्धशौण्डयोः।
अजस्रं शैलशृङ्गाणां वज्रेणाहन्यतामिव। उभयोस्तौ रथौ राजन् ते चाश्वास्तौ च सारथी।
रुक्मपुङ्खैः शरैश्छन्ना चित्ररूपा बभुस्तदा। निर्म्मलानामजिह्मानां नाराचानां विशाम्पते।
निर्मुक्ताशीविषाभानां सम्पातोऽभूत्सुदारुणः। उभयोः पतिते छत्रे तथैव पतितौ ध्वजौ। ३९३०
उभौ रुधिरसिक्ताङ्गावुभौ च विजयैषिणौ। स्रवद्भिः शोणितं गात्रैः प्रस्रुताविव वारणौ।
अन्योऽन्यमभ्यविध्येतां जीवितान्तकरैः शरैः। गर्जितोत्क्रुष्टसन्नादाः शङ्खदुन्दुभिनिस्वनाः।
उपारमन्महाराज व्याजहार न कश्चन। तूष्णीम्भूतान्यनीकानि योधा युद्धादुपारमन्।
ददर्श द्वैरथं ताभ्यां जातकौतूहलो जनः। रथिनो हस्तियन्तारो हयारोहाः पदातिनः।
अवैक्षन्ताचलैर्नेत्रैः परिवार्य्य नरर्षभौ। हस्त्यनीकान्यतिष्ठन्त तथाऽनीकानि वाजिनां। ३९३५
तथैव रथवाहिन्यः प्रतिव्यूह्य व्यवस्थिताः। मुक्ताविद्रुमचित्रैश्च मणिकाञ्चनभूषितैः।
ध्वजैराभरणैश्चित्रैः कवचैश्च हिरण्मयैः। वैजयन्तीपताकाभिः परिस्तोमाङ्गकम्बलैः।
विमलैर्निशितैः शस्त्रैर्हयानाञ्च प्रकीर्णकैः। जातरूपमयीभिश्च राजतीभिश्च मूर्द्धसु।
गजानां कुम्भमालाभिर्दन्तवेष्टैश्च भारत। सबलाकाः सखद्योताः सैरावतशतह्रदाः।
अदृश्यन्तोष्णपर्य्याये मेघानामिव वागुराः। अपश्यन्नस्मदीयाश्च ते च यौधिष्ठिरादयः। ३९४०
तद्युद्धं युयुधानस्य द्रोणस्य च महात्मनः। विमानाग्रगता देवा ब्रह्मसोमपुरोगमाः।
सिद्धचारणसङ्घाश्च विद्याधरमहोरगाः। गतप्रत्यागताक्षेपैश्चित्रैः शस्त्रविघातिभिः।
विविधैर्व्विस्मयं जग्मुस्तयोः पुरुषसिंहयोः। हस्तलाघवमस्त्रेषु दर्शयन्तौ महाबलौ।
अन्योऽन्यमभ्यविध्येतां शरैस्तौ द्रोणसात्यकी। ततो द्रोणस्य दाशार्हः शरांश्चिच्छेद संयुगे।

पत्रिभिः सुदृढैराशु धनुश्चैव महाद्युते । निमेषान्तरमात्रेण भारद्वाजोऽपरन्तपः । ३९४५
सज्यं चकार तदपि चिच्छेदास्य स सात्यकिः । ततस्त्वरन् पुनर्द्रोणो धनुर्हस्तोऽभ्यतिष्ठत ।
सज्यं सज्यं धनुश्चास्य चिच्छेद नव सप्त च । ततोऽस्य संयुगे द्रोणो दृष्ट्वा कर्म्मातिमानुषं ।
युयुधानस्य राजेन्द्र मनसैतदचिन्तयत् । एतदस्त्रबलं रामे कार्त्तवीर्य्ये धनञ्जये ।
भीष्मे च पुरुषव्याघ्रे यदिदं सात्वतां वरे । तञ्चास्य मनसा द्रोणः पूजयामास विक्रमं ।
लाघवं वासवस्येव सम्प्रेक्ष्य द्विजसत्तमः । तुतोषास्त्रविदां श्रेष्ठस्तथा देवाः सवासवाः । ३९५०
न तामालोकयामासुर्लघुतां शीघ्रचारिणः । देवाश्च युयुधानस्य गन्धर्व्वाश्च विशाम्पते ।
सिद्धचारणसङ्घाश्च विदुर्द्रोणस्य कर्म्म तत् । ततोऽन्यद्धनुरादाय द्रोणः क्षत्त्रियमर्द्दनः ।
अस्त्रैरस्त्रविदां श्रेष्ठो योजयामास भारत । तस्यास्त्राण्यस्त्रमायाभिः प्रतिहत्य स सात्यकिः ।
जघान निशितैर्व्वाणैस्तदद्भुतमिवाभवत् । तस्यातिमानुषं कर्म्म दृष्ट्वाऽन्यैरसमं रणे ।
युक्तं योगेन योगज्ञास्तावकाः समपूजयन् । यदस्त्रमस्यति द्रोणस्तदेवास्यति सात्यकिः । ३९५५
तमाचार्य्योऽथ सम्भ्रान्तोऽयोधयच्छत्रुतापनः । ततः क्रुद्धो महाराज धनुर्व्वेदस्य पारगः ।
बधाय युयुधानस्य दिव्यमस्त्रमुदैरयत् । तदाग्नेयं महाघोरं रिपुघ्नमुपलक्ष्य सः ।
दिव्यमस्त्रं महेष्वासो वारुणं समुदैरयत् । हाहाकारो महानासीद्दृष्ट्वा दिव्यास्त्रधारिणौ ।
न विचेरुस्तदाकाशे भूतान्याकाशगान्यपि । अस्त्रे ते वारुणाग्नेये ताभ्यां वाणसमाहिते ।
तत्तावदभिपद्येतां व्यावर्त्तदथ भास्करः । ततो युधिष्ठिरो राजा भीमसेनश्च पाण्डवः । ३९६०
नकुलः सहदेवश्च पर्य्यरक्षन्त सात्यकिं । धृष्टद्युम्नमुखैः सार्द्धं विराटश्च सकेकयः ।
मत्स्याः शाल्वेयसेनाश्च द्रोणमाजग्मुरञ्जसा । दुःशासनं पुरस्कृत्य राजपुत्त्राः सहस्रशः ।
द्रोणमभ्युपपद्यन्त सपत्नैः परिवारितं । ततो युद्धमभूद्राजन् तेषां तव च धन्विनां ।
रजसा सम्वृते लोके शरजालसमावृते । सर्व्वमाविग्नमभवन्न प्राज्ञायत किञ्चन ।
सैन्येच रजसा ध्वस्ते निर्मर्य्यादमवर्त्तत ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथबधपर्व्वणि द्रोणसात्यकियुद्धे ऽष्टनवतोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ३९६५
॥ सञ्जय उवाच ॥ विवर्त्तमाने त्वादित्ये तत्रास्तशिखरं प्रति । रजसा कीर्य्यमाणे च मन्दीभूते दिवाकरे ।
तिष्ठतां युध्यमानानां पुनरावर्त्ततामपि । भज्यतां जयताञ्चैव जगाम तदहः शनैः ।
तथा तेषु विषक्तेषु सैन्येषु जयगृद्धिषु । अर्जुनो वासुदेवश्च सैन्धवायैव जग्मतुः ।
रथमार्गप्रमाणन्तु कौन्तेयो निशितैः शरैः । चकार तत्र पन्थानं ययौ येन जनार्द्दनः ।
यत्र यत्र रथो याति पाण्डवस्य महात्मनः । तत्र तत्रैव दीर्य्यन्ते सेनास्तव विशाम्पते । ३९७०
रथशिक्षान्तु दाशार्हो दर्शयामास वीर्य्यवान् । उत्तमाधममध्यानि मण्डलानि विदर्शयन् ।
ते तु नामाङ्किताः पीताः कालज्वलनसन्निभाः । स्नायुनद्धाः सुपर्व्वाणः पृथवो दीर्घगामिनः ।
वैणवायसवासांसि ग्रसन्तो विविधानरीन् । रुधिरं पतगैः सार्द्धं प्राणिनां पपुराहवे ।

रथस्थितोऽग्रतः क्रोशं यानस्यत्यर्ज्जुनः शरान्। रथे क्रोशमतिक्रान्ते तस्य ते घ्नन्ति शाचवान्।
तार्क्ष्यमारुतरंहोभिर्व्वाजिभिर्धुरवाहिभिः। तदाऽगच्छद्धृषीकेशः कृत्स्नं विस्मापयन् जगत्।
न तथा गच्छति रथस्तपनस्य विशाम्पते। नेन्द्रस्य च न रुद्रस्य नापि वैश्रवणस्य च।
नान्यस्य समरे राजन् गतपूर्व्वस्तथा रथः। यथा ययावर्ज्जुनस्य मनोऽभिप्रायशीघ्रगः।
प्रविश्य तु रणे राजन् केशवः परवीरहा। सेनामध्ये हयांस्तूर्णं चोदयामास भारत।
ततस्तस्य रथौघस्य मध्यं प्राप्य हयोत्तमाः। कृच्छ्रेण रथमूहुस्तं क्षुत्पिपासासमन्विताः।
क्षताश्च बहुभिः शस्त्रैर्युद्धशौण्डैरनेकशः। मण्डलानि विचित्राणि विचेरुस्ते मुहुर्मुहुः।
हतानां वाजिनागानां रथानाञ्च नरैः सह। उपरिष्टादतिक्रान्ताः शैलभानां सहस्रशः।
एतस्मिन्नन्तरे वीरावावन्त्यौ भ्रातरौ नृप। सहसेनौ समर्च्छेतां पाण्डवं क्लान्तवाहनं।
तावर्ज्जुनं चतुःषष्ठ्या सप्तत्या च जनार्द्दनं। शराणाञ्च शतेनाश्वानविध्येतां मुदान्वितौ।
तावर्ज्जुनो महाराज नवभिर्नतपर्व्वभिः। आजघान रणे क्रुद्धो मर्म्मज्ञो मर्म्मभेदिभिः।
ततस्तौ तु शरौघेण वीभत्सुं सहकेशवं। आच्छादयेतां संरब्धौ सिंहनादञ्च चक्रतुः।
तयोस्तु धनुषी चित्रे भल्लाभ्यां श्वेतवाहनः। चिच्छेद समरे तूर्णं ध्वजौ च कनकोज्ज्वलौ।
अथान्यद्धनुषी राजन् प्रगृह्य समरे तदा। पाण्डवं भृशसंक्रुद्धावर्दयामासतुः शरैः।
तयोस्तु भृशसंक्रुद्धः शराभ्यां पाण्डुनन्दनः। धनुषी चिच्छिदे तूर्णं भूय एव धनञ्जयः।
तथान्यैर्व्विशिखैस्तूर्णं रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः। जघानाश्वांस्तथा सूतौ पार्ष्णी च सपदानुगौ।
ज्येष्ठस्य च शिरः कायात् क्षुरप्रेण न्यकृन्तत। स पपात हतः पृथ्व्यां वातभग्न इव द्रुमः।
विन्दन्तु निहतं दृष्ट्वा अनुविन्दः प्रतापवान्। हताश्वं रथमुत्सृज्य गदां गृह्य महाबलः।
अभ्यवर्त्तत सङ्ग्रामे भ्रातुर्व्वधमनुस्मरन्। गदया रथिनां श्रेष्ठो नृत्यन्निव महारथः।
अनुविन्दस्तु गदया ललाटे मधुसूदनं। स्पृष्ट्वा नाकम्पयत् क्रुद्धो मैनाकमिव पर्व्वतं।
तस्यार्ज्जुनः शरैः षड्भिर्ग्रीवां पादौ भुजौ शिरः। विचकर्त्त स संच्छिन्नः पपाताद्रिचयो यथा।
ततस्तौ निहतौ दृष्ट्वा तयोराजन्पदानुगाः। अभ्यद्रवन्त संक्रुद्धाः किरन्तः शतशः शरान्।
तानर्ज्जुनः शरैस्तूर्णं निहत्य भरतर्षभ। व्यरोचत यथा वह्निर्दावन्दग्ध्वा हिमात्यये।
तयोः सेनामतिक्रम्य कृच्छ्रादिव धनञ्जयः। विबभौ जलदं हित्वा दिवाकर इवोदितः।
तं दृष्ट्वा कुरवस्त्रस्ताः प्रहृष्टाश्चाभवन्पुनः। अभ्यवर्त्तन्त पार्थञ्च समन्ताद्भरतर्षभ।
श्रान्तञ्चैनं समालक्ष्य ज्ञात्वा दूरे च सैन्धवं। सिंहनादेन महता सर्व्वतः पर्य्यवारयन्।
तांस्तु दृष्ट्वा सुसंरब्धानुत्स्मयन्पुरुषर्षभः। शनकैरिव दाशार्हमर्ज्जुनो वाक्यमब्रवीत्।
शरार्द्दिताश्च ग्लानाश्च हया दूरे च सैन्धवः। किमिहानन्तरं कार्य्यं ज्यायिष्ठं तव रोचते।
ब्रूहि कृष्ण यथा तत्त्वं त्वं हि प्राज्ञतमः सदा। भवन्नेत्रा रणे शत्रून् विजेष्यन्तीह पाण्डवाः।
मम त्वनन्तरं कृत्यं यद्वै तत्त्वं निबोध मे। हयान् विमुच्य हि सुखं विशल्यान् कुरु माधव।

एवमुक्तस्तु पार्थेन केशवः प्रत्युवाच तं । ममाप्येतन्मतं पार्थ यदिदं ते प्रभाषितं ।
॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ अहमावारयिष्यामि सर्व्वसैन्यानि केशव । त्वमप्यत्र यथान्यायं कुरु कार्य्यमनन्तरं ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ सोऽवतीर्य्य रथोपस्थादसम्भ्रान्तो धनञ्जयः । गाण्डीवं धनुरादाय तस्थौ गिरिरिवाचलः ।
तमभ्यधावन् क्रोशन्तः क्षत्रिया जयकाङ्क्षिणः । इदं छिद्रमिति ज्ञात्वा धरणीस्थं धनञ्जयं ।
तमेकं रथवंशेन महता पर्य्यवारयन् । विकर्षन्तश्च चापानि विसृजन्तश्च सायकान् ।
शस्त्राणि च विचित्राणि क्रुद्धास्तत्र व्यदर्शयन् । छादयन्तः शरैः पार्थं मेघा इव दिवाकरं ।
अभ्यद्रवन्त वेगेन क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभं । नरसिंहं रथोदाराः सिंहं मत्ता इव द्विपाः ।
तत्र पार्थस्य भुजयोर्महद्बलमदृश्यत । यः क्रुद्धो बहुलाः सेनाः सर्व्वतः समवारयत् ।
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य्य द्विषतां सर्व्वतो विभुः । इषुभिर्ब्बहुभिस्तूर्णं सर्व्वानेव समावृणोत् ।
तत्रान्तरिक्षे वाणानां प्रगाढानां विशाम्पते । सङ्घर्षेण महार्च्चिष्मान् पावकः समजायत ।
तत्र तत्र महेष्वासैः श्वसद्भिः शोणितोक्षितैः । हयैर्नागैश्च सम्भिन्नैर्नदद्भिश्चारिकर्षणैः ।
संरब्धैश्चारिभिर्व्वीरैः प्रार्थयद्भिर्ज्जयं मृधे । एकस्थैर्ब्बहुभिः क्रुद्धैरूष्मेव समजायत ।
शरोर्म्मिणं ध्वजावर्त्तं नागनक्रं दुरत्ययं । पदातिमत्स्यकलिलं शङ्खदुन्दुभिनिस्वनं ।
असङ्ख्येयमपारञ्च रथोर्म्मिणमतीव च । उष्णीषकमठं छत्रपताकाफेनमालिनं ।
रथसागरमक्षोभ्यं मातङ्गाङ्गशिलाचितं । वेलाभूतस्तदा पार्थः पत्रिभिः समवारयत् ।
ततो जनार्द्दनः सङ्ख्ये प्रियं पुरुषमुत्तमं । असम्भ्रान्तो महाबाहुरर्ज्जुनं वाक्यमब्रवीत् ।
उदपानमिहाश्वानां नालमस्ति रणेऽर्ज्जुन । परीप्सन्ते जलं चेमे पेयं नत्ववगाहनं ।
इदमस्तीत्यसम्भ्रान्तो ब्रुवन्नस्त्रेण मेदिनीं । अभिहत्यार्ज्जुनश्चक्रे वाजिपानसरः शुभं ।
हंसकारण्डवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितं । सुविस्तीर्णं प्रसन्नाम्भः प्रफुल्लवरपङ्कजं ।
कूर्म्ममत्स्यगणाकीर्णमगाधमृषिसेवितं । आगच्छन्नारदमुनिर्द्दर्शनार्थं कृतं क्षणात् ।
शरवंशं शरस्थूणं शराच्छादनमद्भुतं । शरवेश्माकरोत्पार्थस्त्वष्टेवाद्भुतकर्म्मकृत् ।
ततः प्रहस्य गोविन्दः साधुसाध्विति चाब्रवीत् । शरवेश्मनि पार्थेन कृते तस्मिन् महात्मना ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथबधपर्व्वणि अर्ज्जुनसरोवरनिर्म्माणे एकोनशतोऽध्यायः ॥ ९९ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ सलिले जनिते तस्मिन् कौन्तेयेन महात्मना । निवारिते द्विषत्सैन्ये कृते च शरवेश्मनि ।
वासुदेवो रथात्तूर्णमवतीर्य्य महाद्युतिः । मोचयामास तुरगान् विनुन्नान् कङ्कपत्रिभिः ।
अदृष्टपूर्व्वं तं दृष्ट्वा साधुवादो महानभूत् । सिद्धचारणसङ्घानां सैनिकानाञ्च सर्व्वशः ।
पदातीनां तु कौन्तेयं युद्ध्यमानं महारथाः । नाशक्नुवन् वारयितुं तदद्भुतमिवाभवत् ।
आपतत्सु रथौघेषु प्रभूतगजवाजिषु । नसम्भ्रमन्तदा पार्थस्तदस्य पुरुषानति ।
व्यसृजन्त शरौघांस्ते पाण्डवं प्रति पार्थिवाः । न चाव्यथत धर्म्मात्मा वासविः परवीरहा ।
शतानि शरजालानि गदाः प्रासांश्च वीर्य्यवान् । आगतानग्रसत् पार्थः सरितः सागरो यथा ।

अस्त्रवेगेन महता पार्थो बाहुबलेन च । सर्व्वेषां पार्थिवेन्द्राणामंशसत्ताञ्छरोत्तमान् ।
स पार्थः पार्थिवान् सर्व्वान् भूमिष्ठोऽपि रथस्थितान् । एको निवारयामास लोभः सर्व्वगुणानिव ।
तत्र पार्थस्य विक्रान्तं वासुदेवस्य चोभयोः । अपूजयन्महाराज कौरवा महदद्भुतं ।
किमद्भुततमं लोके भविताऽप्यथवा ह्यभूत् । यदश्वान्पार्थगोविन्दौ मोचयामासतूरणे ।
भयं विपुलमस्मासु तावधत्तां नरोत्तमौ । तेजो विदधतुश्चोग्रं विस्रब्धौ रणमूर्द्धनि ।
अथ स्मयन् हृषीकेशः स्त्रीमध्य इव भारत । अर्ज्जुनेन कृते सङ्ख्ये शरगर्भगृहे तदा ।
उपावर्त्तयदव्यग्रस्तानश्वान् पुष्करेक्षणः । मिषतां सर्व्वसैन्यानां त्वदीयानां विशाम्पते ।
तेषां श्रमञ्च ग्लानिञ्च वेपथुञ्च प्रथुव्रणात् । सर्व्वं व्यपानुदत् कृष्णः कुशलो ह्यश्वकर्म्मणि ।
शल्यानुद्धृत्य पाणिभ्यां परिमृज्य च तान् हयान् । उपावर्त्त्य यथान्यायं पाययामास वारि सः ।
स तांल्लब्धोदकान् स्नातान् जग्धान्नान् विगतक्लमान् । योजयामास संहृष्टः पुनरेव रथोत्तमे ।
स तं रथवरं शौरिः सर्व्वशस्त्रभृताम्बरः । समास्थाय महातेजाः सार्ज्जुनः प्रययौ द्रुतं ।
रथं रथवरस्याजौ युक्तं लब्धोदकैर्हयैः । दृष्ट्वा कुरुबलश्रेष्ठाः पुनर्व्विमनसोऽभवन् ।
विनिश्वसन्तस्ते राजन् भग्नदंष्ट्रा इवोरगाः । धिगहो धिग्गतः पार्थः कृष्णश्चेत्यब्रुवन् पृथक् ।
सर्व्वक्षत्रस्य मिषतो रथेनैकेन दंशितौ । बालक्रीडनकेनेव कदर्थीकृत्य नो बलं ।
क्रोशतां यतमानानामसंसक्तौ परन्तपौ । दर्शयित्वात्मनो वीर्य्यं प्रयातौ सर्व्वराजसु ।
तौ प्रयातौ पुनर्दृष्ट्वा तदाऽन्ये सैनिकाब्रुवन् । त्वरध्वं कुरवः सर्व्वे बधे कृष्णकिरीटिनोः ।
रथं युक्त्वा हि दाशार्हो मिषतां सर्व्वधन्विनां । जयद्रथे प्रयात्येष कदर्थीकृत्य नो रणे ।
तत्र केचिन्मिथो राजन् समभाषन्त भूमिपाः । अदृष्टपूर्व्वं सङ्ग्रामे तद्दृष्ट्वा महदद्भुतं ।
सर्व्वसैन्यानि राजा च धृतराष्ट्रोऽत्ययं गतः । दुर्य्योधनापराधेन क्षत्रं कृत्स्ना च मेदिनी ।
विलयं समनुप्राप्ता तच्च राजा न बुध्यते । इत्येवं क्षत्रियास्तत्र ब्रुवन्त्यन्ये च भारत ।
सिन्धुराजस्य यत् कृत्यं गतस्य यमसादनं । तत् करोतु वृथादृष्टिर्धार्त्तराष्ट्रोऽनुपायवित् ।
ततः शीघ्रतरं प्रायात् पाण्डवः सैन्धवं प्रति । विवर्त्तमाने तिग्मांशौ हृष्टैः पीतोदकैर्हयैः ।
तं प्रायन्तं महाबाहुं सर्व्वशस्त्रभृताम्बरं । नाशक्नुवन् वारयितुं योधाः क्रुद्धमिवान्तकं ।
विद्राव्य तु ततः सैन्यं पाण्डवः शत्रुतापनः । यथा मृगगणान् सिंहः सैन्धवार्थे व्यलोडयत् ।
गाहमानस्त्वनीकानि तूर्णमश्वानचोदयत् । बलाकाभन्तु दाशार्हः पाञ्चजन्यं व्यनादयत् ।
कौन्तेयेनाग्रतः सृष्टा न्यपतन् पृष्ठतः शराः । तूर्णात्तूर्णतरं ह्यश्वाः प्रावहन्वातरंहसः ।
ततो नृपतयः क्रुद्धाः परिवव्रुर्धनञ्जयं । क्षत्रिया बहवश्चान्ये जयद्रथबधैषिणं ।
सैन्येषु विप्रयातेषु धिष्ठितं पुरुषर्षभं । दुर्य्योधनोऽन्वयात् पार्थं त्वरमाणो महाहवे ।
वातोद्धूतपताकन्तं रथं जलदनिस्वनं । घोरं कपिध्वजं दृष्ट्वा विषण्णा बहवोऽभवन् ।

दिवाकरेऽथ रजसा सर्व्वतः संवृते भृशं । शरार्त्ताश्च रणे योधाः शेकुः कृष्णौ न वीक्षितुं ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि सैन्यविस्मये शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ असंसक्ता इव राजानस्तावकानां भयान्नृप । तौ दृष्ट्वा समतिक्रान्तौ वासुदेवधनञ्जयौ ।
सर्व्वे तु प्रतिसंरब्धा ह्रीमन्तः सत्त्वचोदिताः । स्थिरीभूता महात्मानः प्रत्यगच्छन्धनञ्जयं ।
ये गताः पाण्डवं युद्धे रोषामर्षसमन्विताः । तेऽद्यापि न निवर्त्तन्ते सिन्धवः सागरादिव ।
असन्तस्तु न्यवर्त्तन्त वेदेभ्य इव नास्तिकाः । नरकं भजमानास्ते प्रत्यपद्यन्त किल्बिषं ।
तावतीत्य रथानीकं विमुक्तौ पुरुषर्षभौ । ददृशाते यथा राहोरास्यान्मुक्तौ प्रभाकरौ ।
मत्स्याविव महाजालं विदार्य्य विगतक्लमौ । तथा कृष्णावदृश्येतां सेनाजालं विदार्य्य तत् ।
विमुक्तौ शस्त्रसम्बाधाद्द्रोणानीकात् सुदुर्भिदात् । अदृश्येतां महात्मानौ कालसूर्य्याविवोदितौ ।
अस्त्रसम्बाधनिर्म्मुक्तौ विमुक्तौ शस्त्रसङ्कटात् । अदृश्येतां महात्मानौ शत्रुसम्बाधकारिणौ ।
विमुक्तौ ज्वलनस्पर्शान्मकरास्याज्झषाविव । व्यक्षोभयेतां सेनां तौ समुद्रं मकराविव ।
तावकास्तव पुत्त्राश्च द्रोणानीकस्थयोस्तयोः । नैतौ तरिष्यतो द्रोणमिति चक्रुस्तदा मतिं ।
तौ तु दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ द्रोणानीकं महाद्युती । नाशशंसुर्महाराज सिन्धुराजस्य जीवितं ।
आशा बलवती राजन् सिन्धुराजस्य जीविते । द्रोणहार्दिक्ययोः कृष्णौ न मोक्ष्येते इति प्रभो ।
तामाशां विफलीकृत्य सन्तीर्णौ तौ परन्तपौ । द्रोणानीकं महाराज भोजानीकञ्च दुस्तरं ।
अथ दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ ज्वलिताविव पावकौ । निराशाः सिन्धुराजस्य जीवितं नाशशंसिरे ।
मिथश्च समभाषेतामभीतौ भयवर्द्धनौ । जयद्रथवधे वाचस्तास्ताः कृष्णधनञ्जयौ ।
असौ मध्ये कृतः षड्भिर्द्धार्त्तराष्ट्रैर्महारथैः । चक्षुर्विषयसम्प्राप्तो न मे मोक्ष्यति सैन्धवः ।
यद्यस्य समरे गोप्ता शक्रो देवगणैः सह । तथाऽप्येनं निहंस्याव इति कृष्णावभाषतां ।
इति कृष्णौ महाबाहू मिथः कथयतां तदा । सिन्धुराजमवेक्षन्तौ त्वत्पुत्त्रा बहु चुक्रुशुः ।
अतीत्य मरुधन्वानन्तृषितौ त्वरितौ गजौ । पीत्वा वारि समाश्वस्तौ तथैवास्तामरिन्दमौ ।
व्याघ्रसिंहगजाकीर्णानतिक्रम्य च पर्व्वतान् । वणिजाविव दृश्येतां हीनमृत्युजरातिगौ ।
तथाहि मुखवर्णोऽयमनयोरिति मेनिरे । तावका वीक्ष्य मुक्तौ तौ विक्रोशन्ति स्म सर्व्वतः ।
द्रोणादाशीविषाकाराज्ज्वलितादिव पावकात् । अन्येभ्यः पार्थिवेभ्यश्च भास्वन्ताविव भास्करौ ।
विमुक्तौ सागरप्रख्याद्द्रोणानीकादरिन्दमौ । अदृश्येतां मुदा युक्तौ समुत्तीर्य्यार्णवं यथा ।
अस्त्रौघान्महतो मुक्तौ द्रोणहार्दिक्यरक्षितात् । रोचमानावदृश्येतामिन्द्राग्न्योः सदृशौ रणे ।
उद्भिन्नरुधिरौ कृष्णौ भारद्वाजस्य सायकैः । शितैश्चितौ व्यरोचेतां कर्णिकारैरिवाचलौ ।
द्रोणग्राहह्रदान्मुक्तौ शक्त्याशीविषसङ्कटात् । अयःशरोऽयमकरात्क्षत्त्रियप्रवराम्भसः ।
ज्याघोषतलनिर्ह्रादाद्गदानिस्त्रिंशविद्युतः । द्रोणास्त्रमेघान्निर्मुक्तौ सूर्य्येन्दू तिमिरादिव ।

बाहुभ्यामिव संतीर्णौ सिन्धुषष्ठाः समुद्रगाः। तपान्ते सरितः पूर्णा महाग्राहसमाकुलाः।
इति कृष्णौ महेष्वासौ यशस्विनौ लोकविश्रुतौ। सर्व्वभूतान्यमन्यन्त द्रोणास्त्रबलविस्मयात्।
जयद्रथं समीपस्थमवेक्षन्तौ जिघांसया। रुरुं निपाते लिप्सन्तौ व्याघ्रवत्तावतिष्ठतां।
यथाहि मुखवर्णोऽयमनयोरिति मेनिरे। तव योधा महाराज हतमेव जयद्रथं।
लोहिताक्षौ महाबाहू संयुक्तौ कृष्णपाण्डवौ। सिन्धुराजमभिप्रेक्ष्य हृष्टौ व्यनदतां मुहुः।
शौरेरभीषुहस्तस्य पार्थस्य च धनुष्मतः। तयोरासीत्प्रभा राजन् सूर्य्यपावकयोरिव।
हर्ष एव तयोरासीद्द्रोणानीकप्रमुक्तयोः। समीपे सैन्धवं दृष्ट्वा श्येनयोरामिषं यथा।
तौ तु सैन्धवमालोक्य वर्त्तमानमिवान्तिके। सहसा पेततुः क्रुद्धौ क्षिप्रं श्येनाविवामिषं।
तौ तु दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ हृषीकेशधनञ्जयौ। सिन्धुराजस्य रक्षार्थं पराक्रान्तः सुतस्तव।
द्रोणेनाबद्धकवचो राजा दुर्य्योधनस्तदा। ययावेकरथेनाजौ हयसंस्कारवित्प्रभो।
कृष्णपार्थौ महेष्वासौ व्यतिक्रम्याथ ते सुतः। अग्रतः पुण्डरीकाक्षं प्रतीयाय नराधिपः।
ततः सर्व्वेषु सैन्येषु वादित्राणि प्रहृष्टवत्। प्रावाद्यन्त व्यतिक्रान्ते तव पुत्त्रे धनञ्जये।
सिंहनादरवाश्चासन् शङ्खशब्दविमिश्रिताः। दृष्ट्वा दुर्य्योधनं तत्र कृष्णयोः प्रमुखे स्थितं।
ये च ते सिन्धुराजस्य गोप्तारः पावकोपमाः। तेऽप्यहृष्यन्त समरे दृष्ट्वा पुत्त्रं तव प्रभो।
दृष्ट्वा दुर्य्योधनं कृष्णो व्यतिक्रान्तं सहानुगं। अब्रवीदर्जुनं राजन् प्राप्तकालमिदं वचः।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि दुर्य्योधनागमने एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

॥ वासुदेव उवाच ॥ सुयोधनमतिक्रान्तमेनं पश्य धनञ्जय। अत्यद्भुतमिमं मन्ये नास्त्यस्य सदृशो रथः।
दूरपाती महेष्वासः कृतास्त्रो युद्धदुर्म्मदः। दृढास्त्रश्चित्रयोधी च धार्त्तराष्ट्रो महाबलः।
अत्यन्तसुखसंवृद्धो मानितश्च महारथैः। कृती च सततं पार्थ नित्यं द्वेष्टि च पाण्डवान्।
तेन युद्धमिमं मन्ये प्राप्तकालं तवानघ। अत्र वा द्यूतमायत्तं विजयायेतराय च।
अत्र क्रोधविषं पार्थ विमुञ्च चिरसम्भृतं। एष मूलमनर्थानां पाण्डवानां महारथः।
सोऽयं प्राप्तस्तवाक्षेपे पश्य साफल्यमात्मनः। कथं हि राजा राज्यार्थी त्वया गच्छेत संयुगं।
दिष्ट्या त्विदानीं संप्राप्त एष ते बाणगोचरं। यथाऽयं जीवितं जह्यात्तथा कुरु धनञ्जय।
ऐश्वर्य्यमदसंमूढो नैष दुःखमुपेयिवान्। न च ते संयुगे वीर्य्यं जानाति पुरुषर्षभ।
त्वां हि लोकास्त्रयः पार्थ ससुरासुरमानुषाः। नोत्सहन्ते रणे जेतुं किमुतैकः सुयोधनः।
स दिष्ट्या समनुप्राप्तस्तव पार्थ रथान्तिकं। जह्येनं त्वं महाबाहो यथा वृत्रं पुरन्दरः।
एष ह्यनर्थे सततं पराक्रान्तस्तवानघ। निकृत्या धर्म्मराजञ्च द्यूते वञ्चितवानयं।
बहूनि सुनृशंसानि कृतान्येतेन मानद। युष्मासु पापमतिना अपापेष्वेव नित्यशः।
तमनार्य्यं सदा क्रुद्धं पुरुषं कामरूपिणं। आर्य्यां युद्धे मतिं कृत्वा जहि पार्थाविचारयन्।
निकृत्या राज्यहरणं वनवासश्च पाण्डव। परिक्लेशश्च कृष्णाया हृदि कृत्वा पराक्रम।

दिष्ट्यैष तव वाणानां गोचरे परिवर्त्तते । प्रतिघाताय कार्य्यस्य दिष्ट्या च यततेऽग्रतः ।
दिष्ट्या जानाति सङ्ग्रामे योद्धव्यं हि त्वया सह । दिष्ट्या च सफलाः पार्थ सर्व्वे कामा ह्यकामिताः ।
तस्माज्जहि रणे पार्थ धार्त्तराष्ट्रं कुलाधमं । यथेन्द्रेण हतः पूर्व्वं जम्भो देवासुरे मृधे ।
अस्मिन् हते त्वया सैन्यमनाथं भिद्यतामिदं । वैरस्यास्य त्ववभृथो मूलं छिन्धि दुरात्मनां ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ तं तथेत्यब्रवीत्पार्थः कृत्यरूपमिदं मम । सर्व्वमन्यदनादृत्य गच्छ यत्र सुयोधनः ।
येनैतद्दीर्घकालं नो भुक्तं राज्यमकण्टकं । अप्यस्य युधि विक्रम्य छिन्द्यां मूर्द्धानमाहवे ।
अपि तस्याप्यनर्हायाः परिक्लेशस्य माधव । कृष्णायाः शक्नुयां गन्तुं पदं केशप्रधर्षणे ।
इत्येवं वादिनौ कृष्णौ हृष्टौ श्वेतान् हयोत्तमान् । प्रेषयामासतुः सङ्ख्ये प्रेप्सन्तौ तं नराधिपं ।
तयोः समीपं सम्प्राप्य पुत्त्रस्ते भरतर्षभ । न चकार भयं प्राप्ते भये महति मारिष ।
तदस्य क्षत्त्रियास्तस्य सर्व्व एवाभ्यपूजयन् । यदर्ज्जुनहृषीकेशौ प्रत्युद्यातो न्यवारयत् ।
ततः सर्व्वस्य सैन्यस्य तावकस्य विशाम्पते । महानादो ह्यभूत्तत्र दृष्ट्वा राजानमाहवे ।
तस्मिन् जनसमुन्नादे प्रवृत्ते भैरवे सति । कदर्थीकृत्य ते पुत्त्रः प्रतिमित्त्रमवारयत् ।
आवारितस्तु कौन्तेयस्तव पुत्त्रेण धन्विना । संरम्भमगमद्भूयः स च तस्मिन्परन्तपः ।
तौ दृष्ट्वा प्रतिसंरब्धौ दुर्य्योधनधनञ्जयौ । अभ्यवैक्षन्त राजानो भीमरूपाः समन्ततः ।
दृष्ट्वा तु पार्थं संरब्धं वासुदेवञ्च मारिष । प्रहसन्निव पुत्त्रस्ते योद्धुकामः समाह्वयत् ।
ततः प्रहृष्टो दाशार्हः पाण्डवश्च धनञ्जयः । व्याक्रोशेतां महानादं दध्मतुश्चाम्बुजोत्तमौ ।
तौ हृष्टरूपौ संप्रेक्ष्य कौरवेयास्तु सर्व्वशः । निराशाः समपद्यन्त पुत्त्रस्य तव जीविते ।
शोकमापुः परे चैव कुरवः सर्व्व एव ते । अमन्यन्त च पुत्त्रन्ते वैश्वानरमुखे हुतं ।
तथा तु दृष्ट्वा योधास्ते प्रहृष्टौ कृष्णपाण्डवौ । हतो राजा हतो राजेत्यूचिरे च भयार्दिताः ।
जनस्य सन्निनादन्तु श्रुत्वा दुर्य्योधनोऽब्रवीत् । व्येतु वो भीरहं कृष्णौ प्रेषयिष्यामि मृत्यवे ।
इत्युक्त्वा सैनिकान् सर्व्वान् जयापेक्षी नराधिपः । पार्थमाभाष्य संरम्भादिदं वचनमब्रवीत् ।
पार्थ यत्शिक्षितं तेऽस्त्रं दिव्यं पार्थिवमेव च । तद्दर्शय मयि क्षिप्रं यदि जातोऽसि पाण्डुना ।
यद्बलं तव वीर्य्यञ्च केशवस्य तथैव च । तत्कुरुष्व मयि क्षिप्रं पश्यामस्तव पौरुषं ।
अस्मत्परोक्षं कर्म्माणि कृतानि प्रवदन्ति ते । स्वामिसत्कारयुक्तानि यानि तानीह दर्शय ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि दुर्य्योधनदम्भवाक्ये द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुक्त्वार्ज्जुनं राजा त्रिभिर्मर्म्मातिगैः शरैः । अभ्यविध्यन्महावेगैश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
वासुदेवञ्च दशभिः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे । प्रतोदं चास्य भल्लेन छित्त्वा भूमावपातयत् ।
तञ्चतुर्दशभिः पार्थश्चित्रपुङ्खैः शिलाशितैः । अविध्यत्तूर्णमव्यग्रस्ते चाभ्रश्यन्त वर्म्मणि ।
तेषां नैष्फल्यमालोक्य पुनर्नव च पञ्च च । प्राहिणोन्निशितान्वाणान् ते चाभ्रश्यन्त वर्म्मणः ।
अष्टाविंशन्तु तान्वाणानस्तान्विप्रेक्ष्य निष्फलान् । अब्रवीत्परवीरघ्नः कृष्णोऽर्ज्जुनमिदं वचः ।

अदृष्टपूर्व्वं पश्यामि शिलानामिव सर्पणं । त्वया सम्प्रेरिताः पार्थ नार्थं कुर्व्वन्ति पत्रिणः ।
कच्चिद्गाण्डीवतः प्राणास्तथैव भरतर्षभ । मुष्टिश्च ते यथा पूर्व्वं भुजयोश्च बलं तव ।
नवा कच्चिदयं कालः प्राप्तः स्यादद्य पश्चिमः । तव चैवास्य शत्रोश्च तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः । ३८८०
विस्मयो मे महान्पार्थ तव दृष्ट्वा शरानिमान् । व्यर्थान् निपतितान् दृष्ट्वा दुर्य्योधनरथं प्रति ।
वज्राशनिसमा घोराः परकायावभेदिनः । शराः कुर्व्वन्ति ते नार्थं पार्थ काऽद्य विडम्बना ।
॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ द्रोणेनैषा मतिः कृष्ण धार्त्तराष्ट्रे निवेशिता । अभेद्या हि ममास्त्राणामेषा कवचधारणा ।
अस्मिन्नन्तर्हितं कृष्ण त्रैलोक्यमपि कर्म्मणि । एको द्रोणो हि वेदैतदहं तस्माच्च सत्तमात् ।
न शक्यमेतत् कवचं वाणैर्भेत्तुं कथञ्चन । अपि वज्रेण गोविन्द स्वयं मघवता युधि । ३८८५
जानंस्त्वमपि वै कृष्ण मां विमोहयसे कथं । यद्वृत्तं त्रिषु लोकेषु यच्च केशव वर्त्तते ।
तथा भविष्यच्चैव तत् सर्व्वं विदितं तव । नत्विदं वेद वै कश्चित् यथा त्वं मधुसूदन ।
एष दुर्य्योधनः कृष्ण द्रोणेन विहितामिमां । तिष्ठत्यभीतवत्सङ्ख्ये बिभ्रत् कवचधारणां ।
यत्त्वत्र विहितं कार्य्यं नैष तद्वेत्ति माधव । स्त्रीवदेष बिभर्त्त्येतां युक्तां कवचधारणां ।
पश्य बाह्वोश्च मे वीर्य्यं धनुषश्च जनार्द्दन । पराजयिष्ये कौरव्यं कवचेनापि रक्षितं । ३८९०
इदमङ्गिरसे प्रादाद्देवेशो वर्म्म भास्वरं । तस्माद्बृहस्पतिः प्राप ततः प्राप पुरन्दरः ।
पुनर्ददौ सुरपतिर्मह्यं वर्म्म ससंग्रहं । दैवं यद्यस्य वर्म्मैतद्ब्रह्मणा वा स्वयं कृतं ।
नैनं गोप्स्यति दुर्बुद्धिमद्य वाणहतं मया ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुक्त्वार्ज्जुनो वाणानभिमन्त्र्य व्यकर्षयत् । विकृष्यमाणांस्तेनैव धनुर्मध्यगतान्शरान् ।
तानस्यास्त्रेण चिच्छेद द्रौणिः सर्व्वास्त्रघातिना । तान्निकृत्तानिषून् दृष्ट्वा दूरतो ब्रह्मवादिना । ३८९५
न्यवेदयत् केशवाय विस्मितः श्वेतवाहनः । नैतदस्त्रं मया शक्यं द्विः प्रयोक्तुं जनार्द्दन ।
अस्त्रं मामेव हन्याद्धि हन्याच्चापि बलं मम । ततो दुर्य्योधनः कृष्णौ नवभिर्नवभिः शरैः ।
अविध्यत रणे राजञ्छरैराशीविषोपमैः । भूय एवाभ्यवर्षच्च समरे कृष्णपाण्डवौ ।
शरवर्षेण महता ततोऽहृष्यन्त तावकाः । चक्रुर्व्वादित्रनिनदान् सिंहनादरवांस्तथा ।
ततः क्रुद्धो रणे पार्थः सृक्कणी परिसंलिहन् । नापश्यच्च ततोऽस्याङ्गं यन्न स्याद्वर्म्मरक्षितं । ३९००
ततोऽस्य निशितैर्वाणैः सुमुक्तैरन्तकोपमैः । हयांश्चकार निर्द्देहानुभौ च पार्ष्णिसारथी ।
धनुरस्याच्छिनत्तूर्णं हस्तावापञ्च वीर्य्यवान् । रथञ्च शकलीकर्त्तुं सव्यसाची प्रचक्रमे ।
दुर्य्योधनञ्च वाणाभ्यां तीक्ष्णाभ्यां विरथीकृतं । आविध्यद्धस्ततलयोरुभयोरर्ज्जुनस्तथा ।
तं कृच्छ्रामापदं प्राप्तं दृष्ट्वा परमधन्विनं । समापेतुः परीप्सन्तो धनञ्जयशरार्द्दितं ।
तं रथैर्व्बहुसाहस्रैः कल्पितैः कुञ्जरैर्हयैः । पदात्योघैश्च संरब्धैः परिवव्रुर्धनञ्जयं । ३९०५
अथ नार्ज्जुनगोविन्दौ न रथो वा व्यदृश्यत । अस्त्रवर्षेण महता जनौघैश्चापि संवृतौ ।
ततोऽर्ज्जुनोऽस्त्रवीर्य्येण निजघ्ने तां वरूथिनीं । तत्र व्यङ्गीकृताः पेतुः शतशोऽथ रथद्विपाः ।

ते हता हन्यमानाश्च न्यवर्त्तंस्तं रथोत्तमं । स रथस्तम्भितस्तस्थौ क्रोशमात्रे समन्ततः ।
ततोऽर्ज्जुनं वृष्णिवीरस्त्वरितो वाक्यमब्रवीत् । धनुर्व्विस्फारयात्यर्थमहं ध्मास्यामि चाम्बुजं ।
ततो विस्फार्य्य बलवत् गाण्डीवं जघ्निवान् रिपून् । महता शरवर्षेण तलशब्देन चार्ज्जुनः । ३८८०
पाञ्चजन्यञ्च बलवान्दध्मौ तारेण केशवः । रजसा ध्वस्तपक्ष्मान्तः प्रस्विन्नवदनो भृशं ।
तस्य शङ्खस्य नादेन धनुषो निस्वनेन च । निःसत्त्वाश्च ससत्त्वाश्च चितौ पेतुस्तदा जनाः ।
तैर्व्विमुक्तो रथो रेजे वाय्वीरित इवाम्बुदः । जयद्रथस्य गोप्तारस्ते वै क्रुद्धाः सहानुगाः ।
ते दृष्ट्वा सहसा पार्थं गोप्तारः सैन्धवस्य तु । चक्रुर्नादान् महेष्वासाः कम्पयन्तो वसुन्धरां ।
वाणशब्दरवांश्चोग्रान्विमिश्राञ्छङ्खनिस्वनैः । प्रादुश्चक्रुर्म्महात्मानः सिंहनादरवानपि । ३८८५
तं श्रुत्वा निनदं घोरं तावकानां समुत्थितं । प्रदध्मतुः शङ्खवरौ वासुदेवधनञ्जयौ ।
तेन शब्देन महता पूरितेव वसुन्धरा । सशैला सार्णवद्वीपा सपाताला विशाम्पते ।
स शब्दो भरतश्रेष्ठ व्याप्य सर्व्वा दिशो दश । प्रतिसस्वान तत्रैव कुरुपाण्डवयोर्बले ।
तावका रथिनस्तत्र दृष्ट्वा कृष्णधनञ्जयौ । सम्भ्रमं परमं प्राप्तास्त्वरमाणा महारथाः ।
अथ कृष्णौ महाभागौ तावका वीक्ष्य दंशितौ । अभ्यद्रवन्त संक्रुद्धास्तदद्भुतमिवाभवत् । ३८९०
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि दुर्य्योधनपराजये द्व्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १०२ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तावका हि समीक्ष्यैव वृष्ण्यन्धककुरूत्तमौ । प्रागत्वरं जिघांसन्तस्तथैव विजयः परान् ।
सुवर्णचित्रैर्व्वैयाघ्रैः स्वनवद्भिर्म्महारथैः । दीपयन्तो दिशः सर्व्वा ज्वलद्भिरिव पावकैः ।
रुक्मपृष्ठैश्च दुष्प्रेक्षैः कार्म्मुकैः पृथिवीपते । कूजद्भिरतुलान्नादान् कोपितैस्तुरगैरिव ।
भूरिश्रवाः शलः कर्णो वृषसेनो जयद्रथः । कृपश्च मद्रराजश्च द्रौणिश्च रथिनाम्बरः ।
ते पिबन्त इवाकाशमश्वैरष्टौ महारथाः । व्यराजयन् दश दिशो वैयाघ्रैर्हेमचन्द्रकैः । ३८९५
ते दंशिताः सुसंरब्धा रथैर्म्मेघौघनिस्वनैः । समावृण्वन् दश दिशः पार्थस्य निशितैः शरैः ।
कुलीनाश्च हयाश्चित्रा वहन्तस्तान् महारथान् । व्यशोभन्त तदा शीघ्रा दीपयन्तो दिशो दश ।
आजानेयैर्म्महावेगैर्न्नानादेशसमुत्थितैः । पार्व्वतीयैर्न्नदीजैश्च सैन्धवैश्च हयोत्तमैः ।
कुरुयोधवरा राजंस्तव पुत्त्रं परीप्सवः । धनञ्जयरथं शीघ्रं सर्व्वतः समुपाद्रवन् ।
ते प्रगृह्य महाशङ्खान् दध्मुः पुरुषसत्तमाः । पूरयन्तो दिवं राजन् पृथिवीञ्च ससागरां । ३९००
तथैव दध्मतुः शङ्खौ वासुदेवधनञ्जयौ । प्रवरौ सर्व्वदेवानां सर्व्वशङ्खवरौ भुवि ।
देवदत्तञ्च कौन्तेयः पाञ्चजन्यञ्च केशवः । शब्दस्तु देवदत्तस्य धनञ्जयसमीरितः ।
पृथिवीञ्चान्तरीक्षञ्च दिशश्चैव समावृणोत् । तथैव पाञ्चजन्योऽपि वासुदेवसमीरितः ।
सर्व्वशब्दानतिक्रम्य पूरयामास रोदसी । तस्मिंस्तथा वर्त्तमाने दारुणे नादसङ्कुले ।
भीरूणां त्रासजनने शूराणां हर्षवर्द्धने । प्रवादितासु भेरीषु झर्झरेष्वानकेषु च । ३९०५
मृदङ्गेष्वपि राजेन्द्र वाद्यमानेष्वनेकशः । महारथाः समाख्याता दुर्य्योधनहितैषिणः ।

अमृष्यमाणास्तं शब्दं क्रुद्धाः परमधन्विनः। नानादेश्या महीपालाः स्वसैन्यपरिरक्षिणः।
अमर्षिता महाशङ्खान् दध्मुर्व्वीरा महारथाः। कृते प्रतिकरिष्यन्तः केशवस्यार्ज्जुनस्य च।
बभूव तव तत्सैन्यं शङ्खशब्दसमीरितं। उद्विग्नरथनागाश्वमस्वस्थमिव वा विभो।
तत्प्रविद्धमिवाकाशं शूरैः शङ्खनिनादितं। बभूव भृशमुद्विग्नं निर्घातैरिव नादितं। ३९१०
स शब्दः सुमहान् राजन् दिशः सर्व्वा व्यनादयत्। त्रासयामास तत्सैन्यं युगान्त इव सम्भृतः।
ततो दुर्य्योधनोऽष्टौ च राजानस्ते महारथाः। जयद्रथस्य रक्षार्थं पाण्डवं पर्य्यवारयन्।
ततो द्रौणिस्त्रिसप्तत्या वासुदेवमताडयत्। अर्ज्जुनञ्च त्रिभिर्भल्लैर्ध्वजमश्वांश्च पञ्चभिः।
तमर्ज्जुनः पृषत्कानां शतैः षड्भिरताडयत्। अत्यर्थमिव संक्रुद्धः प्रतिविद्धे जनार्द्दने।
कर्णं स दशभिर्व्विद्ध्वा वृषसेनं त्रिभिस्तथा। शल्यस्य सशरञ्चापं मुष्टौ चिच्छेद वीर्य्यवान्। ३९१५
गृहीत्वा धनुरन्यत्तु शल्यो विव्याध पाण्डवं। भूरिश्रवास्त्रिभिर्व्वाणैर्हेमपुङ्खैः शिलाशितैः।
कर्णो द्वाविंशता चैव वृषसेनश्च सप्तभिः। जयद्रथस्त्रिसप्तत्या कृपश्च दशभिः शरैः।
मद्रराजश्च दशभिर्व्विव्यधुः फाल्गुनं रणे। ततः शराणां षष्ट्या तु द्रौणिः पार्थमवाकिरत्।
वासुदेवञ्च विंशत्या पुनः पार्थञ्च पञ्चभिः। प्रहसंस्तु नरव्याघ्रः श्वेताश्वः कृष्णसारथिः।
प्रत्यविध्यत् स तान् सर्व्वान् दर्शयन् पाणिलाघवं। कर्णं द्वादशभिर्व्विद्ध्वा वृषसेनं त्रिभिः शरैः। ३९२०
शल्यस्य सशरञ्चापं मुष्टिदेशे व्यकृन्तत। सौमदत्तिं त्रिभिर्व्विद्ध्वा शल्यञ्च दशभिः शरैः।
शितैरग्निशिखाकारैर्द्रौणिं विव्याध चाष्टभिः। गौतमं पञ्चविंशत्या सैन्धवञ्च शतेन ह।
पुनर्द्रौणिञ्च सप्तत्या शराणां सोऽभ्यताडयत्। भूरिश्रवास्तु संक्रुद्धः प्रतोदञ्चिच्छिदे हरेः।
अर्ज्जुनञ्च त्रिसप्तत्या वाणानामाजघान ह। ततः शरशतैस्तीक्ष्णैस्तानरीन् श्वेतवाहनः।
प्रत्यषेधद्द्रुतं क्रुद्धो महावातो घनानिव। ३९२५
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथबधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे चतुरधिकशतोऽध्यायः ॥ १०४ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ ध्वजान् बहुविधाकारान् भ्राजमानानतिश्रिया। पार्थानां मामकानाञ्च तान् ममाचक्ष्व सञ्जय।
॥ सञ्जय उवाच ॥ ध्वजान् बहुविधाकारान् शृणु तेषां महात्मनां। रूपतो वर्णतश्चैव नामतश्च निबोध मे।
तेषान्तु रथमुख्यानां रथेषु विविधा ध्वजाः। प्रत्यदृश्यन्त राजेन्द्र ज्वलिता इव पावकाः।
काञ्चनाः काञ्चनापीडाः काञ्चनस्रगलङ्कृताः। काञ्चनानीव शृङ्गाणि काञ्चनस्य महागिरेः।
अनेकवर्णा विविधा ध्वजाः परमशोभनाः। ते ध्वजाः संवृतास्तेषां पताकाभिः समन्ततः। ३९३०
नानावर्णविरागाभिः शुशुभुः सर्व्वतो वृताः। पताकाश्च ततस्तास्तु श्वसनेन समीरिताः।
नृत्यमाना व्यदृश्यन्त रङ्गमध्ये विलासिकाः। इन्द्रायुधसवर्णाभाः पताका भरतर्षभ।
दोधूयमाना रथिनां शोभयन्ति महारथान्। सिंहलाङ्गूलमुग्रास्यं ध्वजं वानरलक्षणं।
धनञ्जयस्य सङ्ग्रामे प्रत्यदृश्यत भैरवं। स वानरवरो राजन् पताकाभिरलङ्कृतः।
त्रासयामास तत्सैन्यं ध्वजो गाण्डीवधन्वनः। तथैव सिंहलाङ्गूलं द्रोणपुत्रस्य भारत। ३९३५

ध्वजाग्रं समपश्याम बालसूर्य्यसमप्रभं । काञ्चनं पवनोद्धूतं शक्रध्वजसमप्रभं ।
मन्दमं कौरवेन्द्राणां द्रोणेर्लक्ष्म समुच्छ्रितं । हस्तिकक्षा पुनर्हैमी बभूवाधिरथेर्ध्वजः ।
आहवे खं महाराज ददृशे पूरयन्निव । पताका काञ्चनी स्रग्वी ध्वजः कर्णस्य संयुगे ।
नृत्यतीव रथोपस्थे श्वसनेन समीरिता । आचार्य्यस्य च पाण्डूनां ब्राह्मणस्य तपस्विनः ।
गोवृषो गौतमस्यासीत् कृपस्य सुपरिष्कृतः । स तेन भ्राजते राजन् गोवृषेण महात्मवान् । ४९४०
त्रिपुरघ्नरथो यद्वद्गोवृषेण विराजता । मयूरो वृषसेनस्य काञ्चनो मणिरत्नवान् ।
व्याहरिष्यन्निवातिष्ठत् सेनाग्रमुपशोभयन् । तेन तस्य रथो भाति मयूरेण महात्मनः ।
यथा स्कन्दस्य राजेन्द्र मयूरेण विराजता । मद्रराजस्य शल्यस्य ध्वजाग्रेऽग्निशिखामिव ।
सौवर्णीं प्रतिपश्याम सीतामप्रतिमां शुभां । सा सीता भ्राजते तस्य रथमास्थाय मारिष ।
सर्व्वबीजविरूढेव यथा सीता श्रिया वृता । वराहः सिन्धुराजस्य राजतोऽभिविराजते । ४९४५
ध्वजाग्रे लोहितार्काभो हेमजालपरिष्कृतः । शुशुभे केतुना तेन राजतेन जयद्रथः ।
यथा देवासुरे युद्धे पुरा पूषा स्म शोभते । सौमदत्तेः पुनर्यूपो यज्ञशीलस्य धीमतः ।
ध्वजः सूर्य्य इवाभाति सोमश्चात्र प्रदृश्यते । स यूपः काञ्चनो राजन् सौमदत्तेर्व्विराजते ।
राजसूये मखश्रेष्ठे यथा यूपः समुच्छ्रितः । शल्यस्य तु महाराज राजतो द्विरदो महान् ।
केतुः काञ्चनचित्राङ्गैर्म्मयूरैरुपशोभितः । स केतुः शोभयामास सैन्यं ते भरतर्षभ । ४९५०
यथा श्वेतो महानागो देवराजचमूं तथा । नागो मणिमयो राज्ञो ध्वजः कनकसंवृतः ।
किङ्किणीशतसंह्रादो भ्राजंश्चित्रो रथोत्तमे । व्यभ्राजत भृशं राजन् पुत्त्रस्तव विशाम्पते ।
ध्वजेन महता सङ्ख्ये कुरूणामृषभस्तदा । नवैते तव वाहिन्यामुच्छ्रिताः परमध्वजाः ।
व्यदीपयंस्ते पृतनां युगान्तादित्यसन्निभाः । दशमस्त्वर्जुनस्यासीदेक एव महाकपिः ।
अदीप्यतार्जुनो येन हिमवानिव वह्निना । ततश्चित्राणि शुभ्राणि सुमहान्ति महारथाः । ४९५५
कार्म्मुकाण्याददुस्तूर्णमर्जुनार्थे परन्तपाः । तथैव धनुरायच्छत् पार्थः शत्रुविनाशनं ।
गाण्डीवं दिव्यकर्म्मा तद्राजन् दुर्म्मन्त्रिते तव । तवापराधाद्राजानो निहता बहुशो युधि ।
नानादिग्भ्यः समाहूताः सहयाः सरथद्विपाः । तेषामासीत्प्रतिघोषो गर्जतामितरेतरं ।
दुर्य्योधनमुखानाञ्च पाण्डूनामृषभस्य च । तत्राद्भुतं परञ्चक्रे कौन्तेयः कृष्णसारथिः ।
यदेको बहुभिः सार्द्धं समागच्छदभीतवत् । अशोभत महाबाहुर्गाण्डीवं विक्षिपन् धनुः । ४९६०
जिगीषुस्तान्नरव्याघ्रो जिघांसुश्च जयद्रथं । तत्रार्जुनो नरव्याघ्रः शरैर्मुक्तैः सहस्रशः ।
अदृश्यांस्तावकान् योधान् प्रचक्रे शत्रुतापनः । ततस्तेऽपि नरव्याघ्राः पार्थं सर्व्वे महारथाः ।
अदृश्यं समरे चक्रुः सायकौघैः समन्ततः । संवृते नरसिंहैस्तु कुरूणामृषभेऽर्जुने ।
महानासीत्समुद्धूतस्तस्य सैन्यस्य निस्वनः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि ध्वजवर्णने पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ अर्ज्जुने सैन्धवं प्राप्ते भारद्वाजेन सम्वृताः। पाञ्चालाः कुरुभिः सार्द्धं किमकुर्व्वत सञ्जय। १९६९
॥ सञ्जय उवाच ॥ अपराह्णे महाराज सङ्ग्रामे लोमहर्षणे। पाञ्चालानां कुरूणाञ्च द्रोणे द्यूतमवर्त्तत।
पाञ्चाला हि जिघांसन्तो द्रोणं संहृष्टचेतसः। अभ्यमुञ्चन्त गर्जन्तः शरवर्षाणि मारिष।
ततस्तु तुमुलस्तेषां सङ्ग्रामोऽवर्त्ततादुतः। पाञ्चालानां कुरूणाञ्च घोरो देवासुरोपमः।
सर्व्वे द्रोणरथं प्राप्य पाञ्चालाः पाण्डवैः सह। तदनीकं बिभित्सन्तो महास्त्राणि व्यदर्शयन्।
द्रोणस्य रथपर्य्यन्तं रथिनो रथमास्थिताः। कम्पयन्तोऽभ्यवर्षन्त वेगमास्थाय मध्यमं। १९७०
तमभ्ययादृहत्क्षत्त्रः कैकयानां महारथः। प्रवपन्निशितान् वाणान्महेन्द्राशनिसन्निभान्।
तन्तु प्रत्युद्ययौ शीघ्रं क्षेमधूर्त्तिर्म्महायशाः। विमुञ्चन्निशितान् वाणान् शतशोऽथ सहस्रशः।
धृष्टकेतुश्च चेदीनामृषभोऽतिबलोदितः। त्वरितोऽभ्यद्रवत्तूर्णं महेन्द्र इव शम्बरं।
तमापतन्तं सहसा व्यादितास्यमिवान्तकं। वीरधन्वा महेष्वासस्त्वरमाणः समभ्ययात्।
युधिष्ठिरं महाराजं जिगीषुं समवस्थितं। सहानीकं ततो द्रोणो न्यवारयत वीर्य्यवान्। १९७५
नकुलं कुशलं युद्धे पराक्रान्तं पराक्रमी। अभ्यगच्छत् समायान्तं विकर्णस्ते सुतः प्रभो।
सहदेवं तथायान्तं दुर्म्मुखः शत्रुकर्षणः। शरैरनेकसाहस्रैः समवाकिरदाशुगैः।
सात्यकिन्तु नरव्याघ्रं व्याघ्रदत्तस्त्ववारयत्। शरैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैः कम्पयन् वै मुहुर्म्मुहुः।
द्रौपदेयान्नरव्याघ्रान्मुञ्चतः सायकोत्तमान्। संरब्धान्रथिनः श्रेष्ठान् सौमदत्तिरवारयत्।
भीमसेनं तदा क्रुद्धं भीमरूपो भयानकः। प्रत्यवारयदायान्तमार्ष्यशृङ्गिर्म्महारथः। १९८०
तयोः समभवद्युद्धं नरराक्षसयोर्म्मृधे। यादृगेव पुरा वृत्तं रामरावणयोर्नृप।
ततो युधिष्ठिरो द्रोणं नवत्या नतपर्व्वणां। आजघ्ने भरतश्रेष्ठः सर्व्वमर्म्मसु भारत।
तं द्रोणः पञ्चविंशत्या निजघान स्तनान्तरे। रोषितो भरतश्रेष्ठ कैकयेन यशस्विना।
भूय एव तु विंशत्या सायकानां समाचिनोत्। साश्वसूतध्वजं द्रोणः पश्यतां सर्व्वधन्विनां।
तान् शरान् द्रोणमुक्तांस्तु शरवर्षेण पाण्डवः। अवारयत धर्म्मात्मा दर्शयन् पाणिलाघवं। १९८५
ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धो धर्म्मराजस्य संयुगे। चिच्छेद समरे धन्वी धनुस्तस्य महात्मनः।
अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणो महारथः। शरैरनेकसाहस्रैः पूरयामास सर्व्वतः।
अदृश्यं वीक्ष्य राजानं भारद्वाजस्य सायकैः। सर्व्वभूतान्यमन्यन्त हतमेव युधिष्ठिरं।
केचिच्चैनममन्यन्त तथैव विमुखीकृतं। ततो राजेति राजेन्द्र ब्राह्मणेन महात्मना।
स कृच्छ्रं परमं प्राप्तो धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। त्यक्त्वा तत्कार्म्मुकं छिन्नं भारद्वाजेन संयुगे। १९९०
आददेऽन्यद्धनुर्द्दिव्यं भास्वरं वेगवत्तरं। ततस्तान् सायकांस्तत्र द्रोणनुन्नान् सहस्रशः।
चिच्छेद समरे वीरस्तदद्भुतमिवाभवत्। छित्त्वा तु ताञ्छरान् राजन् क्रोधसंरक्तलोचनः।
शक्तिं जग्राह समरे गिरीणामपि दारिणीं। स्वर्णदण्डां महाघोरामष्टघण्टां भयावहां।
समुत्क्षिप्य च तान् हृष्टो ननाद बलवद्बली। नादेन सर्व्वभूतानि त्रासयन्निव भारत।

शक्तिं समुद्यतां दृष्ट्वा धर्म्मराजेन संयुगे। स्वस्ति द्रोणाय सहसा सर्व्वभूतान्यथाब्रुवन्। ३९९५
सा राजभुजनिर्मुक्ता निर्मुक्तोरगसन्निभा। प्रज्वालयन्ती गगनं दिशः सप्रदिशस्तथा।
द्रोणान्तिकमनुप्राप्ता दीप्तास्या पन्नगी यथा। तामापतन्तीं सहसा दृष्ट्वा द्रोणो विशाम्पते।
प्रादुश्चक्रे ततो ब्राह्ममस्त्रमस्त्रविदाम्बरः। तदस्त्रं भस्मसात्कृत्वा तां शक्तिं घोरदर्शनां।
जगाम स्यन्दनं तूर्णं पाण्डवस्य यशस्विनः। ततो युधिष्ठिरो राजा द्रोणास्त्रं तत्समुद्यतं।
अशामयत् महाप्राज्ञो ब्रह्मास्त्रेणैव मारिष। विद्धा तञ्च रणे द्रोणं पञ्चभिर्नतपर्व्वभिः। ४०००
क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन चिच्छेदास्य महद्धनुः। तदपास्य धनुश्छिन्नं द्रोणः क्षत्रियमर्द्दनः।
गदाञ्चिक्षेप सहसा धर्म्मपुत्राय मारिष। तामापतन्तीं सहसा गदां दृष्ट्वा युधिष्ठिरः।
गदामेवाग्रहीत् क्रुद्धश्चिक्षेप च परन्तप। ते गदे सहसा मुक्ते समासाद्य परस्परं।
सङ्घर्षात् पावकं मुक्त्वा समेयातां महीतले। ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धो धर्म्मराजस्य मारिष।
चतुर्भिर्निशितैस्तीक्ष्णैर्हयान् जघ्ने शरोत्तमैः। चिच्छेदैकेन भल्लेन धनुश्चेन्द्रध्वजोपमं। ४००५
केतुमेकेन चिच्छेद पाण्डवञ्चार्द्दयत्त्रिभिः। हताश्वात्तु रथात्तूर्णमवप्लुत्य युधिष्ठिरः।
तस्थावूर्द्ध्वभुजो राजा व्यायुधो भरतर्षभ। विरथं तं समालोक्य व्यायुधञ्च विशेषतः।
द्रोणो व्यमोहयच्छत्रून् सर्व्वसैन्यानि वा विभो। मुञ्चंस्त्रिषुगणांस्तीक्ष्णान् लघुहस्तो दृढव्रतः।
अभिदुद्राव राजानं सिंहो मृगमिवोल्बणः। तमभिद्रुतमालोक्य द्रोणेनामित्रघातिना।
हाहेति सहसा शब्दः पाण्डूनां समजायत। हृतो राजा हृतो राजा भारद्वाजेन मारिष। ४०१०
इत्यासीत्सुमहान् शब्दः पाण्डुसैन्यस्य भारत। ततस्त्वरितमारुह्य सहदेवरथं नृपः।
अपायाज्जवनैरश्वैः कुन्तीपुत्त्रो युधिष्ठिरः।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि युधिष्ठिरापयाने षडधिकशतोऽध्यायः॥ १०६॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ बृहत्क्षत्रमथायान्तं कैकयं दृढविक्रमं। क्षेमधूर्त्तिर्महाराज विव्याधोरसि मार्गणैः।
बृहत्क्षत्रस्तु तं राजा नवत्या नतपर्व्वणां। आजघ्ने त्वरितो राजन् द्रोणानीकं बिभित्सया।
क्षेमधूर्त्तिस्तु संक्रुद्धः कैकयस्य महात्मनः। धनुश्चिच्छेद भल्लेन पीतेन निशितेन ह। ४०१५
अथैनं छिन्नधन्वानं शरेणानतपर्व्वणा। विव्याध समरे तूर्णं प्रवरं सर्व्वधन्विनां।
अथान्यद्धनुरादाय बृहत्क्षत्रो हसन्निव। व्यश्वसूतरथञ्चक्रे क्षेमधूर्त्तिं महारथं।
ततोऽपरेण भल्लेन पीतेन निशितेन च। जहार नृपतेः कायात् शिरो ज्वलितकुण्डलं।
तच्छिन्नं सहसा तस्य शिरः कुञ्चितमूर्द्धजं। सकिरीटं महीं प्राप्य बभौ ज्योतिरिवाम्बरात्।
तं निहत्य रणे हृष्टो बृहत्क्षत्रो महारथः। सहसाऽभ्यपतत्सैन्यं तावकं पार्थकारणात्। ४०२०
धृष्टकेतुं तथायान्तं द्रोणहेतोः पराक्रमी। वीरधन्वा महेष्वासो वारयामास भारत।
तौ परस्परमासाद्य शरदंष्ट्रौ तरस्विनौ। शरैरनेकसाहस्रैरन्योऽन्यमभिजघ्नतुः।
तावुभौ नरशार्द्दूलौ युयुधाते परस्परं। महावने तीव्रमदौ वारणाविव यूथपौ।

गिरिगह्वरमासाद्य शार्द्दूलाविव रोषितौ। युयुधाते महावीर्य्यौ परस्परजिघांसया।
तद्युद्धमासीत्तुमुलं प्रेक्षणीयं विशाम्पते। सिद्धचारणसङ्घानां विस्मयाद्भुतदर्शनं। ४०२५
वीरधन्वा ततः क्रुद्धो धृष्टकेतोः शरासनं। द्विधा चिच्छेद भल्लेन प्रहसन्निव भारत।
तदुत्सृज्य धनुश्छिन्नं चेदिराजो महारथः। शक्तिं जग्राह विपुलां हेमदण्डामयस्मयीं।
तान्तु शक्तिं महावीर्य्यो दोर्भ्यामायम्य भारत। चिक्षेप सहसा यत्तो वीरधन्वरथम्प्रति।
तया तु वीरघातिन्या शक्त्या त्वभिहतो भृशं। निर्भिन्नहृदयस्तूर्णं निपपात रथान्महीं।
तस्मिन् विनिहते वीरे त्रैगर्त्तानां महारथे। बलन्तेऽभज्यत विभो पाण्डवेयैः समन्ततः। ४०३०
सहदेवे ततः षष्टिं सायकान् दुर्मुखोऽक्षिपत्। ननाद च महानादं तर्जयन् पाण्डवं रणे।
माद्रेयस्तु ततः क्रुद्धो दुर्मुखञ्च शितैः शरैः। भ्राता भ्रातरमायान्तं विव्याध प्रहसन्निव।
तं रणे रभसं दृष्ट्वा सहदेवो महाबलं। दुर्मुखं नवभिर्व्बाणैस्ताडयामास भारत।
दुर्मुखस्य तु भल्लेन छित्वा केतुं महाबलः। जघान चतुरो वाहांश्चतुर्भिर्निशितैः शरैः।
अथापरेण भल्लेन पीतेन निशितेन ह। चिच्छेद सारथेः कायाच्छिरो ज्वलितकुण्डलं। ४०३५
क्षुरप्रेण च तीक्ष्णेन कौरवस्य महद्धनुः। सहदेवो रणे छित्वा तञ्च विव्याध पञ्चभिः।
हताश्वन्तु रथं त्यक्त्वा दुर्मुखो विमनास्तदा। आरुरोह रथं राजन्निरमित्रस्य भारत।
सहदेवस्ततः क्रुद्धो निरमित्रं महाहवे। जघान पृतनामध्ये भल्लेन परवीरहा।
स पपात रथोपस्थान्निरमित्रो जनेश्वरः। त्रिगर्त्तराजस्य सुतो व्यथयंस्तव वाहिनीं।
तन्तु हत्वा महाबाहुः सहदेवो व्यरोचत। यथा दाशरथी रामः खरं हत्वा महाबलं। ४०४०
हाहाकारो महानासीत् त्रिगर्त्तानां जनेश्वर। राजपुत्त्रं हतं दृष्ट्वा निरमित्रं महारथं।
नकुलस्ते सुतं राजन् विकर्णं पृथुलोचनं। मुहूर्त्ताज्जितवान् लोके तदद्भुतमिवाभवत्।
सात्यकिं व्याघ्रदत्तस्तु शरैः सन्नतपर्व्वभिः। चक्रेऽदृश्यं साश्वसूतं सध्वजं पृतनान्तरे।
तान्निवार्य्य शरान् शूरः शैनेयः कृतहस्तवत्। साश्वसूतध्वजं वाणैर्व्याघ्रदत्तमपातयत्।
कुमारे निहते तस्मिन् मागधस्य सुते प्रभो। मागधाः सर्व्वतो यत्ता युयुधानमुपाद्रवन्। ४०४५
विसृजन्तः शरांश्चैव तोमरांश्च सहस्रशः। भिन्दिपालांस्तथा प्रासान् मुद्गरान् मुसलानपि।
अयोधयन्रणे शूराः सात्वतं युद्धदुर्म्मदं। तांस्तु सर्व्वान् स बलवान् सात्यकिर्युद्धदुर्म्मदः।
नातिकृच्छ्राद्धसन्नेव विजिग्ये पुरुषर्षभः। मागधान् त्वरितो दृष्ट्वा हतशेषान् समन्ततः।
बलन्तेऽभज्यत विभो युयुधानशरार्द्दितं। नाशयित्वा रणे सैन्यं त्वदीयं माधवोत्तमः।
विधुन्वानो धनुःश्रेष्ठं व्यभ्राजत महायशाः। भज्यमानं बलं राजन् सात्वतेन महात्मना। ४०५०
नाभ्यवर्त्तत युद्धाय त्रासितं दीर्घबाहुना। ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धः सहसोद्वृत्य चक्षुषी।
सात्यकिं सत्यकर्म्माणं स्वयमेवाभिदुद्रुवे।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथबधपर्व्वणि सात्यकियुद्धे सप्ताधिकशततोऽध्यायः॥ १०७॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ द्रौपदेयान्महेष्वासान् सोमदत्तिर्महायशाः । एकैकं पञ्चभिर्व्विद्ध्वा पुनर्व्विव्याध सप्तभिः ।
ते पीड़िता भृशं तेन रौद्रेण सहसा विभो । प्रमूढा नैव विविदुर्म्मृधे कृत्यं स्म किञ्चन ।
नाकुलिस्तु शतानीकः सोमदत्तिं नरर्षभं । द्वाभ्यां विद्ध्वाऽनदद्धृष्टः शराभ्यां शत्रुकर्षणः । ४०५५
तथेतरे रणे यत्तास्त्रिभिस्त्रिभिरजिह्मगैः । विव्यधुः समरे तूर्णं सोमदत्तिममर्षणं ।
स तान् प्रति महाराज चिक्षेप पञ्च सायकान् । एकैकं हृदि चाजघ्ने एकैकेन महायशाः ।
ततस्ते भ्रातरः पञ्च शरैर्व्विद्ध्वा महात्मना । परिवार्य्य रणे वीरं विव्यधुः सायकैर्भृशं ।
आर्ज्जुनिस्तु हयांस्तस्य चतुर्भिर्निशितैः शरैः । प्रेषयामास संक्रुद्धो यमस्य सदनं प्रति ।
भैमसेनिर्धनुश्छित्त्वा सौमदत्तेर्महात्मनः । ननाद बलवान्नादं विव्याध च शितैः शरैः । ४०६०
यौधिष्ठिरिर्ध्वजं तस्य छित्त्वा भूमावपातयत् । नाकुलिश्चाथ यन्तारं रथनीडादपाहरत् ।
साहदेविस्तु तं ज्ञात्वा भ्रातृभिर्व्विमुखीकृतं । क्षुरप्रेण शिरो राजन्निचकर्त्त महात्मनः ।
तच्छिरोन्यपतद्भूमौ तपनीयविभूषितं । भ्राजयन्तं रणोद्देशं बालसूर्य्यसमप्रभं ।
सौमदत्तेः शिरो दृष्ट्वा निहतं तन्महात्मनः । वित्रस्तास्तावका राजन् प्रदुद्रुवुरनेकधा ।
अलम्बुषस्तु समरे भीमसेनं महाबलं । योधयामास संक्रुद्धो लक्ष्मणं रावणिर्यथा । ४०६५
संप्रयुद्धौ रणे दृष्ट्वा तावुभौ नरराक्षसौ । विस्मयः सर्व्वभूतानां प्रहर्षं समजायत ।
आर्ष्यशृङ्गिं ततो भीमो नवभिर्निशितैः शरैः । विव्याध प्रहसन् राजन् राक्षसेन्द्रममर्षणं ।
तद्रक्षः समरे विद्धं कृत्वा नादं भयावहं । अभ्यद्रवत्ततो भीमं ये च तस्य पदानुगाः ।
स भीमं पञ्चभिर्व्विद्ध्वा शरैः सन्नतपर्व्वभिः । भैमान् परिजघानाशु रथांस्त्रिंशतमाहवे ।
पुनश्चतुःशतान् हत्वा भीमं विव्याध पत्रिणा । सोऽतिविद्धस्तथा भीमो राक्षसेन महाबलः । ४०७०
निषसाद रथोपस्थे मूर्च्छयाभिपरिप्लुतः । प्रतिलभ्य ततः संज्ञां मारुतिः क्रोधमूर्च्छितः ।
विकृष्य कार्म्मुकं घोरं भारसाधनमुत्तमं । अलम्बुषं शरैस्तीक्ष्णैरर्दयामास सर्व्वतः ।
स विद्धो बहुभिर्ब्बाणैर्नीलाञ्जनचयोपमः । शुशुभे सर्व्वतो राजन् प्रफुल्ल इव किंशुकः ।
स बध्यमानः समरे भीमचापच्युतैः शरैः । स्मरन् भ्रातृबधञ्चैव पाण्डवेन महात्मना ।
घोरं रूपमथो कृत्वा भीमसेनमभाषत । तिष्ठेदानीं रणे पार्थ पश्य मेऽद्य पराक्रमं । ४०७५
वको नाम सुदुर्ब्बुद्धे राक्षसप्रवरो बली । परोक्षं मम तद्वृत्तं यद्भ्राता मे हतस्त्वया ।
एवमुक्त्वा ततो भीममन्तर्द्धानं गतस्तदा । महता शरवर्षेण भृशं तं समवाकिरत् ।
भीमस्तु समरे राजन्नदृश्ये राक्षसे तदा । आकाशं पूरयामास शरैः सन्नतपर्व्वभिः ।
स बध्यमानो भीमेन निमेषाद्रथमास्थितः । जगाम धरणीञ्चैव क्षुद्रः खं सहसागमत् ।
उच्चावचानि रूपाणि चकार सुबहूनि च । अनुर्ह्रसत्पुनः स्थूलो नादं मुञ्चन्निवाम्बुदः । ४०८०
उच्चावचास्तथा वाचो व्याजहार समन्ततः । निपेतुर्गगनाच्चैव शरधाराः सहस्रशः ।
शक्तयः कुणपाः प्रासाः शूलपट्टिशतोमराः । शतघ्न्यः परिघाश्चैव भिन्दिपालाः परश्वधाः ।

शिलाः खड्गागुडाश्चैव चष्टिर्व्वज्राणि चैव ह । सा राक्षसविसृष्टा तु शस्त्रवृष्टिः सुदारुणा ।
जघान पाण्डुपुत्रस्य सैनिकान् रणमूर्द्धनि । तेन पाण्डवसैन्यानां मृदिता युधि वारणाः ।
हयाश्च बहवो राजन् पत्तयश्च तथा पुनः । रथेभ्यो रथिनः पेतुस्तस्य नुन्नाः स्म सायकैः । ४०८५
शोणितोदां रथावर्त्तां हस्तिग्राहसमाकुलां । छत्रहंसां कर्द्दमिनीं बाहुपन्नगसङ्कुलां ।
नदीं प्रावर्त्तयामास रक्षोगणसमाकुलां । वहन्तीं बहुधा राजंश्चेदिपाञ्चालसृञ्जयान् ।
तं तथा समरे राजन् विचरन्तमभीतवत् । पाण्डवा भृशसंविग्नाः प्रापश्यंस्तस्य विक्रमं ।
तावकानान्तु सैन्यानां प्रहर्षः समजायत । वादित्रनिनदश्चोग्रः सुमहान् लोमहर्षणः ।
तं श्रुत्वा निनदं घोरं तव सैन्यस्य पाण्डवः । नामृष्यत यथा नागस्तलशब्दं समीरितं । ४०९०
ततः क्रोधाभिताम्राक्षो निर्दहन्निव पावकः । सन्दधे त्वाष्ट्रमस्त्रं स स्वयं त्वष्टेव मारुतिः ।
ततः शरसहस्राणि प्रादुरासन् समन्ततः । तैः शरैस्तव सैन्यस्य विद्रवः सुमहानभूत् ।
तदस्त्रं प्रेरितं तेन भीमसेनेन संयुगे । राक्षसस्य महामायां हत्वा राक्षसमार्द्दयत् ।
स बध्यमानो बहुधा भीमसेनेन राक्षसः । सन्त्यज्य समरे भीमं द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
तस्मिंस्तु निर्ज्जिते राजन् राक्षसेन्द्रे महात्मना । अनादयन् सिंहनादैः पाण्डवाः सर्व्वतोदिशं । ४०९५
अपूजयन्मारुतिञ्च संहृष्टास्ते महाबलं । प्रह्लादं समरे जित्वा यथा शक्रं मरुद्गणाः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि अलम्बुषपराजये ऽष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ अलम्बुषं तथा युद्धे विचरन्तमभीतवत् । हैडिम्बिः प्रययौ तूर्णं विव्याध निशितैः शरैः ।
तयोः प्रतिभयं युद्धमासीद्राक्षससिंहयोः । कुर्व्वतोर्व्विविधा मायाः शक्रशम्बरयोरिव ।
अलम्बुषो भृशं क्रुद्धो घटोत्कचमताडयत । तयोर्युद्धं समभवद्रक्षोग्रामणिमुख्ययोः ।
यादृगेव पुरा वृत्तं रामरावणयोः प्रभो । घटोत्कचस्तु विंशत्या नाराचानां स्तनान्तरे । ४१००
अलम्बुषमथो विद्ध्वा सिंहवद्व्यनदन्मुहुः । तथैवालम्बुषो राजन् हैडिम्बं युद्धदुर्म्मदं ।
विद्ध्वा विद्ध्वाऽनदद्धृष्टः पूरयन् खं समन्ततः । तथा तौ भृशसंक्रुद्धौ राक्षसेन्द्रौ महाबलौ ।
निर्व्विशेषमयुध्येतां मायाभिरितरेतरं । मायाशतसृजौ नित्यं मोहयन्तौ परस्परं ।
मायायुद्धेषु कुशलौ मायायुद्धमयुध्यतां । यां यां घटोत्कचो युद्धे मायां दर्शयते नृप ।
तां तामलम्बुषो राजन् माययैव निजघ्निवान् । तं तथा युध्यमानन्तु मायायुद्धविशारदं । ४१०५
अलम्बुषं राक्षसेन्द्रं दृष्ट्वाऽक्रुध्यन्त पाण्डवाः । त एनं भृशसंविग्नाः सर्व्वतः प्रवरा रथैः ।
अभ्यद्रवन्त संक्रुद्धा भीमसेनादयो नृप । त एनं कोष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिष ।
सर्व्वतो व्यकिरन् वाणैरुल्काभिरिव कुञ्जरं । स तेषामस्त्रवेगं तं प्रतिहत्यास्त्रमायया ।
तस्माद्रथव्रजान्मुक्तो वनदाहादिव द्विपः । स विस्फार्य्य धनुर्घोरमिन्द्राशनिसमस्वनं ।
मारुतिं पञ्चविंशत्या भैमसेनिञ्च पञ्चभिः । युधिष्ठिरं त्रिभिर्व्विद्ध्वा सहदेवञ्च सप्तभिः । ४११०
नकुलञ्च त्रिसप्तत्या द्रौपदेयांश्च मारिष । पञ्चभिः पञ्चभिर्व्विद्ध्वा घोरं नादं ननाद ह ।

तं भीमसेनो नवभिः सहदेवस्तु पञ्चभिः । युधिष्ठिरः शतेनैव राक्षसं प्रत्यविध्यत ।
नकुलस्तु चतुःषष्ट्या द्रौपदेयास्त्रिभिस्त्रिभिः । हैडिम्बो राक्षसं विद्धा युद्धे पञ्चाशता शरैः ।
पुनर्व्विव्याध सप्तत्या ननाद च महाबलः । तस्य नादेन महता कम्पितेयं वसुन्धरा ।
सपर्व्वतवना राजन् सपादपजलाशया । सोऽतिविद्धो महेष्वासैः सर्व्वतस्तैर्म्महारथैः । ४११५
प्रतिविव्याध तान् सर्व्वान् पञ्चभिः पञ्चभिः शरैः । तं क्रुद्धं राक्षसं युद्धे प्रतिक्रुद्धस्तु राक्षसः ।
हैडिम्बो भरतश्रेष्ठ शरैर्व्विव्याध सप्तभिः । सोऽतिविद्धो बलवता राक्षसेन्द्रो महाबलः ।
व्यसृजत् सायकांस्तूर्णं रुक्मपुङ्खान् शिलाशितान् । ते शरा नतपर्व्वाणो विविशू राक्षसं तदा ।
हृषिताः पन्नगा यद्वद्गिरिशृङ्गं महाबलाः । ततस्ते पाण्डवा राजन् समन्तान्निशिताङ्कुरान् ।
प्रेषयामासुरुद्विग्ना हैडिम्बश्च घटोत्कचः । स बध्यमानः समरे पाण्डवैर्जितकाशिभिः । ४१२०
मर्त्यधर्म्ममनुप्राप्तः कर्त्तव्यं नान्वपद्यत । ततः समरशौण्डो वै भैमसेनिर्म्महाबलः ।
समीक्ष्य तदवस्थं तं बधायास्य मनो दधे । वेगञ्चक्रे महान्तञ्च राक्षसेन्द्ररथम्प्रति ।
दग्धाद्रिकूटशृङ्गाभं भिन्नाञ्जनचयोपमं । रथाद्रथमभिद्रुत्य क्रुद्धो हैडम्बिराक्षिपत् ।
उद्ववर्ह रथाच्चापि पन्नगं गरुडो यथा । समुत्क्षिप्य च बाहुभ्यामाविध्य च पुनः पुनः ।
निष्पिपेष क्षितौ क्षिप्रं पूर्णं कुम्भमिवाश्मनि । बललाघवसम्पन्नः सम्पन्नो विक्रमेण च । ४१२५
भैमसेनीरणे क्रुद्धः सर्व्वसैन्यान्यभीषयत् । स विस्फुटितसर्व्वाङ्गश्चूर्णितास्थिर्व्विभीषणः ।
घटोत्कचेन वीरेण हतः शालकटङ्कटः । ततः सुमनसः पार्था हते तस्मिन्निशाचरे ।
चुक्रुशुः सिंहनादांश्च वासांस्यादुधुवुश्च ह । तावकाश्च हतं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रं महाबलं ।
अलम्बुषं तथा शूरा विशीर्णमिव पर्व्वतं । हाहाकारमकार्षुश्च सैन्यानि भरतर्षभ ।
जनाश्च तद्ददृशिरे रक्षः कौतूहलान्विताः । यदृच्छया निपतितं भूमावङ्गारकं यथा । ४१३०
घटोत्कचस्तु तद्धत्वा रक्षोबलवताम्वरः । मुमोच बलवन्नादं बलं हत्वेव वासवः ।
स पूज्यमानः पितृभिः सबान्धवैर्घटोत्कचः कर्म्मणि दुष्करे कृते । रिपुं निहत्याभिननन्द वै तदा ह्यलम्बुषं पक्कमलम्बुषं यथा ।
ततो निनादः सुमहान् समुत्थितः सशङ्खनानाविधवाणघोषवान् । निशम्य तं प्रत्यनदंस्तु कौरवास्ततोध्वनिर्भुवनमथा
स्पृशद्भृशं ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि अलम्बुषबधे नवाधिकशततोऽध्यायः ॥ १०९ ॥

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ भारद्वाजं कथं युद्धे युयुधानो न्यवारयत् । सञ्जयाचक्ष्व तत्त्वेन परं कौतूहलं हि मे ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ शृणु राजन् महाप्राज्ञ सङ्ग्रामं लोमहर्षणं । द्रोणस्य पाण्डवैः सार्द्धं युयुधानपुरोगमैः । ४१३५
बध्यमानं बलं दृष्ट्वा युयुधानेन मारिष । अभ्यद्रवत् स्वयं द्रोणः सात्यकिं सत्यविक्रमं ।
तमापतन्तं सहसा भारद्वाजं महारथं । सात्यकिः पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्पयत् ।
द्रोणोऽपि युधि विक्रान्तो युयुधानं समाहितः । अविध्यत् पञ्चभिस्तूर्णं हेमपुङ्खैः शरैः शितैः ।
ते वर्म्म भित्त्वा सुदृढं द्विषत्पिशितभोजनाः । अभ्ययुर्धरणीं राजन् श्वसन्त इव पन्नगाः ।

दीर्घबाहुरभिक्रुद्धस्तोत्त्रार्द्दित इव द्विपः । द्रोणं पञ्चाशताऽविध्यन्नाराचैरग्निसन्निभैः ।
भारद्वाजो रणे विद्धो युयुधानेन सत्वरं । सात्यकिं बहुभिर्व्वाणैर्यतमानमविध्यत ।
ततः क्रुद्धो महेष्वासो भूय एव महाबलः । सात्त्वतं पीडयामास शरेणानतपर्व्वणा ।
स बध्यमानः समरे भारद्वाजेन सात्यकिः । नान्वपद्यत कर्त्तव्यं किञ्चिदेव विशाम्पते ।
विषण्णवदनश्चापि युयुधानोऽभवन्नृप । भारद्वाजं रणे दृष्ट्वा विसृजन्तं शितान् शरान् ।
तन्तु सम्प्रेक्ष्य ते पुत्त्राः सैनिकाश्च विशाम्पते । प्रहृष्टमनसो भूत्वा सिंहवद्व्यनदन्मुहुः ।
तं श्रुत्वा निनदं घोरं पीड्यमानञ्च माधवं । युधिष्ठिरोऽब्रवीद्राजा सर्व्वसैन्यानि भारत ।
एष वृष्णिवरो वीरः सात्यकिः सत्यविक्रमः । ग्रस्यते युधि वीरेण भानुमानिव राहुणा ।
अभिद्रवत गच्छध्वं सात्यकिर्यत्र युध्यते । धृष्टद्युम्नञ्च पाञ्चाल्यमिदमाह जनाधिपः ।
अभिद्रव द्रुतं द्रोणं किमु तिष्ठसि पार्षत । न पश्यसि भयं द्रोणाद्घोरं नः समुपस्थितं ।
असौ द्रोणो महेष्वासो युयुधानेन संयुगे । क्रीडते सूत्रबद्धेन पक्षिणा बालको यथा ।
तत्रैव सर्व्वे गच्छन्तु भीमसेनपुरोगमाः । त्वयैव सहिताः सर्व्वे युयुधानरथं प्रति ।
पृष्ठतोऽनुगमिष्यामि त्वामहं सहसैनिकः । सात्यकिं मोचयस्वाद्य यमदंष्ट्रान्तरं गतं ।
एवमुक्त्वा ततो राजा सर्व्वसैन्येन भारत । अभ्यद्रवद्रणे द्रोणं युयुधानस्य कारणात् ।
तत्रारावो महानासीत् द्रोणमेकं युयुत्सतां । पाण्डवानाञ्च भद्रन्ते सृञ्जयानाञ्च सर्व्वशः ।
ते समेत्य नरव्याघ्र भारद्वाजं महारथं । अभ्यवर्षञ्छरैस्तीक्ष्णैः कङ्कबर्हिणवाजितैः ।
स्मयन्नेव तु तान् वीरान् द्रोणः प्रत्यग्रहीत् स्वयं । अतिथीनागतान् यद्वत् सलिलेनासनेन च ।
तर्पितास्ते शरैस्तस्य भारद्वाजस्य धन्विनः । आतिथेयं गृहं प्राप्य नृपतेऽतिथयो यथा ।
भारद्वाजञ्च ते सर्व्वे न शेकुः प्रतिवीक्षितुं । मध्यन्दिनमनुप्राप्तं सहस्रांशुमिव प्रभो ।
तांस्तु सर्व्वान् महेष्वासान् द्रोणः शस्त्रभृताम्वरः । अतापयच्छरव्रातैर्गभस्तिभिरिवांशुमान् ।
बध्यमाना महाराज पाण्डवाः सृञ्जयास्तथा । त्रातारं नाध्यगच्छन्त पङ्कमग्ना इव द्विपाः ।
द्रोणस्य च व्यदृश्यन्त विसर्पन्तो महाशराः । गभस्तय इवार्कस्य प्रतपन्तः समन्ततः ।
तस्मिन् द्रोणेन निहताः पाञ्चालाः पञ्चविंशतिः । महारथाः समाख्याता धृष्टद्युम्नस्य सम्मताः ।
पाण्डूनां सर्व्वसैन्येषु पाञ्चालानां तथैव च । द्रोणं स्म ददृशुः शूरं विनिघ्नन्तं वरान् वरान् ।
कैकेयानां शतं हत्वा विद्राव्य च समन्ततः । द्रोणस्तस्थौ महाराज व्यादितास्य इवान्तकः ।
पाञ्चालान् सृञ्जयान्मत्स्यान् कैकयांश्च नराधिप । द्रोणोऽजयन्महाबाहुः शतशोऽथ सहस्रशः ।
तेषां समभवच्छब्दो विद्धानां द्रोणसायकैः । वनौकसामिवारण्ये व्याप्तानां धूमकेतुना ।
तत्र देवाः सगन्धर्व्वाः पितरश्चाब्रुवन्नृप । एते द्रवन्ति पाञ्चालाः पाण्डवाश्च ससैनिकाः ।
तं तथा समरे द्रोणं निघ्नन्तं सोमकान् रणे । न चाप्यभिययुः केचिदपरे नैव विव्यधुः ।
वर्त्तमाने तथा रौद्रे तस्मिन् वीरवरक्षये । अशृणोत् सहसा पार्थः पाञ्चजन्यस्य निस्वनं ।

पूरितो वासुदेवेन शङ्खराट् स्वनते भृशं। युध्यमानेषु वीरेषु सैन्धवस्याभिरक्षिषु।
नदत्सु धार्त्तराष्ट्रेषु विजयस्य रथम्प्रति। गाण्डीवस्य च निर्घोषे विप्रनष्टे समन्ततः।
कश्मलाभिहतो राजा चिन्तयामास पाण्डवः। न नूनं स्वस्ति पार्थाय यथा नदति शङ्खराट्।
कौरवाश्च यथा हृष्टा विनदन्ति मुहुर्मुहुः। एवं सञ्चिन्तयित्वा तु व्याकुलेनान्तरात्मना।
अजातशत्रुः कौन्तेयः सात्त्वतं प्रत्यभाषत। वाष्पगद्गदया वाचा मुह्यमानो मुहुर्मुहुः।
कृत्यस्यानन्तरापेक्षी शैनेयं शिनिपुङ्गवं।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ यः स धर्म्मः पुरा दृष्टः सद्भिः शैनेय शाश्वतः। साम्पराये सुहृत्कृत्ये तस्य कालोऽयमागतः।
सर्व्वेष्वपि च योधेषु चिन्तयन् शिनिपुङ्गव। त्वत्तः सुहृत्तमं कञ्चिन्नाभिजानामि सात्यके।
यो हि प्रीतमना नित्यं यस्य नित्यमनुव्रतः। स कार्य्यः साम्पराये तु नियोज्य इति मे मतिः।
यथा च केशवो नित्यं पाण्डवानां परायणं। तथा त्वमपि वार्ष्णेय कृष्णतुल्यपराक्रमः।
सोऽहं भारं समाधास्ये त्वयि तं वोढुमर्हसि। अभिप्रायञ्च मे नित्यं न वृथा कर्त्तुमर्हसि।
स त्वं भ्रातुर्व्वयस्यस्य गुरोरपि च संयुगे। कुरु कृच्छ्रे सहायार्थमर्ज्जुनस्य नरर्षभ।
त्वं हि सत्यव्रतः शूरो मित्राणामभयङ्करः। लोके विख्यायसे वीर कर्म्मभिः सत्यवागिति।
यो हि शैनेय मित्रार्थे युध्यमानस्त्यजेत्तनुं। पृथिवीञ्च द्विजातिभ्यो यो दद्यात् स समो भवेत्।
श्रुताश्च बहवोऽस्माभी राजानो ये दिवं गताः। दत्त्वेमां पृथिवीं कृत्स्नां ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि।
एवं त्वामपि धर्म्मात्मन् प्रयाचेऽहं कृताञ्जलिः। पृथिवीदानतुल्यं स्यादधिकम्वा फलं विभो।
एक एव सदा कृष्णो मित्राणामभयङ्करः। रणे संत्यजति प्राणान् द्वितीयस्त्वञ्च सात्यके।
विक्रान्तस्य च वीरस्य युद्धे प्रार्थयतो यशः। शूर एव सहायः स्यान्नेतरः प्राकृतो जनः।
ईदृशे तु परामर्शे वर्त्तमानस्य माधव। त्वदन्यो हि रणे गोप्ता विजयस्य न विद्यते।
श्लाघन्नेव हि कर्म्माणि शतशस्तव पाण्डवः। मम सञ्जनयन् हर्षं पुनःपुनरकीर्त्तयत्।
लघुहस्तश्चित्रयोधी तथा लघुपराक्रमः। प्राज्ञः सर्व्वास्त्रविच्छूरो मुह्यते न च संयुगे।
महास्कन्धो महोरस्को महाबाहुर्म्महाहनुः। महाबलो महावीर्य्यः स महात्मा महारथः।
शिष्यो मम सखा चैव प्रियोऽस्याहं प्रियश्च मे। युयुधानः सहायो मे प्रमथिष्यति कौरवान्।
अस्मदर्थञ्च राजेन्द्र सन्नह्येद्यदि केशवः। रामो वाप्यनिरुद्धो वा प्रद्युम्नो वा महारथः।
गदो वा सारणो वापि साम्बो वा सहवृष्णिभिः। सहायार्थं महाराज सङ्ग्रामोत्तममूर्द्धनि।
तथाप्यहं नरव्याघ्रं शैनेयं सत्यविक्रमं। साहाय्ये विनियोक्ष्यामि नास्ति योऽन्यो हि तत्समः।
इति द्वैतवने तात मामुवाच धनञ्जयः। परोक्षे त्वद्गुणांस्तथ्यान् कथयन्नार्य्यसंसदि।
तस्य त्वमेवं सङ्कल्पं न वृथा कर्त्तुमर्हसि। धनञ्जयस्य वार्ष्णेय मम भीमस्य चोभयोः।
यच्चापि तीर्थानि चरन्नगच्छं द्वारकां प्रति। तत्राहमपि ते भक्तिमर्ज्जुनं प्रति दृष्टवान्।
न तत्सौहृदमन्येषु मया शैनेय लक्षितं। यथा त्वमस्मान् भजसे वर्त्तमानानुपप्लवे।

सोऽभिजात्या च भक्त्या च सख्यस्याचार्य्यकस्य च। सौहृदस्य च वीर्य्यस्य कुलीनत्वस्य माधव। ४२००
सत्यस्य च महाबाहो अनुकम्पार्थमेव च। अनुरूपं महेष्वास कर्म्म त्वं कर्त्तुमर्हसि।
सुयोधनो हि सहसा गतो द्रोणेन दंशितः। पूर्व्वमेवानुयातास्ते कौरवाणां महारथाः।
सुमहान्निनदश्चैव श्रूयते विजयं प्रति। स शैनेय जवेनाशु गन्तुमर्हसि मानद।
भीमसेनो वयञ्चैव सम्पन्नाः सहसैनिकाः। द्रोणमावारयिष्यामो यदि त्वां प्रति यास्यति।
पश्य शैनेय सैन्यानि द्रवमाणानि संयुगे। महान्तञ्च रणे शब्दं दीर्य्यमाणाञ्च भारतीं। ४२०५
महामारुतवेगेन समुद्रमिव पर्व्वसु। धार्त्तराष्ट्रबलं तात विक्षिप्तं सव्यसाचिना।
रथैर्व्विपरिधावद्भिर्म्मनुष्यैश्च हयैश्च ह। सैन्यं रजः समुद्भूतमेतत् सम्परिवर्त्तते।
संवृतः सिन्धुसौवीरैर्नखरप्रासयोधिभिः। अत्यन्तोपचितैः शूरैः फाल्गुनः परवीरहा।
नैतद्बलमसंवार्य्यं शक्यो जेतुं जयद्रथः। एते हि सैन्धवस्यार्थे सर्व्वे सन्त्यक्तजीविताः।
शरशक्तिध्वजवरं हयनागसमाकुलं। पश्यैतद्धार्त्तराष्ट्राणामनीकं सुदुरासदं। ४२१०
शृणु दुन्दुभिनिर्घोषं शङ्खशब्दांश्च पुष्कलान्। सिंहनादरवांश्चैव रथनेमिस्वनांस्तथा।
नागानां शृणु शब्दञ्च पत्तीनाञ्च सहस्रशः। सादिनां द्रवताञ्चैव शृणु कम्पयतां महीं।
पुरस्तात् सैन्धवानीकं द्रोणानीकञ्च पृष्ठतः। बहुत्वाद्धि नरव्याघ्र देवेन्द्रमपि पीडयेत्।
अपर्य्यन्ते बले मग्नो जह्यादपि च जीवितं। तस्मिंश्च निहते युद्धे कथं जीवेत मादृशः।
सर्व्वथाऽहमनुप्राप्तः सुकृच्छ्रं त्वयि जीवति। श्यामो युवा गुडाकेशो दर्शनीयश्च पाण्डवः। ४२१५
लघ्वस्त्रश्चित्रयोधी च प्रविष्टस्तात भारतीं। सूर्य्योदये महाबाहुर्दिवसश्चातिवर्त्तते।
तन्न जानामि वार्ष्णेय यदि जीवति वा नवा। कुरूणाञ्चापि तत्सैन्यं सागरप्रतिमं महत्।
एक एव च बीभत्सुः प्रविष्टस्तात भारतीं। अविषह्यां महाबाहुः सुरैरपि महाहवे।
न हि मे वर्त्तते बुद्धिरद्य युद्धे कथञ्चन। द्रोणोऽपि रभसो युद्धे मम पीडयते बलं।
प्रत्यक्षन्ते महाबाहो यथाऽसौ चरति द्विजः। युगपच्च समेतानां कार्य्याणां त्वं विचक्षणः। ४२२०
महार्थं लघुसंयुक्तं कर्त्तुमर्हसि मानद। तस्य मे सर्व्वकार्य्येषु कार्य्यमेतन्मतं महत्।
अर्ज्जुनस्य परित्राणं कर्त्तव्यमिति संयुगे। नाहं शोचामि दाशार्हं गोप्तारं जगतः पतिं।
स हि शक्तो रणे तात त्रीन् लोकानपि सङ्गतान्। विजेतुं पुरुषव्याघ्रः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।
किं पुनर्धार्त्तराष्ट्रस्य बलमेतत् सुदुर्ब्बलं। अर्ज्जुनस्त्वेष वार्ष्णेय पीडितो बहुभिर्युधि।
प्रजह्यात् समरे प्राणान् तस्माद्विन्दामि कश्मलं। तस्य त्वं पदवीं गच्छ गच्छेयुस्तादृशा यथा। ४२२५
तादृशस्येदृशे काले मादृशेनाभिनोदितः। रणे वृष्णिप्रवीराणां द्वावेवातिरथौ स्मृतौ।
प्रद्युम्नश्च महाबाहुस्त्वञ्च सात्त्वत विश्रुतः। अस्त्रे नारायणसमः सङ्कर्षणसमो बले।
बीरतायां नरव्याघ्र धनञ्जयसमो ह्यसि। भीष्मद्रोणावतिक्रम्य सर्व्वयुद्धविशारदं।
त्वामेव पुरुषव्याघ्रं लोके सन्तः प्रचक्षते। नाशक्यं विद्यते लोके सात्यकेरिति माधव।

तत्त्वां यदभिवक्ष्यामि तत्कुरुष्व महाबल। सम्भावनां हि लोकस्य मम पार्थस्य चोभयोः। ४२३०
नान्यथा त्वं महाबाहो सम्प्रकर्त्तुमिहार्हसि। परित्यज्य प्रियान् प्राणान्रणे विचर वीरवत्।
न हि शैनेय दाशार्हा रणे रक्षति जीवितं। अयुद्धमनवस्थानं सङ्ग्रामे च पलायनं।
भीरूणामसतां मार्गो नैष दाशार्ह सेवितः। तवार्ज्जुनो गुरुस्तात धर्म्मात्मा शिनिपुङ्गव।
वासुदेवो गुरुश्चापि तव पार्थस्य धीमतः। कारणद्वयमेतद्धि जानंस्त्वामहमब्रुवं।
मावमंस्था वचो मह्यं गुरुस्तव गुरोर्ह्यहं। वासुदेवमतश्चैव मम चैवार्ज्जुनस्य च। ४२३५
सत्यमेतन्मयोक्तन्ते याहि यत्र धनञ्जयः। एतद्वचनमाज्ञाय मम सत्यपराक्रम।
प्रविशैतद्बलं तात धार्त्तराष्ट्रस्य दुर्म्मतेः। प्रविश्य च यथान्यायं सङ्गम्य च महारथैः।
यथार्हमात्मनः कर्म्म रणे सात्त्वत दर्शय।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि युधिष्ठिरवाक्ये दशाधिकशतोऽध्यायः ॥ ११० ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ प्रीतियुक्तञ्च हृद्यञ्च मधुराक्षरमेव च। कालयुक्तञ्च चित्रञ्च न्याय्यं यच्चापि भाषितं।
धर्म्मराजस्य तद्वाक्यं निशम्य शिनिपुङ्गवः। सात्यकिर्भरतश्रेष्ठ प्रत्युवाच युधिष्ठिरं। ४२४०
श्रुतं ते गदतो वाक्यं सर्व्वमेतन्मयाच्युत। न्याययुक्तञ्च चित्रञ्च फाल्गुनार्थे यशस्करं।
एवंविधे तथा काले मादृशं प्रेक्ष्य सम्मतं। वक्तुमर्हसि राजेन्द्र यथा पार्थं तथैव मां।
न मे धनञ्जयस्यार्थे प्राणा रक्ष्याः कथञ्चन। त्वत्प्रयुक्तः पुनरहं किन्न कुर्य्यां महाहवे।
लोकत्रयं योधयेयं सदेवासुरमानुषं। त्वत्प्रयुक्तो नरेन्द्रेह किमुतैतत् सुदुर्ब्बलं।
सुयोधनबलन्त्वद्य योधयिष्ये समन्ततः। विजेष्ये च रणे राजन् सत्यमेतद्ब्रवीमि ते। ४२४५
कुशल्यहं कुशलिनं समासाद्य धनञ्जयं। हते जयद्रथे राजन् पुनरेष्यामि तेऽन्तिकं।
अवश्यन्तु मया सर्व्वं विज्ञाप्यस्त्वं नराधिप। वासुदेवस्य यद्वाक्यं फाल्गुनस्य च धीमतः।
दृढन्त्वभिपरीतोऽहमर्जुनेन पुनः पुनः। मध्ये सर्व्वस्य सैन्यस्य वासुदेवस्य शृण्वतः।
अद्य माधव राजानमप्रमत्तोऽनुपालय। आर्य्यां युद्धे मतिं कृत्वा यावद्धन्मि जयद्रथं।
त्वयि चाहं महाबाहो प्रद्युम्ने वा महारथे। नृपं निक्षिप्य गच्छेयं निरपेक्षो जयद्रथं। ४२५०
जानीषे हि रणे द्रोणं कुरुषु श्रेष्ठसम्मतं। प्रतिज्ञातं हि तेनेदं पश्यमानेन वै प्रभो।
ग्रहणे धर्म्मराजस्य भारद्वाजोऽपि गृध्यति। शक्तश्चापि रणे द्रोणो निग्रहीतुं युधिष्ठिरं।
एवं त्वयि समाधाय धर्म्मराजं नरोत्तमं। अहमद्य गमिष्यामि सैन्धवस्य बधाय हि।
जयद्रथञ्च हत्वाऽहं द्रुतमेष्यामि माधव। धर्म्मराजं न चेत् द्रोणो निगृह्णीयाद्रणे बलात्।
निगृहीते नरश्रेष्ठे भारद्वाजेन माधव। सैन्धवस्य बधो न स्यान्ममाप्रीतिस्तथा भवेत्। ४२५५
एवं गते नरश्रेष्ठे पाण्डवे सत्यवादिनि। अस्माकं गमनं व्यक्तं वनं प्रति भवेत्पुनः।
सोऽयं मम जयो व्यक्तं व्यर्थ एव भविष्यति। यदि द्रोणो रणे क्रुद्धो निगृह्णीयाद्युधिष्ठिरं।
स त्वमद्य महाबाहो प्रियार्थं मम माधव। जयार्थञ्च यशोऽर्थञ्च रक्ष राजानमाहवे।

स भवान्मयि निक्षेपो निक्षिप्तः सव्यसाचिना । भारद्वाजाद्भयं नित्यं मन्यमानेन वै प्रभो ।
तस्यापि च महाबाहो नित्यं पश्यामि संयुगे । नान्यं हि प्रतियोद्धारं रौक्मिणेयादृते प्रभो । ४२६०
मान्यापि मन्यते युद्धे भारद्वाजस्य धीमतः । सोऽहं सम्भावनाञ्चैतामाचार्य्यवचनन्तु तत् ।
पृष्ठतो नोत्सहे कर्त्तुं त्वां वा त्यक्तुं महीपते । आचार्य्यो लघुहस्तत्वादभेद्यकवचावृतः ।
उपलभ्य रणे क्रीडेद्यथा शकुनिना शिशुः । यदि कार्ष्णिर्धनुष्पाणिरिह स्यान्मकरध्वजः ।
तस्मै त्वां विसृजेयं वै स त्वां रक्षेद्यथाऽर्जुनः । कुरु त्वमात्मनो गुप्तिं कस्ते गोप्ता गते मयि ।
यः प्रतीयाद्रणे द्रोणं यावद्गच्छामि पाण्डवं । मा च ते भयमद्यास्तु राजन्नर्जुनसम्भवं । ४२६५
न स जातु महाबाहुर्भारमुद्यम्य सीदति । ये च सौवीरका योधास्तथा सैन्धवपौरवाः ।
उदीच्या दाक्षिणात्याश्च ये चान्येऽपि महारथाः । ये च कर्णमुखा राजन् रथोदाराः प्रकीर्त्तिताः ।
एतेऽर्जुनस्य क्रुद्धस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं । उद्युक्ता पृथिवी सर्व्वा ससुरासुरमानुषा ।
सराक्षसगणा राजन् सकिन्नरमहोरगा । जङ्गमाः स्थावराः सर्व्वे नालं पार्थस्य संयुगे ।
एवं ज्ञात्वा महाराज व्येतु ते भीर्धनञ्जये । यत्र वीरौ महेष्वासौ कृष्णौ सत्यपराक्रमौ । ४२७०
न तत्र कर्म्मणो व्यापत्कथञ्चिदपि विद्यते । दैवं कृतास्त्रतां योगममर्षमपि चाहवे ।
कृतज्ञतां दयाञ्चैव भ्रातुस्त्वमनुचिन्तय । मयि च व्यपयाते वै गच्छमानेऽर्जुनं प्रति ।
द्रोणे चित्रास्त्रतां सङ्ख्ये राजंस्त्वमनुचिन्तय । आचार्य्यो हि भृशं राजन्निग्रहे तव गृध्यति ।
प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन् सत्यां कर्त्तुञ्च भारत । कुरुष्वाद्यात्मनो गुप्तिं कस्ते गोप्ता गते मयि ।
यस्याहं प्रत्ययात् पार्थ गच्छेयं फाल्गुनं प्रति । न ह्यहं त्वां महाराज अनिक्षिप्य महाहवे । ४२७५
क्वचिद्यास्यामि कौरव्य सत्यमेतद्ब्रवीमि ते । एतद्विचार्य्य बहुधा बुद्ध्या बुद्धिमतां वर ।
दृष्ट्वा श्रेयः परं बुद्ध्या ततो राजन् प्रशाधि मां ।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ एवमेतन्महाबाहो यथा वदसि माधव । न तु मे शुध्यते भावः श्वेताश्वं प्रति मारिष ।
करिष्ये परमं यत्नमात्मनो रक्षणे ह्यहं । गच्छ त्वं समनुज्ञातो यत्र यातो धनञ्जयः ।
आत्मसंरक्षणं सङ्ख्ये गमनञ्चार्ज्जुनम्प्रति । विचार्य्यैतत् स्वयं बुद्ध्या गमनं तत्र रोचये । ४२८०
स त्वमातिष्ठ यानाय यत्र यातो धनञ्जयः । ममापि रक्षणं भीमः करिष्यति महाबलः ।
पार्षतश्च ससोदर्य्यः पार्थिवाश्च महाबलाः । द्रौपदेयाश्च मां तात रक्षिष्यन्ति न संशयः ।
केकया भ्रातरः पञ्च राक्षसश्च घटोत्कचः । विराटो द्रुपदश्चैव शिखण्डी च महारथः ।
धृष्टकेतुश्च बलवान् कुन्तिभोजश्च मारिष । नकुलः सहदेवश्च पाञ्चालाः सृञ्जयास्तथा ।
एते समाहितास्तात रक्षिष्यन्ति न संशयः । न द्रोणः सह सैन्येन कृतवर्म्मा च संयुगे । ४२८५
समासादयितुं शक्तो न च मां धर्षयिष्यति । धृष्टद्युम्नश्च समरे द्रोणं क्रुद्धं परन्तपः ।
वारयिष्यति विक्रम्य वेलेव मकरालयं । यत्र स्थास्यति सङ्ग्रामे पार्षतः परवीरहा ।
द्रोणो न सैन्यं बलवत् क्रामेत्तत्र कथञ्चन । एष द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हुताशनात् ।

कवची सशरी खड्गी धन्वी च बरभूषणः । विश्रब्धं गच्छ शैनेय माकार्षीर्म्मयि सम्भ्रमं ।
धृष्टद्युम्नो रणे क्रुद्धं द्रोणमावारयिष्यति ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथबधपर्व्वणि युधिष्ठिरवाक्ये एकादशाधिकशतोऽध्यायः ॥ १११ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ धर्म्मराजस्य तद्वाक्यं निशम्य शिनिपुङ्गवः । स पार्थाद्भयमाशंसन् परित्यागान्महीपतेः ।
अपवादं ह्यात्मनश्च लोकात् पश्यन् विशेषतः । ते मां भीतमिति ब्रूयुरायान्तं फाल्गुनम्प्रति ।
निश्चित्य बहुधैवं स सात्यकिर्युद्धदुर्म्मदः । धर्म्मराजमिदं वाक्यमब्रवीत् पुरुषर्षभः ।
कृताञ्चेन्मन्यसे रक्षां स्वस्ति तेऽस्तु विशाम्पते । अनुयास्यामि बीभत्सुं करिष्ये वचनं तव ।
न हि मे पाण्डवात् कश्चित् त्रिषु लोकेषु विद्यते । यो मे प्रियतरो राजन् सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।
तस्याहं पदवीं यास्ये सन्देशात्तव मानद । त्वत्कृते न च मे किञ्चिदकर्त्तव्यं कथञ्चन ।
यथा हि मे गुरोर्व्वाक्यं विशिष्टं द्विपदाम्बर । तथा तवापि वचनं विशिष्टतरमेव मे ।
प्रिये हि तव वर्त्तेते भ्रातरौ कृष्णपाण्डवौ । तयोः प्रिये स्थितञ्चैव विद्धि मां राजपुङ्गव ।
तवाज्ञां शिरसा गृह्य पाण्डवार्थमहं प्रभो । भित्त्वेदं दुर्भिदं सैन्यं प्रयास्ये नरपुङ्गव ।
द्रोणानीकं विशाम्येष क्रुद्धो झष इवार्णवं । तत्र यास्यामि यत्रासौ राजन् राजा जयद्रथः ।
यत्र सेनां समाश्रित्य भीतस्तिष्ठति पाण्डवात् । गुप्तो रथवरश्रेष्ठैर्द्रौणिकर्णकृपादिभिः ।
इतस्त्रियोजनं मन्ये तमध्वानं विशाम्पते । यत्र तिष्ठति पार्थोऽसौ जयद्रथबधोद्यतः ।
त्रियोजनगतस्यापि तस्य यास्याम्यहं पदं । आसैन्धवबधाद्राजन् सुदृढेनान्तरात्मना ।
अनादिष्टस्तु गुरुणा को नु युद्धेत मानवः । आदिष्टस्तु यथा राजन् कोन युध्येत मादृशः ।
अभिजानामि तं देशं यत्र यास्याम्यहं प्रभो । हलशक्तिगदाप्रासचर्म्मखड्गर्ष्टितोमरं ।
इष्वस्त्रवरसम्बाधं क्षोभयिष्ये बलार्णवं । यदेतत् कुञ्जरानीकं सहस्रमनुपश्यसि ।
कुलमञ्जनकं नाम यत्रैते वीर्य्यशालिनः । आस्थिता बहुभिर्म्लेच्छैर्युद्धशौण्डैः प्रहारिभिः ।
नागा मेघनिभा राजन् क्षरन्त इव तोयदाः । नैते जातु निवर्त्तेरन् प्रेषिता हस्तिसादिभिः ।
अन्यत्र हि बधादेषां नास्ति राजन् पराजयः । अथ यान् रथिनो राजन् सहस्रमनुपश्यसि ।
एते रुक्मरथा नाम राजपुत्त्रा महारथाः । रथेष्वस्त्रेषु निपुणा नागेषु च विशाम्पते ।
धनुर्व्वेदे गताः पारं मुष्टियुद्धे च कोविदाः । गदायुद्धविशेषज्ञा नियुद्धकुशलास्तथा ।
खड्गप्रहरणे युक्ताः सम्पाते चासिचर्म्मणोः । शूराश्च कृतविद्याश्च स्पर्द्धन्ते च परस्परं ।
नित्यं हि समरे राजन् विजिगीषन्ति मानवान् । कर्णेन विहिता राजन् दुःशासनमनुव्रताः ।
एतांस्तु वासुदेवोऽपि रथोदारान् प्रशंसति । सततं प्रियकामाश्च कर्णस्यैते वशे स्थिताः ।
तस्यैव वचनाद्राजन् निवृत्ताः श्वेतवाहनात् । तेन क्लान्ता नच श्रान्ता दृढावरणकार्म्मुकाः ।
मदर्थं धिष्ठिता नूनं धार्त्तराष्ट्रस्य शासनात् । एतान् प्रमथ्य सङ्ग्रामे प्रियार्थं तव कौरव ।
प्रयास्यामि ततः पश्चात् पदवीं सव्यसाचिनः । यांस्त्वेतानपरान्राजन् नागान् सप्तशतानिमान् ।

प्रेचस्व वर्म्मसंच्छन्नान् किरातैः समधिष्ठितान्। किरातराजो यान् प्रादात् द्विरदान् सव्यसाचिनः।
स्वलङ्कृतांस्तथा प्रेष्यान् इच्छन् जीवितमात्मनः। आसन्नेते पुरा राजंस्तव कर्म्मकरा दृढं।
त्वामिवाद्य युयुत्सन्ते पश्य कालस्य पर्य्ययं। एषामेते महामात्राः किराता युद्धदुर्म्मदाः। ४३२०
हस्तिशिक्षाविदश्चैव सर्व्वे चैवाग्नियोनयः। एते विनिर्ज्जिताः सङ्ख्ये सङ्ग्रामे सव्यसाचिना।
मदर्थमद्य संयत्ता दुर्य्योधनवशानुगाः। एतान् हत्वा शरै राजन् किरातान् युद्धदुर्म्मदान्।
सैन्धवस्य बधे यत्तमनुयास्यामि पाण्डवं। ये त्वेते सुमहानागा अञ्जनस्य कुलोद्भवाः।
कर्कशाश्च विनीताश्च प्रभिन्नकरटामुखाः। जाम्बूनदमयैः सर्व्वैर्व्वर्म्मभिः सुविभूषिताः।
लब्धलक्षा रणे राजन् ऐरावणसमा युधि। उत्तरात् पर्व्वतादेते तीक्ष्णैर्दस्युभिराश्रिताः। ४३२५
कर्कशैः प्रवरैर्य्योधैः कार्ष्णायसतनुच्छदैः। सन्ति गोयोनयश्चात्र सन्ति वानरयोनयः।
अनेकयोनयश्चान्ये तथा मानुषयोनयः। अनीकं समवेतानां धूमवर्णमुदीर्य्यते।
म्लेच्छानां पापकर्त्तॄणां हिमदुर्गनिवासिनां। एतद्दुर्य्योधनो लब्ध्वा समग्रं राजमण्डलं।
कृपञ्च सौमदत्तिञ्च द्रोणञ्च रथिनाम्वरं। सिन्धुराजं तथा कर्णमवमन्यत पाण्डवान्।
कृतार्थमथ चात्मानं मन्यते कालचोदितः। ते तु सर्व्वेऽद्य सम्प्राप्ता मम नाराचगोचरं। ४३३०
न विमोक्ष्यन्ति कौन्तेय यद्यपि स्युर्म्मनोजवाः। तेन सम्भाविता नित्यं परवीर्य्योपजीविना।
विनाशमुपयास्यन्ति मच्छरौघप्रपीडिताः। ये त्वेते रथिनो राजन् दृश्यन्ते काञ्चनध्वजाः।
एते दुर्व्वारयोनाम काम्बोजा यदि ते श्रुताः। शूराश्च कृतविद्याश्च धनुर्व्वेदे च निष्ठिताः।
संहताश्च भृशं ह्येते अन्योऽन्यस्य हितैषिणः। अक्षौहिण्यश्च संरब्धा धार्त्तराष्ट्रस्य भारत।
यत्ता मदर्थे तिष्ठन्ति कुरुवीराभिरक्षिताः। अप्रमत्ता महाराज मामेव प्रत्युपस्थिताः। ४३३५
तानहं प्रमथिष्यामि तृणानीव हुताशनः। तस्मात् सर्व्वानुपासङ्गान् सर्व्वोपकरणानि च।
रथे कुर्व्वन्तु मे राजन् यथावद्रथकल्पकाः। अस्मिंस्तु किल संमर्द्दे ग्राह्यं विविधमायुधं।
यथोपदिष्टमाचार्य्यैः कार्य्यः पञ्चगुणो रथः। काम्बोजैर्हि समेष्यामि तीक्ष्णैराशीविषोपमैः।
नानाशस्त्रसमावापैर्व्विविधायुधयोधिभिः। किरातैश्च समेष्यामि विषकल्पैः प्रहारिभिः।
लालितैः सततं राज्ञा दुर्य्योधनहितैषिभिः। शकैश्चापि समेष्यामि शक्रतुल्यपराक्रमैः। ४३४०
अग्निकल्पैर्दुराधर्षैः प्रदीप्तैरिव पावकैः। तथान्यैर्व्विविधैर्य्योधैः कालकल्पैर्दुरासदैः।
समेष्यामि रणे राजन् बहुभिर्युद्धदुर्म्मदैः। तस्माद्वै वाजिनो मुख्या विश्रुताः शुभलक्षणाः।
उपावृत्ताश्च पीताश्च पुनर्युज्यन्तु मे रथे।
॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्य सर्व्वानुपासङ्गान् सर्व्वोपकरणानि च। रथे चास्थापयद्राजा शस्त्राणि विविधानि च।
ततस्तान् सर्व्वतो युक्तान् सदश्वांश्चतुरो जनाः। रसवत् पाययामासुः पानं मदसमीरणं। ४३४५
पीतोपवृत्तान् स्नातांश्च जग्धान्नान् समलङ्कृतान्। विनीतशल्यांस्तुरगांश्चतुरो हेममालिनः।
तान्मुक्तान् रुक्मवर्णाभान् विनीतान् शीघ्रगामिनः। संहृष्टमनसोऽव्यग्रान् विधिवत्कल्पिताद्रथे।

महाध्वजेन सिंहेन हेमकेशरमालिना । हृतेन कौतुकैर्हैमैर्म्मणिविद्रुमचर्चितैः ।
पाण्डुराभ्रप्रकाशाभिः पताकाभिरलङ्कृते । हेमदण्डोच्छ्रितच्छत्रे बहुशस्त्रपरिच्छदे ।
योजयामास विधिवद्धेमभाण्डविभूषितान् । दारुकस्यानुजो भ्राता सूतस्तस्य प्रियः सखा ।
न्यवेदयद्रथं युक्तं वासवस्येव मातलिः । ततः स्नातः शुचिर्भूत्वा कृतकौतुकमङ्गलः ।
स्नातकानां सहस्रस्य स्वर्णनिष्कानवाचयत् । आशीर्व्वादैः परिष्वक्तः सात्यकिः श्रीमतां वरः ।
ततः समधुपर्कार्हः पीत्वा कैलातकं मधु । लोहिताक्षो बभौ तत्र मदविक्लललोचनः ।
आलभ्य वीरकांस्यञ्च हर्षेण महतान्वितः । द्विगुणीकृततेजा हि प्रज्वलन्निव पावकः ।
उत्सङ्गे धनुरादाय सशरं रथिनाम्वरः । कृतस्वस्त्ययनो विप्रैः कवची समलङ्कृतः ।
लाजैर्गन्धैस्तथा माल्यैः कन्याभिश्चाभिनन्दितः । युधिष्ठिरस्य चरणावभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
तेन मूर्द्धन्युपघ्रात आरुरोह महारथं । ततस्ते वाजिनो हृष्टाः सुपुष्टा वातरंहसः ।
अजय्या जैत्रमूहुस्तं विकुर्व्वाणाः स्म सैन्धवाः । तथैव भीमसेनोऽपि धर्म्मराजेन पूजितः ।
प्रायात्सात्यकिना सार्द्धमभिवाद्य युधिष्ठिरं । तौ दृष्ट्वा प्रविविक्षन्तौ तव सेनामरिन्दमौ ।
सपत्नास्तावकाः सर्व्वे तस्थुर्द्रोणपुरोगमाः । सन्नद्धमनुगच्छन्तं दृष्ट्वा भीमंससात्यकिं ।
अभिनन्द्याब्रवीद्धृष्टस्तदा हर्षकरं वचः । अथ हर्षपरीताङ्गः सात्यकिर्भीममब्रवीत् ।
त्वं भीम रक्ष राजानमेतत्कार्य्यमतं हि ते । अहं भित्त्वा प्रवेक्ष्यामि कालपक्वमिदं बलं ।
आयत्याञ्च तदात्वे च श्रेयो राज्ञोऽभिरक्षणं । जानीषे मम वीर्य्यं त्वं तव चाहमरिन्दम ।
तस्माद्भीम निवर्त्तस्व मम चेदिच्छसि प्रियं । तथोक्तः सात्यकिं प्राह व्रज त्वं कार्य्यसिद्धये ।
अहं राज्ञः करिष्यामि रक्षां पुरुषसत्तम । एवमुक्तः प्रत्युवाच भीमसेनं स माधवः ।
गच्छ गच्छ ध्रुवं पार्थ ध्रुवो हि विजयो मम । यन्मे गुणानुरक्तस्य त्वमद्य वशमास्थितः ।
निमित्तानि च धन्यानि यथा भीम वदन्ति मां । निहते सैन्धवे पापे पाण्डवेन महात्मना ।
परिष्वजिष्ये राजानं धर्म्मात्मानं युधिष्ठिरं । एतावदुक्त्वा भीमन्तु विसृज्य च महायशाः ।
सम्प्रैक्षत तावकं सैन्यं व्याघ्रो मृगगणानिव । तं दृष्ट्वा प्रविशन्तं सैन्यं तव जनाधिप ।
भूय एवाभवन्मूढं सुभृशं चाप्यकम्पत । ततः प्रयातः सहसा तव सैन्यं स सात्यकिः ।
दिदृक्षुरर्जुनं राजन् धर्म्मराजस्य शासनात् ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि सात्यकिप्रवेशे द्वादशाधिकशततोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ प्रयाते तव सैन्यन्तु युयुधाने युयुत्सया । धर्म्मराजो महाराज सेनानीकेन संवृतः ।
प्रायाद्द्रोणरथं प्रेप्सुर्युयुधानस्य पृष्ठतः । ततः पाञ्चालराजस्य पुत्त्रः समरदुर्म्मदः ।
प्राक्रोशत्पाण्डवानीके वसुदानश्च पार्थिवः । आगच्छत प्रहरत द्रुतं विपरिधावत ।
यथा सुखेन गच्छेत सात्यकिर्युद्धदुर्म्मदः । महारथा हि बहवो यतिष्यन्त्यस्य निर्जये ।
इति ब्रुवन्तो वेगेन निपेतुस्ते महारथाः । वयम्प्रतिजिगीषन्तस्तत्र तान् समभिद्रुताः

ततः शब्दो महानासीत् युयुधानरथम्प्रति । आकीर्य्यमाणा धावन्ती तव पुत्रस्य वाहिनी ।
सात्वतेन महाराज शतधाऽभिव्यशीर्य्यत । तस्यां विदीर्य्यमाणायां शिनेः पुत्रो महारथः ।
सप्तवीरान् महेष्वासान् शयानीकेष्वपोथयत् । अथान्यानपि राजेन्द्र नानाजनपदेश्वरान् ।
शरैरनलसङ्काशैर्निन्ये वीरान् यमक्षयं । शतमेकेन विव्याध शतेनैकञ्च पत्रिणं । ४३८०
द्विपारोहान् द्विपांश्चैव हयारोहान् हयांस्तथा । रथिनः साश्वसूतांश्च जघानेशः पशूनिव ।
तं तथा द्रुतकर्म्माणं शरसम्पातवर्षिणं । न केचनाभ्यधावन्त सात्यकिं तव सैनिकाः ।
ते भीता मृद्यमानाश्च प्रमृष्टा दीर्घबाहुना । आयोधनं जहुर्व्वीरा दृष्ट्वा तमतिमानिनं ।
तमेकं बहुधा पश्यन्मोहितास्तस्य तेजसा । रथैर्व्विमथितैश्चैव भग्ननीडैश्च मारिष ।
चक्रैर्व्विमथितैश्छत्रैर्ध्वजैश्च विनिपातितैः । अनुकर्षैः पताकाभिः शिरस्त्राणैः सकाञ्चनैः । ४३८५
बाहुभिश्चन्दनादिग्धैः साङ्गदैश्च विशाम्पते । हस्तिहस्तोपमैश्चापि भुजङ्गाभोगसन्निभैः ।
ऊरुभिः पृथिवी च्छन्ना मनुजानां नराधिप । शशाङ्कसन्निभैश्चैव वदनैश्चारुकुण्डलैः ।
पतितैर्ऋषभाक्षाणां सा बभावतिमेदिनी । गजैश्च बहुधाच्छिन्नैः शयानैः पर्व्वतोपमैः ।
रराजातिभृशं भूमिर्व्विकीर्णैरिव पर्व्वतैः । तपनीयमयैर्योक्त्रैर्मुक्ताजालविभूषितैः ।
उरश्छदैर्व्विचित्रैश्च व्यशोभन्त तुरङ्गमाः । गतसत्त्वा महीम्प्राप्य प्रमृष्टा दीर्घबाहुना । ४३९०
नानाविधानि सैन्यानि तव हत्वा तु सात्वतः । प्रविष्टस्तावकं सैन्यं द्रावयित्वा चमूं भृशं ।
ततस्तेनैव मार्गेण येन यातो धनञ्जयः । इयेष सात्यकिर्गन्तुं ततो द्रोणेन वारितः ।
भारद्वाजं समासाद्य युयुधानस्य सात्यकिः । न न्यवर्त्तत संक्रुद्धो वेलामिव जलाशयः ।
निवार्य्य तु रणे द्रोणो युयुधानं महारथं । विव्याध निशितैर्व्वाणैः पञ्चभिर्म्मर्म्मभेदिभिः ।
सात्यकिस्तु रणे द्रोणं राजन् विव्याध सप्तभिः । हेमपुङ्खैः शिलाधौतैः कङ्कबर्हिणवाजितैः । ४३९५
तं षड्भिः सायकैर्द्रोणः साश्वयन्तारमार्द्दयत् । सतन्न ममृषे द्रोणं युयुधानो महारथः ।
सिंहनादं ततः कृत्वा द्रोणं विव्याध सात्यकिः । दशभिः सायकैश्चान्यैः षड्भिरष्टाभिरेव च ।
युयुधानः पुनर्द्रोणं विव्याध दशभिः शरैः । एकेन सारथिञ्चास्य चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
ध्वजमेकेन बाणेन विव्याध युधि मारिष । तं द्रोणः साश्वयन्तारं सरथध्वजमाशुगैः ।
त्वरन् प्राच्छादयद्बाणैः शलभानामिव व्रजैः । तथैव युयुधानोऽपि द्रोणं बहुभिराशुगैः । ४४००
आच्छादयत सम्भ्रान्तस्ततो द्रोण उवाच ह । तवाचार्य्यो रणं हित्वा गतः कापुरुषो यथा ।
युध्यमानञ्च मां हित्वा प्रदक्षिणमवर्त्तत । त्वं हि मे युध्यतो नाद्य जीवन् यास्यसि माधव ।
यदि मां त्वं रणे हित्वा न यास्याचार्य्यवद्द्रुतं ।
॥ सात्यकिरुवाच ॥ धनञ्जयस्य पदवीं धर्म्मराजस्य शासनात् । गच्छामि स्वस्ति ते ब्रह्मन्न मे कालात्ययो भवेत् ।
आचार्य्यानुगतो मार्गः शिष्यैरन्वास्यते सदा । तस्मादेव व्रजाम्याशु यथा मे स गुरुर्गतः । ४४०५
॥ सञ्जय उवाच ॥ एतावदुक्त्वा शैनेय आचार्य्यं परिवर्ज्जयन् । प्रयातः सहसा राजन् सारथिञ्चेदमब्रवीत् ।

द्रोणः करिष्यते यत्नं सर्व्वथा मम वारणे । यत्तो याहि रणे सूत शृणु चेदं वचः परं ।
एतद्दालोक्यते सैन्यमावन्त्यानां महाप्रभं । अस्यानन्तरतस्त्वेतत् दाक्षिणात्यं महद्दलं ।
तदनन्तरमेतच्च वाह्लिकानां महद्दलं । वाह्लिकाभ्याशतोयुक्तं कर्णस्य च महद्दलं ।
अन्योऽन्येन हि सैन्यानि भिन्नान्येतानि सारथे । अन्योऽन्यं समुपाश्रित्य विरचन्ति रणाजिरे । ४४१०
एतदन्तरमासाद्य चोदयाश्वान् प्रहृष्टवत् । मध्यमं जवमास्थाय वह मामत्र सारथे ।
वाह्लिका यत्र दृश्यन्ते नानाप्रहरणोद्यताः । दाक्षिणात्याश्च बहवः सूतपुत्त्रपुरोगमाः ।
हस्त्यश्वरथसम्बाधं यच्चानीकं विलोक्यते । नानादेशसमुत्थैश्च पदातिभिरधिष्ठितं ।
एतावदुक्त्वा यन्तारं ब्राह्मणं परिवर्ज्जयन् । मध्यतो याहि यत्रोग्रं कर्णस्य च महद्दलं ।
तं द्रोणोऽनुययौ क्रुद्धो विकिरन् विशिखान् बहून् । युयुधानं महाभागं गच्छन्तमनिवर्त्तिनं । ४४१५
कर्णस्य सैन्यं सुमहदभिहत्य शितैः शरैः । प्राविशद्भारतीं सेनामपर्य्यन्तां स सात्यकिः ।
प्रविष्टे युयुधाने तु सैनिकेषु द्रुतेषु च । अमर्षी कृतवर्म्मा तु सात्यकिं पर्य्यवारयत् ।
तमापतन्तं विशिखैः षड्भिराहत्य सात्यकिः । चतुर्भिश्चतुरोऽस्याश्वानाजघानाशु वीर्य्यवान् ।
ततः पुनः षोडशभिर्नतपर्व्वभिराशुगैः । सात्यकिः कृतवर्म्माणं प्रत्यविध्यत् स्तनान्तरे ।
सताड्यमानो विशिखैर्बहुभिस्तिग्मतेजनैः । सात्वतेन महाराज कृतवर्म्मा न चक्षमे । ४४२०
स वत्सदन्तं सन्धाय जिह्मगानिलसन्निभं । आकृष्य राजन्नाकर्णाद्विव्याधोरसि सात्यकिं ।
स तस्य देहावरणं भित्त्वा देहञ्च सायकः । सपुङ्खपत्त्रः पृथिवीं विवेश रुधिरोक्षितः ।
अथास्य बहुभिर्व्वाणैरच्छिनत् परमास्त्रवित् । स मार्गणगणं राजन् कृतवर्म्मा शरासनं ।
विव्याध च रणे राजन् सात्यकिं सत्यविक्रमं । दशभिर्व्विशिखैस्तीक्ष्णैरभिक्रुद्धः स्तनान्तरे ।
ततः प्रशीर्णे धनुषि शक्त्या शक्तिमतां वरः । जघान दक्षिणं बाहुं सात्यकिः कृतवर्म्मणः । ४४२५
ततोऽन्यत् सुदृढञ्चापं पूर्णमायम्य सात्यकिः । व्यसृजद्विशिखांस्तूर्णं शतशोऽथ सहस्रशः ।
सरथं कृतवर्म्माणं समन्तात् पर्य्यवारयत् । छादयित्वा रणे राजन् हार्द्दिक्यं स तु सात्यकिः ।
अथास्य भल्लेन शिरः सारथेः समकृन्तत । स पपात हतः सूतो हार्द्दिक्यस्य महारथात् ।
ततस्ते यन्तृरहिता प्राद्रवंस्तुरगा भृशं । अथ भोजस्तु सम्भ्रान्तो निगृह्य तुरगान् स्वयं ।
तस्थौ वीरो धनुष्पाणिस्तत्सैन्यान्यभ्यपूजयन् । समुहूर्त्तमिवाश्वस्य सदश्वान् समचोदयत् । ४४३०
व्यपेतभीरमित्राणामावहत् सुमहद्भयं । सात्यकिश्चाभ्यगात्तस्मात् सतु भीममुपाद्रवत् ।
युयुधानोऽपि राजेन्द्र भोजानीकाद्विनिःसृतः । प्रययौ त्वरितस्तूर्णं काम्बोजानां महाचमूं ।
स तत्र बहुभिः शूरैः सन्निरुद्धो महारथैः । न चचाल तदा राजन् सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
सन्धाय च चमूं द्रोणो भोजे भारं निवेश्य च । अभ्यधावद्रणे यत्तो युयुधानं युयुत्सया ।
तथा तमनुधावन्तं युयुधानस्य पृष्ठतः । न्यवारयन्त संहृष्टाः पाण्डुसैन्ये वृहत्तमाः । ४४३५
समासाद्य च हार्द्दिक्यं रथानां प्रवरं रथं । पाञ्चाला विगतोत्साहा भीमसेनपुरोगमाः ।

विक्रम्य वारिता राजन् वीरेण क्तवर्म्मणा । यतमानांश्च तान् सर्व्वानीषद्विगतचेतसः ।
अभितस्तान् शरौघेण क्लान्तवाहानकारयत् । निग्टहीतास्तु भोजेन भोजानीकेप्सवो रणे ।
अतिष्ठन्नार्य्यवद्वीराः प्रार्थयन्तो महद्यशः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि सात्यकिप्रवेशे त्रयोदशाधिकशतोऽध्यायः ॥ ११३ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ एवं बहुविधं सैन्यं एवं प्रविचितं बरं । व्यूढमेवं यथान्यायं एवं बहु च सञ्जय ।
नित्यं पूजितमस्माभिरभिकामश्च नः सदा । प्रौढमत्यद्भुताकारं पुरस्ताद्दृढविक्रमं ।
नातिवृद्धमबालञ्च नाकृशं नापि पीवरं । लघुवृत्तायतप्राणं सारगात्रमनामयं ।
आत्तसन्नाहसंच्छन्नं बहुशस्त्रपरिच्छदं । शस्त्रग्रहणविद्यासु बह्वीषु परिनिष्ठितं ।
आरोहे पर्य्यवस्कन्धे सरणे सान्तरप्लुते । सम्यक्प्रहरणे याने व्यपयाने च कोविदं ।
नागेष्वश्वेषु बहुशो रथेषु च परीक्षितं । परीक्ष्य च यथान्यायं वेतनेनोपपादितं ।
न गोष्ठ्या नोपचारेण न सम्बन्धनिमित्ततः । नानाहूतं नाप्यभृतं मम सैन्यं बभूव ह ।
कुलीनार्य्यजनोपेतं तुष्टपुष्टमनुद्धतं । कृतमानोपचारञ्च यशस्वि च मनस्वि च ।
सचिवैश्चापरैर्मुख्यैर्ब्बहुभिः पुण्यकर्म्मभिः । लोकपालोपमैस्तात पालितं नरसत्तमैः ।
बहुभिः पार्थिवैर्गुप्तमस्मत्प्रियचिकीर्षुभिः । अस्मानभिसृतैः कामात् सबलैः सपदानुगैः ।
पयोदधिमिवापूर्णमापगाभिः समन्ततः । अपक्षैः पक्षिसङ्काशैरथैरश्वैश्च संवृतं ।
प्रभिन्नकरटैश्चैव द्विरदैरावृतं महत् । यदहन्यत मे सैन्यं किमन्यद्भागधेयतः ।
योधाक्षय्यजलं भीमं वाहनोर्म्मितरङ्गिणं । क्षेपण्यसिगदाशक्तिशरप्रासझषाकुलं ।
ध्वजभूषणसम्बाधं रत्नोत्पलसुसञ्चितं । वाहनैरभिधावद्भिर्व्वायुवेगविकम्पितं ।
द्रोणगम्भीरपातालं कृतवर्म्ममहाह्रदं । जलसन्धमहाग्राहं कर्णचन्द्रोदयोद्धतं ।
गते सैन्यार्णवं भित्त्वा तरसा पाण्डवर्षभे । सञ्जयैकरथेनैव युयुधाने च मामकं ।
तत्र शेषं न पश्यामि प्रविष्टे सव्यसाचिनि । सात्वते च रथोदारे मम सैन्यस्य सञ्जय ।
तौ तत्र समतिक्रान्तौ दृष्ट्वाऽतीव तरस्विनौ । सिन्धुराजन्तु संप्रेक्ष्य गाण्डीवस्येषुगोचरे ।
किन्नु वा कुरवः कृत्यं विदधुः कालचोदिताः । दारुणैकायने काले कथं वा प्रतिपेदिरे ।
ग्रस्तान् हि कौरवान्मन्ये मृत्युना तात सङ्गतान् । विक्रमोऽपि रणे तेषां न तथा दृश्यते हि वै ।
अक्षतौ संयुगे तत्र प्रविष्टौ कृष्णपाण्डवौ । नच वारयिता कश्चित्तयोरस्तीह सञ्जय ।
भृताश्च बहवो योधाः परीक्ष्यैव महारथाः । वेतनेन यथायोगं प्रियवादेन चापरे ।
असत्कारभृतस्तात मम सैन्ये न विद्यते । कर्म्मणा ह्यनुरूपेण लभ्यते भक्तवेतनं ।
न चायोधोऽभवत् कश्चिन्मम सैन्ये तु सञ्जय । अल्पदानभृतस्तात तथा चाभृतको नरः ।
पूजितो हि यथाशक्त्या दानमानासनैर्म्मया । तथा पुत्त्रैश्च मे तात ज्ञातिभिश्च सबान्धवैः ।
ते च प्राप्यैव सङ्ग्रामे निर्ज्जिताः सव्यसाचिना । शैनेयेन परामृष्टाः किमन्यद्भागधेयतः ।

रच्यते यस्य सङ्ग्रामे ये च सञ्जय रक्षिणः। एकः साधारणः पन्था रक्ष्यस्य सह रक्षिभिः।
अर्ज्जुनं समरे दृष्ट्वा सैन्धवस्याग्रतः स्थितं। पुत्त्रो मम भृशं मूढः किं कार्य्यं प्रत्यपद्यत।
सात्यकिञ्च रणे दृष्ट्वा प्रविशन्तमभीतवत्। किन्नु दुर्य्योधनः कृत्यं प्राप्तकालममन्यत।
सर्व्वशस्त्रातिगौ सेनां प्रविष्टौ रथसत्तमौ। दृष्ट्वा कां वै मतिं युद्धे प्रत्यपद्यन्त मामकाः।
दृष्ट्वा कृष्णन्तु दाशार्हमर्ज्जुनार्थे व्यवस्थितं। शिनीनामृषभञ्चैव मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः। ४४७०
दृष्ट्वा सेनां व्यतिक्रान्तां सात्वतेनार्ज्जुनेन च। पलायमानांश्च कुरून् मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः।
विद्रुतान् रथिनो दृष्ट्वा निरुत्साहान् द्विषज्जये। पलायनकृतोत्साहान् मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः।
शून्यान् कृतान् रथोपस्थान् सात्वतेनार्ज्जुनेन च। हतांश्च योधान् संदृश्य मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः।
अश्वनागरथान् दृष्ट्वा तत्र बीरान् सहस्रशः। धावमानान् रणे व्यग्रान्मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः।
महानागान् विद्रवतो दृष्ट्वाऽर्ज्जुनशराहतान्। पतितान् पश्यतश्चान्यान्मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः। ४४७५
विहीनांश्च कृतानश्वान् विरथांश्च कृतान्नरान्। तत्र सात्यकिपार्थाभ्यां मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः।
हयौघान्निहतान् दृष्ट्वा द्रवमाणांस्ततस्ततः। रणे माधवपार्थाभ्यां मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः।
पत्तिसङ्घान् रणे दृष्ट्वा धावमानांश्च सर्व्वशः। निराशा विजये सर्व्वे मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः।
द्रोणस्य समतिक्रान्तावनीकमपराजितौ। क्षणेन दृष्ट्वा तौ बीरौ मन्ये शोचन्ति पुत्त्रकाः।
संमूढोऽस्मि भृशं तात श्रुत्वा कृष्णधनञ्जयौ। प्रविष्टौ मामकं सैन्यं सात्वतेन सहाच्युतौ। ४४८०
तस्मिन् प्रविष्टे पृतनां शिनीनां प्रवरे रथे। भोजानीकं व्यतिक्रान्ते किमकुर्व्वत कौरवाः।
तथा द्रोणेन समरे निगृहीतेषु पाण्डुषु। कथं युद्धमभूत्तत्र तन्ममाचक्ष्व सञ्जय।
द्रोणो हि बलवान् श्रेष्ठः कृतास्त्रो युद्धदुर्म्मदः। पाञ्चालास्तं महेष्वासं प्रत्यविध्यत् कथं रणे।
बद्धवैरास्ततो द्रोणे धनञ्जयजयैषिणः। भारद्वाजसुतस्तेषु दृढवैरो महारथः।
अर्ज्जुनश्चापि यच्चक्रे सिन्धुराजबधम्प्रति। तन्मे सर्व्वं समाचक्ष्व कुशलो ह्यसि सञ्जय। ४४८५
॥ सञ्जय उवाच ॥ आत्मापराधात् सम्भूतं व्यसनं भरतर्षभ। प्राप्य प्राकृतवत् बीर मा त्वं शोचितुमर्हसि।
पुरा यदुच्यसे प्राज्ञैः सुहृद्भिर्व्विदुरादिभिः। माहार्षीः पाण्डवांश्चाजन्निति तन्न त्वया श्रुतं।
सुहृदां हितकामानां वाक्यं यो न शृणोति ह। समहद्व्यसनम्प्राप्य शोचते वै यथा भवान्।
याचितोऽसि पुरा राजन् दाशार्हेण शमम्प्रति। न च तं लब्धवान् कामं त्वत्तः कृष्णो महायशाः।
तव निर्गुणतां ज्ञात्वा पक्षपातं सुतेषु च। द्वैधीभावं तथा धर्म्मे पाण्डवेषु च मत्सरं। ४४९०
तव जिह्ममभिप्रायं विदित्वा पाण्डवान् प्रति। आर्त्तप्रलापांश्च बहून् मनुजाधिपसत्तम।
सर्व्वलोकस्य तत्त्वज्ञः सर्व्वलोकेश्वरः प्रभुः। वासुदेवस्ततो युद्धं कुरूणामकरोन्महत्।
आत्मापराधात् सुमहान् प्राप्तस्ते विपुलः क्षयः। नैनं दुर्य्योधने दोषं कर्त्तुमर्हसि मानद।
न हि ते सुकृतं किञ्चिदादौ मध्ये च भारत। दृश्यते पृष्ठतश्चैव त्वन्मूलो हि पराजयः।
तस्मादवस्थितो भूत्वा ज्ञात्वा लोकस्य निर्णयं। शृणु युद्धं यथावृत्तं घोरं देवासुरोपमं। ४४९५

प्रविष्टे तव सैन्यन्तु शैनेये सत्यविक्रमे । भीमसेनमुखाः पार्थाः प्रतीयुर्व्वाहिनीन्तव ।
आगच्छतस्तान् सहसा क्रुद्धरूपान् सहानुगान् । दधारैको रणे पाण्डून् कृतवर्म्मा महारथः ।
यथोद्वृत्तं वारयते वेला वै सलिलार्णवं । पाण्डुसैन्यं तथा सङ्ख्ये हार्द्दिक्यः समवारयत् ।
तत्राद्भुतमपश्याम हार्द्दिक्यस्य पराक्रमं । यदेनं सहिताः पार्था नातिचक्रमुराहवे ।
ततो भीमस्त्रिभिर्व्विद्ध्वा कृतवर्म्माणमाशुगैः । शङ्खं दध्मौ महाबाहुर्हर्षयन् सर्व्वपाण्डवान् । ४५००
सहदेवस्तु विंशत्या धर्म्मराजश्च पञ्चभिः । शतेन नकुलश्चापि हार्द्दिक्यं समविध्यत ।
द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या सप्तभिश्च घटोत्कचः । धृष्टद्युम्नस्त्रिभिश्चापि कृतवर्म्माणमार्द्दयत् ।
विराटो द्रुपदश्चैव याज्ञसेनिश्च पञ्चभिः । शिखण्डी चैव हार्द्दिक्यं विद्ध्वा पञ्चभिराशुगैः ।
पुनर्व्विव्याध विंशत्या सायकानां हसन्निव । कृतवर्म्मा ततो राजन् सर्व्वतस्तान् महारथान् ।
एकैकं पञ्चभिर्व्विद्ध्वा भीमं विव्याध सप्तभिः । धनुर्ध्वजञ्चास्य तदा रथाद्भूमावपातयत् । ४५०५
अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणो महारथः । आजघानोरसि क्रुद्धः सप्तत्या निशितैः शरैः ।
स गाढविद्धो बलवान् हार्द्दिक्यस्य शरोत्तमैः । चचाल रथमध्यस्थः क्षितिकम्पे यथाऽचलः ।
भीमसेनं तथा दृष्ट्वा धर्म्मराजपुरोगमाः । विसृजन्तः शरान् राजन् कृतवर्म्माणमार्द्दयन् ।
तं तथा कोष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिष । विव्यधुः सायकैर्हृष्टा रक्षार्थं मारुतेर्म्मृधे ।
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां भीमसेनो महाबलः । शक्तिं जग्राह समरे हेमदण्डामयस्मयीं । ४५१०
चिक्षेप च रथात्तूर्णं कृतवर्म्मरथम्प्रति । सा भीमभुजनिर्मुक्ता निर्म्मुक्तोरगसन्निभा ।
कृतवर्म्माणमभितः प्रजज्वाल सुदारुणा । तामापतन्तीं सहसा युगान्ताग्निसमप्रभां ।
द्वाभ्यां शराभ्यां हार्द्दिक्यो निजघान द्विधा तदा । सा च्छिन्ना पतिता भूमौ शक्तिः कनकभूषणा ।
द्योतयन्ती दिशो राजन् महोल्केव नभश्च्युता । शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा भीमश्चुक्रोध वै भृशं ।
ततोऽन्यद्धनुरादाय वेगवत्सुमहास्वनं । भीमसेनो रणे क्रुद्धो हार्द्दिक्यं समवारयत् । ४५१५
अथैनं पञ्चभिर्व्वाणैराजघान स्तनान्तरे । भीमो भीमबलो राजंस्तव दुर्म्मन्त्रितेन च ।
भोजस्तु क्षतसर्व्वाङ्गो भीमसेनेन मारिष । रक्ताशोक इवोत्फुल्लो व्यभ्राजत रणाजिरे ।
ततः क्रुद्धस्त्रिभिर्व्वाणैर्भीमसेनं हसन्निव । अभिहत्य दृढं युद्धे तान् सर्व्वान् प्रत्यविध्यत ।
त्रिभिस्त्रिभिर्म्महेष्वासो यतमानान्महारथान् । तेऽपि तं प्रत्यविध्यन्त सप्तभिः सप्तभिः शरैः ।
शिखण्डिनस्ततः क्रुद्धः क्षुरप्रेण महारथः । धनुश्चिच्छेद समरे प्रहसन्निव सात्वतः । ४५२०
शिखण्डी च ततः क्रुद्धश्छिन्ने धनुषि सत्वरः । असिं जग्राह समरे शतचन्द्रञ्च भास्वरं ।
भ्रामयित्वा महच्चर्म्म चामीकरविभूषितं । तमसिं प्रेषयामास कृतवर्म्मरथं प्रति ।
स तस्य सशरञ्चापं छित्वा राजन् महानसिः । अभ्यगाद्धरणीं राजन् च्युतं ज्योतिरिवाम्बरात् ।
एतस्मिन्नेव काले च त्वरमाणं महारथाः । विव्यधुः सायकैर्गाढं कृतवर्म्माणमाहवे ।
अथान्यद्धनुरादाय त्यक्त्वा तच्च महद्धनुः । विशीर्णं भरतश्रेष्ठ हार्द्दिक्यः परवीरहा । ४५२५

विव्याध पाण्डवान् युद्धे त्रिभिस्त्रिभिरजिह्मगैः । शिखण्डिनञ्च विव्याध त्रिभिः पञ्चभिरेव च ।
धनुरन्यत् समादाय शिखण्डी तु महायशाः । अवारयत् कूर्म्मनखैराशुगैर्हृदिकात्मजं ।
ततः क्रुद्धो रणे राजन् हृदिकस्यात्मसम्भवः । अभिदुद्राव वेगेन याज्ञसेनिं महारथं ।
भीष्मस्य समरे राजन् मृत्योर्हेतुं महात्मनः । विदर्शयन् बलं शूरः शार्दूल इव कुञ्जरं ।
तौ दिशां गजसङ्काशौ ज्वलिताविव पावकौ । समापेततुरऽन्योन्यं शरसङ्घैररिन्दमौ ।
विधुन्वानौ धनुःश्रेष्ठे सन्दधानौ च सायकान् । विसृजन्तौ च शतशो गभस्तीनिव भास्करौ ।
तापयन्तौ शरैस्तीक्ष्णैरन्योऽन्यं तौ महारथौ । युगान्तप्रतिमौ वीरौ रेजतुर्भास्कराविव ।
कृतवर्म्मा च समरे याज्ञसेनिं महारथं । विद्ध्वेषुभिस्त्रिसप्तत्या पुनर्व्विव्याध सप्तभिः ।
स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थे उपाविशत् । विसृज्य सशरञ्चापं मूर्च्छयाऽभिपरिप्लुतः ।
तं विषन्नं रणे दृष्ट्वा तावकाः पुरुषर्षभ । हार्द्दिक्यं पूजयामासुर्व्वासांस्यादुधुवुश्च ह ।
शिखण्डिनं तथा ज्ञात्वा हार्द्दिक्यशरपीडितं । अपोवाह रणाद्यन्ता त्वरमाणो महारथं ।
सादितन्तु रथोपस्थे दृष्ट्वा पार्थाः शिखण्डिनं । परिवव्रू रथैस्तूर्णं कृतवर्म्माणमाहवे ।
तत्राद्भुतं परञ्चक्रे कृतवर्म्मा महारथः । यदेकः समरे पार्थान् वारयामास सानुगान् ।
पार्थान् जित्वाऽजयच्चेदीन् पाञ्चालान् सृञ्जयानपि । कैकयांश्च महावीर्य्यान् कृतवर्म्मा महारथः ।
ते बध्यमानाः समरे हार्द्दिक्येन स्म पाण्डवाः । इतश्चेतश्च धावन्तो नैव चक्रुर्धृतिं रणे ।
जित्वा पाण्डुसुतान् युद्धे भीमसेनपुरोगमान् । हार्द्दिक्यः समरेऽतिष्ठद्विधूम इव पावकः ।
ते द्राव्यमाणाः समरे हार्द्दिक्येन महारथाः । विमुखाः समपद्यन्त शरवृष्टिभिरर्द्दिताः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि कृतवर्म्मपराक्रमे चतुर्दशाधिकशतोऽध्यायः ॥ ११४ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ शृणुष्वैकमना राजन् यन्मां त्वं परिपृच्छसि । द्राव्यमाणे बले तस्मिन् हार्द्दिक्येन महात्मना ।
लज्जयावनते चापि प्रहृष्टैश्चापि तावकैः । द्वीपो य आसीत् पाण्डूनामगाधे गाधमिच्छतां ।
श्रुत्वा स निनदं भीमं तावकानां महाहवे । शैनेयस्त्वरितो राजन् कृतवर्म्माणमभ्ययात् ।
कृतवर्म्मा तु हार्द्दिक्यः शैनेयं निशितैः शरैः । अवाकिरत् सुसंक्रुद्धस्ततोऽक्रुध्यत् स सात्यकिः ।
अथाशु निशितं भल्लं शैनेयः कृतवर्म्मणः । प्रेषयामास समरे शरांश्च चतुरोऽपरान् ।
ते तस्य जघ्निरे वाहान् भल्लेनास्याच्छिनद्धनुः । पृष्ठरक्षन्तथास्य तमविध्यन्निशितैः शरैः ।
ततस्तं विरथं कृत्वा सात्यकिः सत्यविक्रमः । सेनामस्यार्द्दयामास शरैः सन्नतपर्व्वभिः ।
अभज्यताथ पृतना शैनेयशरपीडिता । ततः प्रायात् स त्वरितः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
शृणु राजन् यदकरोत् तव सैन्येषु वीर्य्यवान् । अतीत्य स महाराज द्रोणानीकमहार्णवं ।
पराजित्य तु संहृष्टः कृतवर्म्माणमाहवे । यन्तारमब्रवीत् शूरः शनैर्य्याहीत्यसम्भ्रमं ।
दृष्ट्वा तु तव तत्सैन्यं रथाश्वद्विपसङ्कुलं । पदातिजनसम्पूर्णमब्रवीत् सारथिं पुनः ।
यदेतन्मेघसङ्काशं द्रोणानीकस्य सव्यतः । सुमहत्कुञ्जरानीकं यस्य रुक्मरथो मुखं ।

एतेहि बहवः सूत दुर्निवाराश्च संयुगे। दुर्य्योधनसमादिष्टा मदर्थे त्यक्तजीविताः।
राजपुत्त्रा महेष्वासाः सर्व्वे विक्रान्तयोधिनः। त्रिगर्त्तानां रथोदाराः सुवर्णविकृतध्वजाः।
मामेवाभिमुखा वीरा योत्स्यमाना व्यवस्थिताः। अत्र मां प्रापय क्षिप्रमश्वांश्चोदय सारथे।
त्रिगर्त्तैः सह योत्स्यामि भारद्वाजस्य पश्यतः। ततः प्रायाच्छनैः सूतः सात्वतस्य मते स्थितः।
रथेनादित्यवर्णेन भास्वरेण पताकिना। तमूहुः सारथेर्व्वश्या वल्गमाना हयोत्तमाः।
वायुवेगसमाः सङ्ख्ये कुन्देन्दुरजतप्रभाः। आपतन्तं रणे तन्तु शङ्खवर्णैर्हयोत्तमैः।
परिवव्रुस्ततः शूरा गजानीकेन सर्व्वतः। किरन्तो विविधांस्तीक्ष्णान् सायकान् लघुवेधिनः।
सात्त्वतोऽपि शितैर्व्वाणैर्गजानीकमयोधयत्। पर्व्वतानिव वर्षेण तपान्ते जलदो महान्।
वज्राशनिसमस्पर्शैर्व्वध्यमानाः शरैर्गजाः। प्राद्रवन् रणमुत्सृज्य शिनिवीरसमीरितैः।
शीर्णदन्ता विरुधिरा भिन्नमस्तकपिण्डिकाः। विशीर्णकर्णास्यकरा विनियन्तृपताकिनः।
सम्भिन्नचर्म्मघण्टाश्च विनिकृत्तमहाध्वजाः। हतारोहा दिशो राजन् भेजिरे भ्रष्टकम्बलाः।
रुवन्तो विविधान्नादान् जलदोपमनिस्वनाः। नाराचैर्व्वत्सदन्तैश्च भल्लैरञ्जलिकैस्तथा।
क्षुरप्रैरर्द्धचन्द्रैश्च सात्वतेन विदारिताः। चरन्तोऽसृक् तथा मूत्रं पुरीषञ्च प्रदुद्रुवुः।
बभ्रमुश्चस्खलुश्चान्ये पेतुर्म्लम्लुस्तथापरे। एवं तत्कुञ्जरानीकं युयुधानेन पीडितं।
शरैरग्न्यर्कसङ्काशैः प्रदुद्राव समन्ततः। तस्मिन् हते गजानीके जलसन्धो महाबलः।
यत्तः सम्प्रापयन्नागं रजताश्वरथम्प्रति। रुक्मवर्म्मधरः शूरस्तपनीयाङ्गदः शुचिः।
कुण्डली मुकुटी खड्गी रक्तचन्दनरूषितः। शिरसा धारयन् दीप्तां तपनीयमयीं स्रजं।
उरसा धारयन्निष्कं कण्ठसूत्रञ्च भास्वरं। चापञ्च रुक्मविकृतं विधुन्वन् गजमूर्द्धनि।
अशोभत महाराज सविद्युदिव तोयदः। तमापतन्तं सहसा मागधस्य गजोत्तमं।
सात्यकिर्व्वारयामास वेलेव मकरालयं। नागं निवारितं दृष्ट्वा शैनेयस्य शरोत्तमैः।
अक्रुध्यत रणे राजन् जलसन्धो महाबलः। ततः क्रुद्धो महाराज मार्गणैर्भारसाधनैः।
अविध्यत शिनेः पौत्त्रं जलसन्धो महोरसि। ततोऽपरेण भल्लेन पीतेन निशितेन च।
अस्यतो वृष्णिवीरस्य निचकर्त्त शरासनं। सात्यकिं छिन्नधन्वानं प्रहसन्निव भारत।
अविध्यन्मागधो वीरः पञ्चभिर्न्निशितैः शरैः। स विद्धो बहुभिर्व्वाणैर्जलसन्धेन वीर्य्यवान्।
नाकम्पत महाबाहुस्तदद्भुतमिवाभवत्। अचिन्तयन् वै स शरान् नात्यर्थं सम्भ्रमाद्बली।
धनुरन्यत् समादाय तिष्ठ तिष्ठेत्युवाच ह। एतावदुक्त्वा शैनेयो जलसन्धं महोरसि।
विव्याध षष्ट्या सुभृशं शराणां प्रहसन्निव। क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन मुष्टिदेशे महद्धनुः।
जलसन्धस्य चिच्छेद विव्याध च त्रिभिः शरैः। जलसन्धस्तु तत्त्यक्त्वा सशरं वै शरासनं।
तोमरं व्यसृजत्तूर्णं सात्यकिम्प्रतिमारिष। स निर्भिद्य भुजं सव्यं माधवस्य महारणे।
अभ्यगाद्धरणीं घोरः श्वसन्निव महोरगः। निर्भिन्ने तु भुजे सव्ये सात्यकिः सत्यविक्रमः।

त्रिंशद्भिर्व्विशिखैस्तीक्ष्णैर्जलसन्धमताडयत् । प्रगृह्य तु ततः खड्गं जलसन्धो महाबलः । ४५८५
आर्षभञ्चर्म्म च महत् शतचन्द्रकसंकुलं । आविध्य च ततः खड्गं सात्त्वतायोत्ससर्ज्ज ह ।
शैनेयस्य धनुश्छित्वा सखड्गो न्यपतन्महीं । अलातचक्रवच्चैव व्यरोचत महीं गतः ।
अथान्यद्धनुरादाय सर्व्वकायावदारणं । शालस्कन्धप्रतीकाशमिन्द्राशनिसमस्वनं ।
विस्फार्य्य विव्याध क्रुद्धो जलसन्धं शरेण ह । ततः साभरणौ बाहू क्षुराभ्यां माधवोत्तमः ।
सात्यकिर्जलसन्धस्य चिच्छेद प्रहसन्निव । तौ बाहू परिघप्रख्यौ पेततुर्गजसत्तमात् । ४५९०
वसुन्धराधराद्भ्रष्टौ पञ्चशीर्षाविवोरगौ । ततः सुदंष्ट्रं सुमहत् चारुकुण्डलमण्डितं ।
क्षुरेणास्य तृतीयेन शिरश्चिच्छेद सात्यकिः । तत्पातितशिरोबाहुं कबन्धं भीमदर्शनं ।
द्विरदं जलसन्धस्य रुधिरेणाभ्यषिञ्चत । जलसन्धं निहत्याजौ त्वरमानस्तु सात्त्वतः ।
विमानं पातयामास गजस्कन्धाद्विशाम्पते । रुधिरेणावसिक्ताङ्गो जलसन्धस्य कुञ्जरः ।
विलम्बमानमवहत् संश्लिष्टं परमासनं । शरार्द्दितः सात्त्वतेन मर्द्दमानः स्ववाहिनीं । ४५९५
घोरमार्त्तस्वरं कृत्वा विदुद्राव महागजः । हाहाकारो महानासीत्तव सैन्यस्य मारिष ।
जलसन्धं हतं दृष्ट्वा वृष्णीनामृषभेण तु । विमुखास्त्वाभ्यधावन्त तव योधाः समन्ततः ।
पलायनकृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषज्जये । एतस्मिन्नन्तरे राजन् द्रोणः शस्त्रभृताम्वरः ।
अभ्ययाज्जवनैरश्वैर्युयुधानं महारथं । तमुदीर्णं तथा दृष्ट्वा शैनेयं कुरुपुङ्गवाः ।
द्रोणेनैव सह क्रुद्धाः सात्यकिं समुपाद्रवन् । ततः प्रववृते युद्धं कुरूणां सात्त्वतस्य च । ४६००
द्रोणस्य च रणे राजन् घोरं देवासुरोपमं ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथवधपर्व्वणि जलसन्धवधे पञ्चदशाधिकशततोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ ते किरन्तः शरव्रातान् सर्व्वे यत्ताः प्रहारिणः । त्वरमाणा महाराज युयुधानमयोधयन् ।
तं द्रोणः सप्तसप्तत्या जघान निशितैः शरैः । दुर्म्मर्षणो द्वादशभिर्दुःसहो दशभिः शरैः ।
विकर्णश्चापि निशितैस्त्रिंशद्भिः कङ्कपत्रिभिः । विव्याध सव्ये पार्श्वे तु स्तनाभ्यामन्तरे तथा ।
दुर्मुखो दशभिर्व्बाणैस्तथा दुःशासनोऽष्टभिः । चित्रसेनस्तु शैनेयं द्वाभ्यां विव्याध मारिष । ४६०५
दुर्य्योधनस्तु महता शरवर्षेण माधवं । अपीडयद्रणे राजन् शूराश्चान्ये महारथं ।
सर्व्वतः प्रतिषिद्धस्तु तव पुत्रैर्म्महारथैः । तान् प्रत्यविध्यद्वार्ष्णेयः पृथक् पृथगजिह्मगैः ।
भारद्वाजं त्रिभिर्व्बाणैर्दुःसहं नवभिः शरैः । विकर्णं पञ्चविंशत्या चित्रसेनञ्च सप्तभिः ।
दुर्म्मर्षणं द्वादशभिरष्टाभिश्च विविंशतिं । सत्यव्रतञ्च नवभिर्व्विजयं दशभिः शरैः ।
ततो रुक्माङ्गदश्चापि विधुन्वानो महारथः । अभ्ययात् सात्यकिस्तूर्णं पुत्रं तव महारथं । ४६१०
राजानं सर्व्वलोकस्य सर्व्वलोकमहारथं । शरैरभ्याहनद्गाढं ततो युद्धमभूत्तयोः ।
विमुञ्चन्तौ शरांस्तीक्ष्णान् सन्दधानौ च सायकान् । अदृश्यं समरेऽन्योऽन्यं चक्रतुस्तौ महारथौ ।
सात्यकिः कुरुराजेन निर्व्विद्धो बह्वशोभत । अस्रवद्रुधिरं भूरि स्वरसं चन्दनो यथा ।

सात्वतेन च वाणौघैर्निर्व्विद्धस्तनयस्तव । शातकुम्भमयापीडो बभौ यूप इवोच्छ्रितः ।
माधवस्तु रणे राजन् कुरुराजस्य धन्विनः । धनुश्चिच्छेद समरे क्षुरप्रेण हसन्निव ।
अथैनं छिन्नधन्वानं शरैर्ब्बहुभिराचिनोत् । निर्भिन्नश्च शरैस्तेन द्विषता चिप्रकारिणा ।
नामृष्यत रणे राजा शत्रोर्व्विजयलक्षणं । अथान्यद्धनुरादाय हेमपृष्ठं दुरासदं ।
विव्याध सात्यकिं तूर्णं सायकानां शतेन ह । सोऽतिविद्धो बलवता तव पुत्रेण धन्विना ।
अमर्षवशमापन्नस्तव पुत्रमपीडयत् । पीडितं नृपतिं दृष्ट्वा तव पुत्रा महारथाः ।
सात्यकिं शरवर्षेण छादयामासुरोजसा । स च्छाद्यमानो बहुभिस्तव पुत्रैर्महारथैः ।
एकैकं पञ्चभिर्व्विद्धा पुनर्व्विव्याध सप्तभिः । दुर्य्योधनञ्च त्वरितो विव्याधाष्टभिराशुगैः ।
प्रहसंश्चास्य चिच्छेद कार्मुकं रिपुभीषणं । नागं मणिमयञ्चैव शरैर्ध्वजमपातयत् ।
हत्वातु चतुरो वाहान् चतुर्भिर्निंशितैः शरैः । सारथिं पातयामास क्षुरप्रेण महायशाः ।
एतस्मिन्नन्तरे चैव कुरुराजं महारथं । अवाकिरत् शरैर्हृष्टो बहुभिर्म्मर्म्मभेदिभिः ।
स बध्यमानः समरे शैनेयस्य शरोत्तमैः । प्राद्रवत् सहसा राजन् पुत्रो दुर्य्योधनस्तव ।
आप्लुतश्च ततो यानं चित्रसेनस्य धन्विनः । हाहाभूतं जगच्चासीत् दृष्ट्वा राजानमाहवे ।
ग्रस्यमानं सात्यकिना खे सोममिव राहुणा । तन्तु शब्दमथ श्रुत्वा कृतवर्म्मा महारथः ।
अभ्ययात् सहसा तत्र यत्रास्ते माधवः प्रभुः । विधुन्वानो धनुःश्रेष्ठं चोदयंश्चैव वाजिनः ।
भर्त्सयन् सारथिञ्चाग्रे याहि याहीति सत्वरं । तमापतन्तं सम्प्रेक्ष्य व्यादितास्यमिवान्तकं ।
युयुधानो महाराज यन्तारमिदमब्रवीत् । कृतवर्म्मा रथेनैष द्रुतमापतते शरी ।
प्रत्युद्याहि रथेनैनं प्रवरं सर्व्वधन्विनां । ततः प्रजविताश्वेन विधिवत् कल्पितेन च ।
आससाद रणे भोजं प्रतिमानं धनुष्मतां । ततः परमसंक्रुद्धौ ज्वलिताविव पावकौ ।
समेयातां नरव्याघ्रौ व्याघ्राविव तरस्विनौ । कृतवर्म्मा तु शैनेयं षड्विंशत्या समार्पयत् ।
निशितैः सायकैस्तीक्ष्णैर्यन्तारञ्चास्य पञ्चभिः । चतुरश्चतुरो वाहांश्चतुर्भिः परमेषुभिः ।
अविध्यत् साधुदान्तान्वै सैन्धवान् सात्वतस्य हि । रुक्मध्वजो रुक्मपृष्ठं महद्विस्फार्य्य कार्मुकं ।
रुक्माङ्गदी रुक्मवर्म्मा रुक्मपुङ्खैरवारयत् । ततोऽशीतिं शिनेः पौत्त्रः सायकान् कृतवर्म्मणे ।
प्राहिणोत्त्वरया युक्तो द्रष्टुकामो धनञ्जयं । सोऽतिविद्धो बलवता शत्रुणा शत्रुतापनः ।
समकम्पत दुर्द्धर्षः क्षितिकम्पे यथाऽचलः । त्रिषष्ट्या चतुरोऽस्याश्वान् सप्तभिः सारथिं तथा ।
विव्याध निशितैस्तूर्णं सात्यकिः सत्यविक्रमः । सुवर्णपुङ्खं विशिखं समाधाय च सात्यकिः ।
विसृजन्तं महाज्वालं संक्रुद्धमिव पन्नगं । सोऽविध्यत् कृतवर्म्माणं यमदण्डोपमः शरः ।
जाम्बूनदविचित्रञ्च वर्म्म निर्भिद्य भानुमत् । अभ्यगाद्धरणीमुग्रो रुधिरेण समुक्षितः ।
सञ्जातरुधिरश्चाजौ सात्वतेषुभिरर्द्दितः । सशरं धनुरुत्सृज्य न्यपतत् स्यन्दनोत्तमात् ।
स सिंहदंष्ट्रो जानुभ्यां पतितोऽमितविक्रमः । शरार्द्दितः सात्यकिना रथोपस्थे नरर्षभः ।

सहस्रबाहुसदृशमक्षोभ्यमिव सागरं । निवार्य्य कृतवर्म्माणं सात्यकिः प्रययौ ततः ।
खड्गशक्तिधनुःकीर्णां गजाश्वरथसङ्कुलां । प्रवर्त्तितोग्ररुधिरां शतशः क्षत्रियर्षभैः । ४६४५
प्रेक्षतां सर्व्वसैन्यानां मध्येन शिनिपुङ्गवः । अभ्यगाद्वाहिनीं हित्वा वृत्रहेवासुरीञ्चमूं ।
समाश्वस्य च हार्द्दिक्यो गृह्य चान्यन्महद्धनुः । तस्थौ स तत्र बलवान् वारयन् युधि पाण्डवान् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि जयद्रथबधपर्व्वणि कृतवर्म्मपराजये षोडशाधिकशतोऽध्यायः ॥ ११६ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ कम्पमानेषु सैन्येषु शैनेयेन ततस्ततः । भारद्वाजः शरव्रातैर्म्महद्भिः समवाकिरत् ।
स सम्प्रहारस्तुमुलो द्रोणसात्त्वतयोरभूत् । पश्यतां सर्व्वसैन्यानां बलिवासवयोरिव ।
ततो द्रोणः शिनेः पौत्रं चित्रैः सर्व्वायसैः शरैः । त्रिभिराशीविषाकारैर्ल्ललाटे समविध्यत । ४६५०
तैर्ल्ललाटार्पितैर्व्वाणैर्युयुधानस्त्वजिह्मगैः । व्यरोचत महाराज त्रिशृङ्ग इव पर्व्वतः ।
ततोऽस्य वाणानपरानिन्द्राशनिसमस्वनान् । भारद्वाजोऽन्तरप्रेक्षी प्रेषयामास संयुगे ।
तान् द्रोणचापनिर्म्मुक्तान् दाशार्हः पततः शरान् । द्वाभ्यां द्वाभ्यां सुपुङ्खाभ्यां चिच्छेद परमास्त्रवित् ।
तामस्य लघुतां द्रोणः समवेक्ष्य विशाम्पते । प्रहस्य सहसाऽविध्यत्त्रिंशता शिनिपुङ्गवं ।
पुनः पञ्चाशतेषूणां शितेन च समार्पयत् । लघुतां युयुधानस्य लाघवेन विशेषयन् । ४६५५
समुत्पतन्ति वल्मीकात् यथा क्रुद्धा महोरगाः । तथा द्रोणरथाद्राजन् आपतन्ति तनुच्छिदः ।
तथैव युयुधानेन सृष्टाः शतसहस्रशः । अवाकिरन् द्रोणरथं शरा रुधिरभोजनाः ।
लाघवात् द्विजमुख्यस्य सात्त्वतस्य च मारिष । विशेषं नाध्यगच्छाम समावास्तां नरर्षभौ ।
सात्यकिस्तु ततो द्रोणं नवभिर्न्नतपर्व्वभिः । आजघान भृशं क्रुद्धो ध्वजञ्च निशितैः शरैः ।
सारथिञ्च शतेनैव भारद्वाजस्य पश्यतः । लाघवं युयुधानस्य दृष्ट्वा द्रोणो महारथः । ४६६०
सप्तत्या सारथिं विद्धा तुरगांश्च त्रिभिस्त्रिभिः । ध्वजमेकेन चिच्छेद माधवस्य रथे स्थितं ।
अथापरेण भल्लेन हेमपुङ्खेन पत्रिणा । धनुश्चिच्छेद समरे माधवस्य महात्मनः ।
सात्यकिस्तु ततः क्रुद्धो धनुस्त्यक्त्वा महारथः । गदां जग्राह महतीं भारद्वाजाय चाक्षिपत् ।
तामापतन्तीं सहसा पट्टबद्धामयस्मयीं । न्यवारयच्छरैर्द्रोणो बहुभिर्ब्बहुरूपिभिः ।
अथान्यद्धनुरादाय सात्यकिः सत्यविक्रमः । विव्याध बहुभिर्व्वीरं भारद्वाजं शिलाशितैः । ४६६५
स विद्धा समरे द्रोणं सिंहनादममुञ्चत । तं वै न मम्रषे द्रोणः सर्व्वशस्त्रभृताम्बरः ।
ततः शक्तिं गृहीत्वा तु रुक्मदण्डामयस्मयीं । तरसा प्रेषयामास माधवस्य रथम्प्रति ।
अनासाद्य तु शैनेयं सा शक्तिः कालसन्निभा । भित्त्वा रथं जगामोग्रा धरणीं दारुणस्वना ।
ततो द्रोणं शिनेः पौत्रो राजन् विव्याध पत्रिणा । दक्षिणं भुजमासाद्य पीडयन् भरतर्षभ ।
द्रोणोऽपि समरे राजन्माधवस्य महद्धनुः । अर्द्धचन्द्रेण चिच्छेद रथशक्त्या च सारथिं । ४६७०
मुमोह सारथिस्तस्य रथशक्त्या समाहतः । स रथोपस्थमासाद्य मुहूर्त्तं संनिषीदत ।
चकार सात्यकी राजन् सूतकर्म्मातिमानुषं । अयोधयच्च यद्द्रोणं रश्मीन् जग्राह च स्वयं ।